

2012

ПИСЬМА

К. Н. УСТИЯНОВИЧА.

ЧАСТЬ I.

ПОЕМИ ИСТОРИЧНІ.

НАКЛАДОМ

Владислава Федоровича.

У ЛЬВОВІ, 1875.

В. 3104/
/1-3

ПИСЬМА

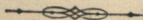
К. Н. УСТИЯНОВИЧА.

Часть I.

Поеми историчні.

НАКЛАДОМ

Владислава Федоровича.

У ЛЬВОВІ 1875.

З Друкарні Товариства Імени Шевченка.

Під зарядом Фр. Сарницького.

В. 3104

2р.

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

Львівська бібліотека

АН УРСР

№ И 36 635

И. 29194/1-3

Високоповажному Панови

Владиславови Федоровичови

ПРЕДСІДАТЕЛЕВИ ТОВАРИСТВА „ПРОСВІТА“

ВЛАСТИТЕЛЕВИ ДІБР ЗЕМСЬКИХ

в ВІКНИ

присвячує

АВТОР.

ЛІСЬМО АВТОРА

до Пана

ВЛАДИСЛАВА ФЕДОРОВИЧА.

Високоповажний Пане!

*Вам підношу, Вам передаю сі думи в пам'ятку
хвиль милих підчас пробуваня мого в домі Вашім.*

*Ви мене прийняли під Вашу стріху за препору-
ченем д-ра Ганкевича и устроили для мене спокійне tu-
sculum на те, щоб' я міг покінчити мої драми и за
Вашою допомогою передати их світови.*

*И дійсно я працював над ними, а що більше,
я замірив ся покласти поетичний „мавзолей“ нашої
старини и уложив більшу поему „Искоростень“, котра
враз з „Вадимом“ мала попереджати мої драматичні
діла. —*

*Так, як мисль тая повстала під Вашою стріхою, —
так, як Ви мене до діла закривали: Вам оно належить,
прийміте ж его.*

*В сих думках старав ся я познакомити краян
наших з мрачною стариною, вияснити віру предків на-
ших и в историчній правді показати минуші, загиб-
ші часи.*

О кілько се мені удалось, покаже учена критика. Може бути, що и она и Ви не будете годитись з декотрими висказаними мною мислями и поглядами в ділі „Искоростень“; однак Ваше високе образоване и сердечна виrozumілість Ваша єсть мені порукою, що теплим серцем приймете діло се, як и теплою рукою причинили ся до виданя его печатю.

Многим буде неприємно, що правопис діл моих ані етимологічна, ані чисто фонетична. Я за се не винен: я иду за Шевченком, Марком Вовчком, Кулішем и иншими лучшими писателями нашими, поки учені язикослови не устроять общої правописи и не усталають граматичних форм язика нашого, язика руського.

До того однак єще далеко, хочби зі взгляду на наголос в словах, котрий місцями в Галичині, а місцями на Україні єсть зовсім чужий, протисний нашій мові. Не дивниця, що и в моїх поезиях не оден помилить ся, думаючи, що найшов, а не оден и справді знайде акцентові похибки.

Если же мимо то мої праці знайдуть уважене, то се заслуга Ваша, бо без Вас може б' ніколи не уздріли світа Божого.

Прийміть же их, мій Добродію, ласкаво, и помяніть часом добрим словом

Вашого одячного друга

Корнела Н. Устияновича.

Сучава, 30. Листопада 1875.

Вступ.

На Подолю стернь и поле
Під вечерним світом
Сяють в золоті довкола;
Осінь вялі цвіти
Обиотала ниточками
Білими без краю —
И уся земля світами
Під промінем сяє,
Наче б' кросна незміренні,
Білими шовками
В листе й цвіточки затчені,
Розістлав полями.

Вечір тихий, — кожда хата
Обжинки обходить;
Сонійко святе в палати
Рожеві заходить,

Місяць ніч святу витає
И зірки цілоє;
А ніч мати сном вкриває
День трудний; — не дує
Вітер; тихо, тихо стало
И сонна земля
Під туман себе устлала...
Сяє ніч царця.

Бузёк раду вже лишає
И ключом урочим
Сине небо відчинає,
Чезне в нітьмі ночі.
А на приспі, біля хати,
В діда на колінах,
Дівчина лічить в десяте
Ключ, що в небо лине.

И розпитує старого,
Де поділась птиця?
Хто поклав зірок так много?
Місяць блідолиций
З відки взяв ся? и святее
Сонце чом так скоро
Спати вклатось ген за тні
Голубії гори?

А дід довго жив на світі;
Він чував, як люде
Переказували дітём,
Що було й як буде.

„Слухай!“ каже: „Божа птиця¹⁾
За раєм банує
И тому она під осінь
Тамтуди прямує.
Лине бузько на край світа
Понад Глухоморе²⁾
Ген до Вираю святого
У благі простори.
З того моря, кажуть люде,
Пралоташ³⁾ ся родив,
А на нёму три голуби⁴⁾
Божої подоби,

¹⁾ *Божа птиця*. Народ наш називає всіх птахів, котрі відлітають під осінь в краї тепліші, а именно бузьків, *божого птицею*, думаючи, що вони летять до раю.

²⁾ *Глухоморе* — *Лукоморе*, називали руські Славяне сказочное море, через котре душі перевозились до раю (вираю); звалось оно и праморем (п'їтма), з котрого вийшов світ.

³⁾ *Пралоташ* (в піснях нар. Праявір), се цвіт жовтий, плаваючий поверх ставів и озер. Індійська мітологія каже, що Брами уродив ся з льогосового цвіту.

⁴⁾ *Три голуби*. Яких богів пісня народна під тими голубами розуміє, не знати; може індійську Trimurti.

Землю панну¹⁾ визволяли
З під неволі моря, —
З нёго небо заснували,
Місяць, сонце й зорі.
Там земляця уронила
Райце-яйце²⁾ миле,
Що як вигрілось на сонцю,
Твар всю породило.
Там люд божий викохала
Золотая Баба³⁾
З золотим сердешним Дідом —
Красна Лада з Ладом.
Там чистенька́я криниця
Корінь Яс'ня мие⁴⁾
И цілюці и живучі
Божі сили криє.

¹⁾ *Землю панну*. Казка цародна о Сучині каже, що він з двома братами визволив царівну від зміїв. — Тое відносить ся безпечно до сотвореня землі и Сучинь, Корш бурий, Куруш, не суть ким иншим, як тільки Хоре, Даждбог, Сонце, а змії — то руйнуваюча сила природи Чорт, Чернобог = тучі.

²⁾ *Райце-яйце*. Казка народня оповідає, що з нёго пішли всі живучі твори.

³⁾ *Золотая Баба* або Лада се животворяща, вічно плодна сила природи; золотий Дід або Ладом, то сонце або запліднююча сила сонця, теплоти.

⁴⁾ *Криниця під Ясенем* (в скандинавських загах криниця Мімера під Ясенем Игдразіль, се криниця и дерево життя и смерти.

Там то люде проживали
Весело и радо;
Аж прислав чорт з Лукоморя
К' ним злу Ягу-Бабу*).
Язя тая мором дише
И всё лихо родить,
Завидує щастя людём —
На нас гріх наводить.
Ся почала підмовляти
Люд на батька-бога...
Знялись — и прогнав их вічний
Из раю святого.
Перед ними воздухами
Ястряб божий линув,
Він провів их до Дунаю
И в ті гори сині.

З того часу сонця діти**)
Колядки***) співають,
А у них свій рай далекий
Вічно споминають.
Коровай на славу сонцю
И пекуть и бгають

*) Яга-Баба, Язя, се розрушаюча, зла сила природи.

**) Сонця діти. Хто знає, чи Словяне давнійше не звали ся що богочестію своему Сольянами?

***) Коляда (Kalendae) називалось новонароджене сонце.

И рай-дерево на нѣму
В споминку саджають.
Провожають райську птицю
З жалѣм и тугою
И витають єї мило
З кожною весною.
А шкарлупки з крашаночок
На воду кидають,
Щоб' о собі вість подати
У Рахманськїм краю,
Де не має Чортовїта,
Нї війни, нї мору, —
Де то сяє вічне літо
По над Лукоморем.“

Линуть птиці, веє ключами,
А казки за ними..
И здрімала ся Оксана
В діда на колїнах.

Снить о зорях; а дїд тихо
Господа благає,
Щоб' кінчив раз наше лихо
И нас взяв до раю.

Нїч заходить, — в чорну шату
Хмара небо вкрила;

Зняв ся вітер — дідо в хату...
И буйні завили.

Виють вітри, грім грохкоче,
Стогне деревина;
Темно, хоч виколи очи,
Тільки ген єдине
Світло сяє у віконци —
Вабить, звеселяє —
Наче зірка, що те сонце
И день зустрічає. —
Хто се, хто се ще так пізно
Не ложивсь спочити, —
И пускає світ надійний
В ніч тучею криту?

До окола громи грають
И разносять лихо...
А у храміні*) вітає
Так уроче тихо,
Так тепленько и приємно,
Світ такий сияє:
Наче из раю блаженних
Ангел зпозирає.

*) Храмина, хижиня, світличка, покій.

У раю тїм милий старець,
Обложен книжками,
Виглядає наче святець
Поміж образами.

Перед ним розписаная
Книга розістлана, —
Він из неї все читає
И значить красками
Щось по ній — ніби дорогу,
Ніби ріки, гори;
Але ж що таке, про Бога,
Він слідить у зорях?..
Ой слідить він и шукає
Шлях давно забутий:
Шлях з Ирану*) до Дунаю,
Шлях словенських людів.

И розчитує народи,
Важить ихню долю
Перед три тисячі годів
В Арії — на волі —
И шукає гроз страшених,
Що их з раю гнали,

*) *Иран*, а властиво горішня Арія, край, з котрого вийшли: Кельти, Італійці, Греки, Т(у)раки (Даки), Германн, — а накомець Словяне и Литовці.

В Ассурійських діях темних,
У війнах кривавих.
И иде у слід за ними
Дунай берегами*),
В землю Волги незнаєму,
Дикими пустками.
Не спинає их Дон синій
И Дніпро старезний —
Наче повінь по долині
Розлились безмежно —
Аж по гори**); ту спочили,
Ту ся розділили..
Сі, пересадивши гори,
Сіли по Дунаю,
Посягнувши аж в простори
Итальяського краю***), —

*) *Дунай берегами.* Яксартес и Оксус, нині Сір Дарія и Аму Дарія, звались також у декотрих давнійших писателів так, як и Дон „Tanaïs“, по нашому Дунай.

**) *Аж по гори* — Карпати.

***) *Итальяського краю.* Arrian, котрий об'їзджував Азію и писав историю її країв, каже, що Велети вийшли з Арії, не хотючи зносити ярма Ассурійського — и здаєсь потверджувати догадку наших учених, основану на порівнянню богочестія Славян з другими Арийськими народами відносно до релігії старого Ірану и до пізнійшої, основаної Зороастром, що *Славяне около 8. віка перед Христом вийшли з Арії.* Оздачують нас мита италі-грецькі

А ті там, де біля моря
Одру навздогнали.

И де сперли ся з чужими,
Там неначе тучі
Градові були страшними,
По землі идучи. —
Гордо усміхнувсь учений;
Думку зъупиняв,
И цілим шаром Словенів
Око наповав. —
Перед ним в діів тумані
Станув Вант*) могучий,
У цілій потузі станув,
Славою гремучи.

Богатир-народ главою
Хмари досягає,
И широкою ходою
Путь свій прокладає.
Бач: одна нога спирає
Олатирське море,

о вторгненню Венетів до Італії за часів троянської війни, де збудували Патавію (пата = птах) т. є. Пташе.

*) *Вант*. Славяне и до нині на границях Німеччини звуться Вендами. Давнійші писателі грецькі, римські и німецькі зовуть их Генетами, Венетами, Аитами и Вивдами (порівнай Вятчі)..

А другая за Дунаєм
Провалила гори.
У руках понад морями
Дві Вінет^{*)} слонить,
А стріла его в Германів
Утонилась лоні.

Озираюв ся — нозад нёго
Вся земля здудніла;
Занялось огнями небо,
Громами взгреміло,
Блисло, грянуло о Вапта
Стома перунами —
И звалив ся великан той
Під стону Германам.
А по нёму пронесло ся
Наче цекло — лихо...
Зойкнув світ — провалило ся —
И вчинилось тихо.

Старець изітхнув и очи
В инший бік звертає,
До Дніпра скрізь туман ночі -
Умом проникає.

^{*)} *Дві Вінет*—Перша Вінета або Венеція на Гадриі, а друга над Балтійським морем, котре Славяне від *латирю* (яитар, буршти) прозвали Олатирським. Оба міста були з собою в неустанних відносинах гандлєвих.

Там — неначе повінь моря,
Що як переходить,
Долинками поїд гори
Полишає води —
Ті Славяне полишали,
Идучи з Ирану,
Свого народу не мало
Буйними степами.

Тяжко цвіточці румяній
В буряні зацвистя;
А ще тяжше тим Славянам
По степах лісистих,
На мочарах, між звірями
Душу схоронити
И від Чудина*) віками
Волі боронити. —
Тяжше, тяжше! — Бороли ся,
Гинули роями, —
Знов роїлись — знов били ся
З небом и людьми.
Там Дарієві загони
З глумом навертали

*) Чудин. Славяне, прийшовши в Европу, застали там кочуючі народи Фінійські и Готів; — всіх их називали Греки Скитами.

И Демону Македонів*)
В очи наплювали. —
Там и ярма зношували
Готів тих великих,
Там під Гуннами вздрижали
И Оварів диких
Знемагаючи — губили,
Землю заорали,
Град Словінеск**) заложили,
Київ збудовали.
Глянув ще раз на картину —
— Очи протирає —
Чудо й диво! — По над всіми
Землями без краю
Птах — не птах — простяг далеко
Крила, від Ирану
Аж до гір країни Чеха.
И штирма очами
Прокладає скрізь Карпати,
Скрізь малярські краї,

*) *Демоноти Македоніе* се с Олександрю Великому. Зри в *Cornelii Nepotis vita ex. imper. Alexander C. XXXIX. Scythis bellum infertur. Річ посла Скітів виголошена до Олександра.*

**) *Словінескь*, Словенсько над озером Ильмером; так називавсь давнійше здаєсь *Новгород*, котрого по свідонству Нестора аж Рюрик збудовав.

Шлях знаёмий, у богаті
Землі над Дунаєм.

И наляканий явою
Старець задумав,
Звис на груди головою
Й тихо заспівав :

„Дунаю, Дунаю одвічний, могучий!
Широко розпер ти твої береги;
Далеко ти хвилі уносиш ревучи,
Леліючи землі славянські старі.“

„И много народів цвітучих, дебелих,
Кохав ти як батько в обіймах твоих,
Був свідком их щастя и игор веселих,
Упивсь не раз діду и кровню их.“

„Коли появилсь? з якої причини?
Куди проходили народи отсі?
Про те розказати ти міг би єдино —
Та хто зрозуміє звук струїв твоих?“

„А бачив ти, старче, тьму-тьменну чужинців,
Як хмарою знову тебе залягли,
Як грабили люто спокійних туземців,
Як их розбивали й прогнали они?“

„Ти хоч и дивив ся на то, сильний, дужий,
Підмоги не дав есь твоим плеканцям;
Хто к' тобі припаде — тобі се байдуже —
Ти рівно зичливий есім божим людям.“

„Не так ті Славяне, котрі проживали
Як в пазусі в тебе веселі, добром
Они оспівала, они звеличали
Святі твої води народним стихом.“

„Они ще и досі тебе споминають
И пращуром кличуть своєї рідні
И всі казки й думи до тебе звертають,
Скучають и плачуть по тобі усі.“

„Над північним морем, в снігах за Уралом,
Они споминають дни щастя свого,
Ті дни незабутні, в котрих орали
Розлуги веселі порічя твого.“

„И ходить одвічне святе віщуване,
А ходить по землях славянських нових,
Що збудесь напевно их любе бажане
И знов запанують на ріках твоих.“

„И знову почувеш скрізь води ревучі
Ту мову, ті звуки, щось перше чував;

И пісні веселі, побідні, гремучі,
Котрими тя люд твій давнійш' величав.“

Тихне вітер, хмари звисли,
Вяне тучі сила —
Свічка згасла — ще раз блисла
И дух изпустила.
Північ, вдарила година..
Тихо ся вчинило,
А ніч мати всё творіне
Сном благим укрила;
Лиш оден блідий учений
Спати не лягає,
Рій думок пустив в ніч темну —
И зори чекає.

Вадим.

Над рікою, над Волхвою
Місто ся розвило
И крамницями, хатами
Береги покрило.
Тихо, мирно и щасливо,
Мов за пазухою
Господа, оно ховалось
У раю, спокою,
Довго, довго; та не вічно.
И его згляділа
Зависть пекла — и ему вже
Чорну долю звела...
Люд словенський неспокійно
Улицями ходить,
А у місті вічовий дзвін
Голосно заводить.
Кличе він міщан у раду,
Старшина взиває —

И послушная громада
Сквапно там збираєсь.

Та чого ж так зворушились
Мирні городяне?
Що за рада в их Словенську
На вічу повстане?
Чи се им розбійник моря
Панциною грозить,
Чи яке инше горе
Весь народ тревожить? —
Діло важне, бо вся молодець
У желізо крита —
И гудить мов улий повний,
Зрушений, еердито.

Взбренили ріки норманських країв,
Спустили в море щоглистих змій*),
Звізда страшна на небі встала,
Дивокосу розчесала:
День судний наспів.
Горить на небі — заблисли в огни
Живим желізом набиті човни —

*) *Щоглистих змій*. Так називали Скандинавці воєнні ко-
раблі. Щогла — машт.

Лютує грім и воду поре;
Знівило ся люте море,
Ломить береги.

То Изгой*)! то півночі
Ледяної покидь вся,
Що голодна смерть страшна
Вигнала геть в світ за очі
Из краю, из батька дому.
Знай! то Вікінги**) завзяті,
То Берзерки бісноваті,
То Варяги-Русь, то Ляг;
Що ригнула рідна хата
На Балтик, резбоів шлях...

И де покажуть ся они,
Там огні, пустки и гроби.
Ніхто не спинає,
Еврона втікає

*) *Изгой* сканд. skoseig вигнанці. *Шайноха* (Początek Lechicki) доводить ясно, що всі Нормани не були нічим иншим, як вильосованими вигнанцями Швеції и Норвегії. Они під именем Лягів (Lag — товариш) завойовали в пятім столітїю по Хр. Польщу, они опустошали довгими віками Германію, побідили Францію, завойовали Англію, часть Італії, они нападали и на Славян північних, словом були пострахом цілої Європи.

**) *Вікінги*, морські розбійники. *Берзерки*, дика дружина так званих морських королів, що идучи на ворога, трохи не гола, воз-

На степ у вертепи и гори
Перед розбійником моря.

А в тім Словенську радоньку радять,
Радоньку радять — нічо не врадять ;
А хоч и врадять, не буде добре,
Не йдуть боротись з Руссом хоробро ;—
Хліб-сіть виносять, у князі просять
По над містами своїми,
Щоб' ними рядили, та щоб' боронили
Перед збійцями морськими.
И посадили, близь на холодній
Ладозі, князёй Рюрика*); брата
Сінав и Трувор засіли згідно
В Изборську и Білозері з ратю —
Братів трёх, на трёх кінцях держави
Ставлять в сторожі мира и слави
Словен буйного народу.

Божевільні! Хиба ж вовци
Стерегуть отари?
Почекайте — побачите
За нерозум кару.

ковиза медом, в п'янім божевілю кусала зубами щит власний и кидалась без ваги в боротьбу.

*) *Рюрика*. Руїни замку Рюрика на Ладозі стоять до нині.

Бо Варяги не привикли
Слухати нікого,
Не привикли шанувати
Дзвона вічового.
Свій гаразд и воля й слава
Их єдине право,
Розбій дикий его пише
Батогом кривавим.

Скучно Рюरिकови в замку
Ладожським сидіти —
И не в лад майна чужого
Вірно боронити.
Хочесь на Словен столиці
Сісти отаманом,
Хочесь бути над Волхвою
Самодержцєм, паном.
— Бо в Словенську люд богатий,
Мирний, пелукавий;
А Варяги хочуть панства,
Підданих и слави. —

Погадав — пішов, вбрехав ся
В місто нишком, тихо —
И там замок свій поставив
На словенське лихо.

Замок-каторга на волю
Над Словенськом встала
И свободу під собою
Вбила — закопала.

Так гадюка вигрітая
В пазусі, пускає
Жало в серце милосерне,
Душу усмерчає...

Ильмер холодное,
Мутне, глибокое,
Чому не вирнеш из твого нутра
Преславних дідів, хоробрих батьків,
На оборону Словенів гнізда ?

Не має нікого
У місті живого ;
Не дбають діти вже твої —
И розійшли ся у ярмі,
В ярмі розбійника чужого. —

И над Словенськом ніч темна — глибока,
Не ма там більш' волі — не ма и пророка.

Но хто се, хто се на майдані
В дзвін бе вічовий ?
Хто люд скликує так рано
В раду, суд святий ?

Лице єго як сонце ясне
В половині дня,
Щит як місяць повний, красний, —
Одіж золота.

Колчан єму на плечах висить,
Повний добрих стріл;
А в руці сулиця-списа,
Меч огнём горів.

Хто се, хто се у Словенську
В дзвін бе вічовий?
Хто закликав всіх Словенів
В раду? — Се Вадим.

Се Вадим, краса старого
Новугорода;
В нїм душа народу всёго
Обізвала ся.

Обізвалась, запалила
Благородну кров
Свободою и святую
Занила любов

До побитого народа
И до отчини —

И тому він нині дзвонить
На сі сини.

Скликав — станув понад всіми,
Очи занялись —
И уста у слід за ними
Річю залились.

И могуте волі слово,
Голосне мов дзвін,
Пронеслось понад Волхову,
Грянуло як грім:

„Словенів городе старий!
Колись могутий и сильний,
Колись багатий и свободний,
А днесь невольнику голодний!
Скажи, чи ти на тоє звав
Чужих князів сюди з за моря,
Щоб' князь из тебе шкіру драв —
А драв из ней на тебе шори?
Чи ти на те святу свободу
У себе пишно викохав,
Щоб' віче вольного народу
Варяг розбійник зневажав?
Щоби его нікчемна рать
Панами розжилась над нами

И розтлівала нам дівчат
И звала нас Русі рабами?
Словенський народі сліпий!
Чи ти не бачиш сором твій?
И неудариш в вічовий?
Не встанеш за твою свободу?..
Прокиньтесь, вольні Славяне!
Устаньмо дружно всі а всі —
И Россів проженім лукавих
Аж там, из відкіля прийшли.
И воскресім мечами волю
Допоки можна, поки час.
Гей! нині, або вже ніколи...
Ходім, Дайбог*) сам кличе нас!¹⁴

И загула громада — зашуміла —
З усіх кінців сталь мстивая блищить...
Неначе з улія роя пустило —
Народ увесь на Волхову спішить.

Чи то грім горячий поре
Величезну хмару —
Чи прорвало беріг море,
Котить на люд кару?

*) *Дайбог* — стар. Даждьбог, се бог сонця.

Ні то грім горячий поре
Чорні тучи, хмари,
Ні прорвало беріг море—
Кличе людём кари.

То Вадим кладе в покоси
Ворогів — рубає,
Аж ту Рюрик огнікосий
Витязя спинає:

„Богатирю ти славянський,
Змірай ся зі мною!
Вивива' мечом урманським*),
Бе о чорну зброю.

Щит его блищить, як місяць,
Що криваво сходить,—
Шлом носатий, чорна спіса,
Сам як ніч надходить:

„Богатирю, доля наша
На жалі сталенім!
Згину я — ми слуги ваші;
Згинеш ти, шалений:

*) *Урманський*. Нестор зве Норманів Урманами.

Горе місту! Тямить тоє
Бунтівні Словяне,
Що подончу вашу волю,
Стану вам за пана!“

Піднялись — заклекотіло —
И мов хмари чорні
Гринулись тілом об тіло
Витязі моторні.

Лиск за лиском, грім за громом
Далеко лунає;
Сила силу боре, ломить
И перемагає.

Перемогла. — И мов ясень,
Бистрою рікою,
Гір, звалений перед часом,
Ляг Вадим у бою...

Горе, горе!
Всё пропало!
Однісінька душа, що душу мала,
За весь той Новгород гнилий
Оставила свою комору

И полетіла в духів край благий
За Лукоморе.

И здвиг Словенів занімів
И випер ся гадок про волю;
А дзвін — дзвін вічовий зомлів
На вид підданства и неволі.

Люд вдарив поклоном князеви
И Русинів прозвавсь рабом;
Однак віддав богатиреви
Честь вічную памятником.

И довго, довго стови Вадима
Стояв на місци вічовім
У память вічну Словянина,
Котрого заколов Русин.

Волхво старезная,
Тихобережная!
Ти, що Словенсько під серцем носила
И повивала и прокормила,
Аж пишним цвітом свободи розцвилось
В мирі й добрі —

Скажи, де місто — де люде поділись,
Що по зарінку твому сиділи —
Богаті в славу и волю и силу
Новгородці ?

Де стови Вадима, віча твого дзвони,
Пам'ятник Марти*) в городі тому ?
Де ліс, що плавав по лоні Муйському**) ?
Де суть они ?

Не ма преславногo стовна
Вадима й дзвона вічовогo...
За Марту й тямки вже не ма —
Загинув слід величя твого.

Давно обдертий з багрянці
Твій град знустив свій дух буйний —
И у кривавую гробницю
Звалив его Иван грізний.

На місци вольного віча,
На гробі смілого Вадима

*) *Марта Боренка*, послидна президентка республіки Новгородської. Иван Грозний вимордовав, витопив и знищив Новгород до тла.

**) *Муйсько* — озеро Ильмер звалось также в старші Муйськом.

Стоить пам'ятник Рюрика*)

И Москви грізного властелина**),

Щоб' він не встав з під кургана

И Русь святу не налякав

И кров за кров, за грани граню,

Потоп, потопом не віддав...

Не бійтеся! мир душі трудній!

Мерці не устають з могили.

Сей город вже ему чужий,

Чужі люде беріг вкрили...

— Так камінь, скочений рікою

З гори в долину, вже не той,

Що то колись пишавсь скалою —

И не нагадує оной. —

Новий той Новгород клячть

И славословить свого пана;

Він ся пам'ятником чванить

И Рюрика він не прокляне.

Ту всё змінило ся, усё —

И руська кров пішла в могилу,

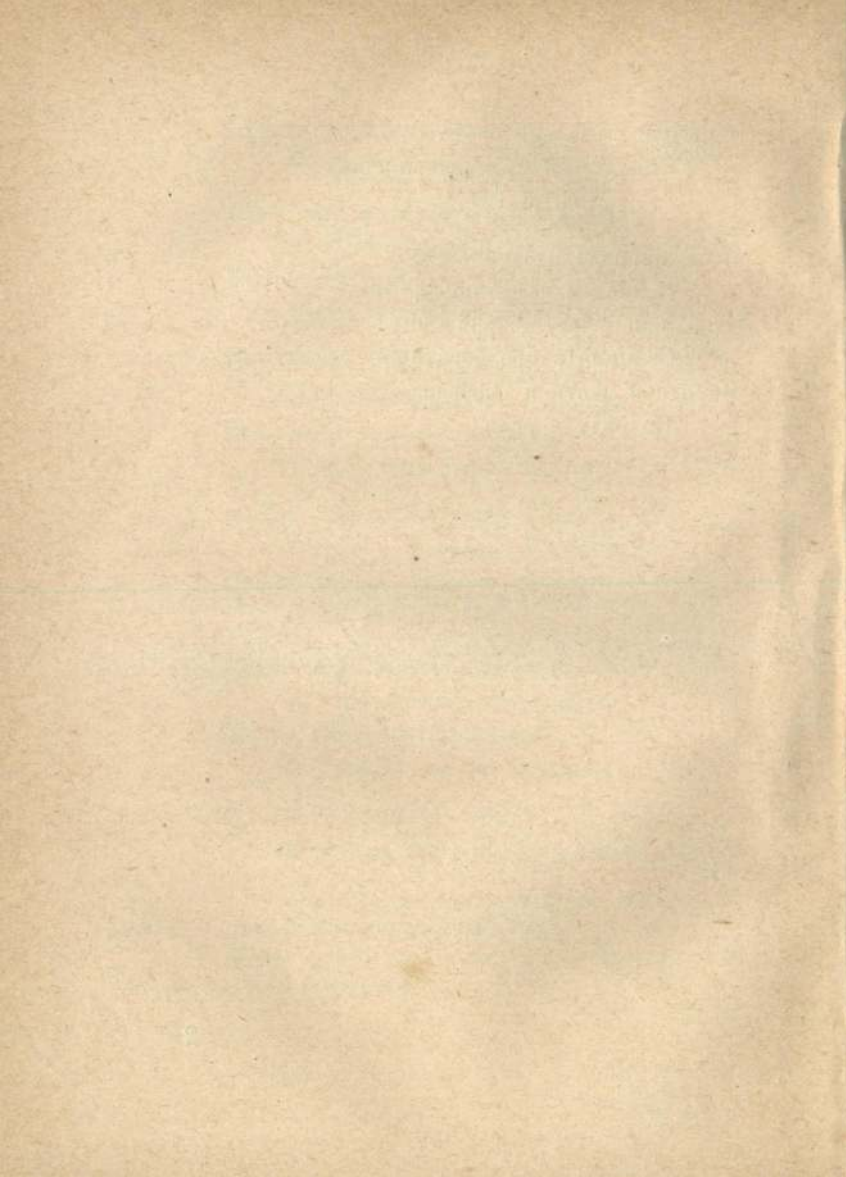
*) *Пам'ятник Рюрика.* Новопоставлений великий пам'ятник в пам'ять тисячолітнього иснування Росії.

**) *Москви грізного властелина.* — Иван Грозний вобразжений також на тім пам'ятнику.

З грізного владання свого
Нам тільки прізвище лишила
„Святої Русі“; —

И та пропаде и загине
Колись и памятник єї —
Одно лиш вічне, добрий сину:
Се память про богатирів
Народной чести и свободи —
Из роду в роди.

ИСКРОСТЕНЬ.

Епічна поема.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

З А С П І В.

Мисле крилата, блискавко ума! —
Скажи, де маєш почин, де могилу?
Скажи, як родиш, розростаєш ся?
Хто дав чудесну тобі таку силу,
Що чоловіка над землю уносиш,
З зорі на зорю мигцём пролітаєш,
Почин вселенни ёму уявляєш
И безконечність для неї голосиш —
И незміренні сонця и простори
Небесні міриш, та ще линеш в гору
Шукать владики собі над хмарами;
А світ сей з всіми без краю чудами
В узонькій хаті твоїй поміщаєш, —
Неначе Бог той, котрого шукаєш
Над всіми землями й небами?

Мисле-княгине, ти над всім пануєш,
Що блискавкою твоею досягнеш, —
Плодиш, вскрешаєш світи — и руйнуєш,
Доконуєш всього, що тілки заблагнеш! —
Послухай нині ти голосу мого:
Відкрий всемогуча мені ті часи,
В котрих піднимались деревські¹⁾ сини
На смілих Варягів, на ворога свого,
Котрий узяв нам старую свободу,
Накинувсь на пана словенському роду,
Всі племена наші згорнув у державу,
И именем власним, що взибилось у славу,
Прозвав ті землі — від моря Варягів²⁾
По море руське³⁾ й по гори Хорватів,⁴⁾
Від Висли до Тмутороканя⁵⁾.

Мисле! верни ся в зад на годів сотню,
Ще другу й третю, четверту и п'яту;
Все далше й далше — аж найдеш десяту: —
Там стань. И світомъ твоїмъ самородним
Пробий сю мраку, що перед очима

¹⁾ *Край Деревлянь* Дрѣва лежав над рікою Припеть. Більша часть Волиня належала до него.

²⁾ *Валтицьке Море* звалось Олатирським а також Варяжським.

³⁾ *Море Руське* — внішнє Чорне Море.

⁴⁾ *гори Хорватів* — Карпати.

⁵⁾ *Тмуторокань* — край підкавказький.

Моїми землею Словян покриває
И в Древу, мисле, лети безъупинно;
Еї бо память векресити гадаю,
Про ню піснь, в голос, сумну заспіваю
И пращурів наших, забутих в діях,
За волю погибших у чесних боях,
Я серцём онука темер звеличаю.
Лети ж, лети мисле, по гробах шукати
Діів тих забутих, в иржавім булаті¹⁾,
И клич обезславленихъ д славі.

Може найдеш там старезного дуба,
Що нам на свідка віки схоронили
Столиці Древи грізної пагуби;
Проси, щоб в него уста одчпились
И чей розкаже про місто святинь:
Искоростень.

Рік ти позвідай деревського краю,
Що трупом людським Варяги гатили,
Та чей котра з нихъ затямила й знає,
Де люд деревський палили топили:
В звалах покаже порослий въ терень
Искоростень.

Може в краю тім поміж озерами
— Ще незмінилось на справлене поле

¹⁾ Булат, криця, сталь.

Те, що то перед тисячу літами
Бачило Древу, як гибла за волю —
И вирне з мулу на сей білий день
Искоростень.

Лети ж душе, гляди очима! —
А поки що найдеш, піду,
На славний Київ подивлюсь:
Що діє Игор и дружина.

I.

Варяго - Росси.

Давно уже сонце зажмурило очи,
Давно вже укрилось край землі степом
И місяць, сторожа непевної ночі
Підняв ся, оглянув всі зорі кругом
И наче той пастир, що вівці пасає,
Він звізди по небу веде, доглядає
И шлях свій зоряний иде проклада.
Край неба явив ся знак звіздний чудесний,
Народ его божим кличе бугаєм¹⁾

¹⁾ *Бугай*, один з 12ти знаків зодіяка; біля сего знаку знаходиться ся общевідома: Квочка. Всі релігії (зри: Volney-а „Руїни“ відкликуючого ся на: Плютарха, Хайремона, Порфіра и інших) відносять свої святі казки до зодіяку вислідженого на небі Египтянами. — 12. пригод Гераклеса, то перехід сонця через дванадцять знаків зодіяка — и більша часть наших и німецьких народних загадочних казок, находять свою розвязку там же.

Бо він наче в поле те иде небесне
Попасти и першим весни любим днём
Витає землицю, людей навчає,
Що вже проминула зима й починає
Княжити на небі богъ білий — Весна.
При нім звізди збились в купочку, в громаду :
Се Квочка небесна знаком, що пора
И на землі птицям кубельця звивати,
Неначе их кличе до діла звізда.
А дальше горою там Фірман¹⁾ за Возом
Иде, передъ Возом являєсь Ратай
Почати вже орку по небови божім
Він людям неначе : „Боже помагай“
Говорить з висока и люд и земля
Послушні те діють, що небо віщає,
Що з місяцём кождим ім проповідає, —
А нині на небі щедруха весна.

Иде княжич ясний, смотрить на небесну
Роботу, а зорі блищать в небесах ;
Земля з під морозу й зими вже воскресла,
Весела вдивилась в молочний той шлях
Що мостом по небу, від краю до краю,

¹⁾ Харон грецький. В Карпатах Бойки ще и досі кладуть крей-
цар мерцєви під язик на заплату за перевіз.

Простер ся безпечно — мріє и сверкає —
Вдивилась и спати еще не лягає.
Дніпро наш у сріблі простерсь під горою
И хвилею пестить колише свій Київ
И шепче дитині нічною порою
За казкою казку, про годи старі.
И журить ся дідо и тяжко зітхає;
Бо ясно те бачить, бо добре те знає,
Що син его пишній усякеє горе
Нераз перебуде, нераз и загляне
Свій смерти в очи, нераз залесь морем
Червоним и бухне нераз полум'ями.
Зітхає, бо знає, що доля така
Незмінна, її бо писала судьба.

Сумує старезний и хвилі дрімучі
Неначе ті мисли — жене та жене;
А добра сестриця Почайна ¹⁾ шипучи
Вся горне ся д нѣму — тихенько зітхне
И в дідове серце чистенькі вливає
Цілющі води и старцеви годить
И братови тугу бере розважає,
А дідо ид собі її пригорта.
Під небом вже тихне, — сном вкрило природу,

¹⁾ Почайна була річка, котра під самим Києвомъ вливалася до Дніпра. В ній крестили ся з розказу в. князя Володим. Київне.

У Києві світла усі вже гаснуть,
Лише у княжому теремі¹⁾ ясно
И пісню там чути и ходить там добрий
Мід з рук до рук Россів хоробрих.
За столом за тисовим сиділи
Игор князь и жінка его мила;
В сріблі и золоті они горіли
И слова жемчужні говорили,
Споглядаючи на свого сина.
Князь ясніє посеред дружини,
Мов те сонце, що в багру сідає,
Ольга знову, наче місяць дивний,
Що весь колéсом обвівсь непевним,
Красотою білою сияє.

А були там, у світлиці в князя
Всі славнійші руськні Варяги,
Що з ним двичі Греківъ воювали,
И з царями договір писали.
Біля князя — по лівій — сиділи
Рюар, Фарлоф — борці сі ходили
Ще з Олегом²⁾ мудрим воювати.

¹⁾ Терем слово староруське означає замок, также покій, світлицю.

²⁾ По смерті Рюрика I. був опікуном малолітнього его сина Игоря Оліч віщій. Він завоевав Кривичів, Полян, Деревлян и дру-гихъ, примусив Грецію до користного для Руси трактату и положив основу руській державі.

То вони Аскольда и Дира вбили
Над Дніпром, як смілись видавати
За князів над Києвом старезним,
Перед руським князєм величезним.

Дальше Ивар и Акун, сестрінки
Игоря и Вусфаст кривавий,
Чарівник-священик з Скандинави,
Дальше Асмуд; — Ольга, княжа жінка
Вчителємъ ёго для сина клала:
Сі з Олегом Греків побороти
И преславний уряд¹⁾ як ніколи,
Поміж ними й Руссю положили.
А на знак побіди, у ворота
Царські, щит сулою²⁾ пригвоздили;
Байдаки набили сріблом злотом,
И рознявши прі³⁾ паволочиті⁴⁾
Повернули славою покриті.

Поруч Ольги Плесківки⁵⁾ сиділи
Гості, що від світа походились
До Игоря з службою й поклоном:
Грім завзятий, добрий Стебелона

1) *Уряд положити* (Нестор) - договір.

2) *сула* - списа.

3) *Прі* (Нестор)-вітрила, жалгі

4) *Паволочиті* паволоки, дорога шовкова матерія.

5) *Плесківка* Ольга була родом з Плескова.

Истер смілий и бувалий Турберн,
Роальд з Русії — з святою Аркони;
З Данів краю сумоглядний Шіхбери
И три свенські¹⁾ пригодогони,
Славні: Гілена, Гунастр и Свен.

Лиш Містишин батько сам оден
Свенгельд мудрий, витязь и войвода
И держикрай²⁾ Игора у Древі,
Не був в світлиці при князеви;
Ой та не був на власну свою шкоду!
Бо якеєсь лихо зворушилось.
Глянь, недаром челюсть загорілась!
Буде сварка, буде річ немила.
Та чого ж мовчать боляре вірні?
Хоч и мід, у рогах всё, кружляє
И у серце сміливість вливає
И уста розв'язує покірні.

Глянув Игор, глянув до окола
И болярів звідує питає:
„Гей боляре, богатирський роде,
„Слуги світлі княжого престола!
„Який смуток вам по серцю бродить,
„Що вам мід душі не звеселяє?

¹⁾ *Свенські* Нестор Свенами називає Шведів.

²⁾ *Держикрай* намісник (Нестор).

„Чого, Ивар, так стягаєш брови?

„Одвічайте: що вас так діймає,

„Що нечую від вас ані слова?

„Ой ти князю, наш пресвітлий пане!“

Починає Ивар величавий —

„Або ж любо, що твої дворяне,

„Що житєм за тебе накладали,

„Навіть зодягнутись в що не мають;

„Коли чури Свенгельда, войводи,

„Всі у наволоках пишно ходять,

„И з гори на всіх нас споглядають?

„Час би, князю, пошукати дані

„На Волгарах, або Деревлянах,

„А поживимось и ти из нами.““

На те слово Владислав кланяєсь,

И до князя тихо промовляє.

— А Владислав був княжа словянське,

Що піддав ся під закон урманський

И сидів рядом з трёма купцями,

— Гомолём, Синьком й Боричом —

Край стола ид князёви лицём.

Він устав и каже тақ словами:

— Ой ти князю, сонце наше ясне,

— Негодить ся грабити люд власний!

— Ми ходімо на Волгарів красше.

- Не рідні нам ті болгарські сили —
— Не одно ми ім не відомствили —
— По що ж, князю, грабити, що наше ?

Хмарою зайшло обличчє княже.
Відеуває золотую чашу
И на мовцю гнівно спозирає,
И те слово д нѣму посилає:
„Ворон ворона не вколе в очи,
„Та за ним ще обстає в пригоді...
„Покорити Деревляи я хочу;
„Вже бо дані не дають три годи
„И на власть мою глядять з укуса
„И до бунту голову підносять“

Рік, устав, бере на руки сина
И з жоною красною відходить...
Радісно вся загула дружина;¹⁾
Поклонилась в пояс господину
И лишає теремніи зводи;
Рада завтру, рада січи лютій;
Піснь урманську, боєву, веселу
Заснівала надъ рікою йдучи.

¹⁾ Дружина так називали варяжські князі свою гвардію, котра зложена по більшій часті з упрощених пригодогонів, була надто самостійного духа, щоби її мож було звати просто військом

А Дніпро спер голову о скелю;
Чує пісню и, на голос, кличе
Чайку, скору, полохливу птицю:
— А лети ж но чайко поскоренько
— В Древу, дати людём тее знати,
— Що вже завтра, рано пораненько,
Кинесь Игор Древу руйновати¹.
Каже тее — и розумна птиця
Піднялась; летить горі водицев
Ген на Принеть; у Дажь Бога¹) сили,
В Древу Богу милу.

А Славута гнівни котить хвилі,
Січе скали, піною вкриває
И сердите слово изроняє:

- Князі, пани неситі, лукаві!
- Коли побачу ваш кінець безславий?
- Коли кайдани величаві?
- Дружина ваша, що кривавим
- Народів потом живите,
- На узаконнені розбоі —
- Коли покриють ся землёю.
- Коли? скажи нам Трисвяте.²)

¹) *Дажьь Бог, Хорс* (Swante wit) Біл-Бог — сонце. *Сили Дажьь*
Божа внука (слово о Плк: Игор:) то земля словянська руська.

²) *Трисвяте* — сонце (Слово о Полку Игоря, плач Ярославни).

Так дід у гору спиняючи води
Гримів, а тихо було у природі —
Крім хвиль, усє вже поклато ся спати;
 Всє крильми прикрила ніч-мати.

II.

Д р е в а .

По Дніпрови пустиня —
Там сухоліс, там праліс;
Скрізь них ве ся річчина,
А за нею знов пралісь.
Понад лісом Див¹⁾ ходить,
З бозу страшно гукає —
Він лиш горе віщає
И людей в блуд уводить.
Але з дуба старого,
Богатир величезний,

¹⁾ *Див* бог грози, страху, сну. Ему посвячений був боз, він яко змій стереже на небі палати матери своєї Яги, палати другого життя — рлю. Він и *Диволя* суть близнюками небесними *Сон Бога и богині смерти Марі*, хотяй *ніч*, *мати Яга*, є найстаршою богинею життя и смерти. Она то є, або у ній спочиває *судьба*, *фатум*.

Твар¹⁾ хоронить від злого;
В нім душиця любезна.
Там береза, в закутку,
Віти на діл простерла.
Знай, се мати, що з смутку
За дитиною вмерла.
Там калина — дівчина,
Що за милим тужила —
Еї добра богиня
В дерево те змінила.
Там и явір зелений,
— Цар огонь в нім ховаєсь, —
В нім любуєсь, кохаєсь
Перун ясний страшенний.
Є там древо святее,
Ясень милий Даждь Богу,
Що гаде всё гидкеє
Утікає від нєго;²⁾
За те, ліса владика

¹⁾ Твар — сотворіне.

²⁾ Ясень, в нашім народі святий; полярную звізду називає так народ. Під ясенєм сходились (Заги скандин.) боги на нараду. У Перзів стояв він на горі Меру, у Индийців на горі Мандрагорі, котру стерегли змії Див и Дивоня, Рай клали они на небі високо при полярній звізді. Звідси казки грецькі про співаючий камінь и стогнучу рослину Мандрагору. Мандрагора була скляна; до неї провадив шовковий міст (молочна дорога) (порівнай казки народні о скляній горі и зачарованій дівці).

— Богови нарочитий —
Любить з нѣго спожити
Кору й листе Тур дикий.

Там вільшина невинна,
Що в ній кровця живая
Радогостя,¹⁾ дитини
Лади-мами. Я знаю;
Пекла сили, убили
Бога того, в дорозі
И під землю десь скрили.²⁾
Але ж з кровиці божой
Вільха тиха піднялась;
А всі люде — так кажуть —
Доти будуть кров лити,
Пок неvkресне, неvkажесь
Радогость боговитий.

А в тім лісі, громада
Турів чорних буяе,
А над ними кружляє
Птиця, стадо за стадом.
Там, почувеш медведя

¹⁾ *Радогость* (сонце) скандинавський *Baldur*, о котрім говорить ся, що его убив Гаудер омелею з намови Льока; — Бальдур не vkресав однако сам, а син Одіна звершення царство пітьми (порівнай: Геракле, Озіріс).

²⁾ Гануша: *Mythologie der Slaven*.

Ревіт страшний; там стрітиш
Лань трусливих череди
— Рогач олінь з переду,
Защища свої діти
Перед вовків сотнями,
Що рабують лісами.
Там рись хитрий, чатус
З конара на звірину;
Скаче на ню в долину
Й душить жертву німую.

А між тими лісами
Озера и мочари
Й багна між байраками;
Ріки, дебри, чагари.
Там, ogromний, рогатий
Олінь, лось головатий
Бродить в багнах глибоких;
А круг него, широко
— На чолі злий одинець —
Розвалив ся свининець,
Рохкаючи в болоті...

По над озером Мавка
Добрий люд напастує,
А в озерах русалка
З щастя люду глузує,

Очеретом Біс ходить,
Світить, в дудочку грає —
Чоловіка лякає
И в безодні уводить...

А за сто болотами
У багнищи є хата
Золота між змियाми;
Цить! то Язі палата¹⁾
Що стома головами
Буха чадом, огнями;
И из пекла, то Змору
То Мару посилає,
То Опирів, під пору,
На живущих пускає.
И заразу, на люде
Дує з пекла — из груді
— Ворог вічний усёму
Що кланяєсь в Сятому...

У вертепі, там „Двіча“,
Чоловік се непевний,
Вовкулак, що то двичі

¹⁾ *Язя* — *Яга-баба, ніч-мати*, пізнійше сталась виключно бо-
гинею смерти, ова бо из *Соварогом* родить всё, він удержує всё
а она через своїх дітей *Дига и Дисоню, мороз и зиму*, нищить из
себе початий світ — се природа.

На світ божий вроджений.
Він шнурок¹⁾ взяв на шию
— Що замовив замовков —
Перескочив скрізь нєго
И прокинувсь у вовка.
Не один там людина
Жиє вічно й незгине
Чаром дивним. Скупого,
Що від брата рідного
Відцурав ся и дуже
Рід свій кривдив, на вужа
Обернуло з за того.
А из жінки²⁾, що вбила
Чоловіка, за кару
Та зозуля вчинилась,
Що то вічно без пари
Кукає нам весною —
— Яструб з неї зимою.

¹⁾ *Шнурок* чарівний Яріянів. *Двіча* по моїй гадці єсть то той самий змиєносець на небі, під котрим — але вже на полуденнім зоодіяку, видко вовка — *Двіча*, а властиве єго гадь, звалась у Перзів гадиною Еви.

²⁾ *Знак небесний Диви* (Еви) під Ратаєм, котрого здась за собою потягати за горизонт при показаню ся звїзд Перзей (Перзей и Медуза — Перун и Яга, властиво Дивоня.

В дебгах скали¹⁾ засіли,
Всі на людську подобу.
— Діти то скаменілі,
Що в безжалосній злобі
Батька й матір убилі.
Их Перун, бог великий
Окамінив до віку
И поставив на стражі
Живводиці цариці,
Щоби сили всі вражі
Неспивали з криниці.
У полудне, ті скали,
Роздають ся помалу
И виводять на очі
Чар-водицю живую;
А около півночи
Позад себе мертвую.
Там ворони клекочуть
И желізним біють дзюбом
Тих, що тутки проходять.
А змий смерти пагуби
Грозить з відси всім людям.

Ту и воздух — то душі,
Що в покуті блукають,

¹⁾ Скали Мандрагори при зв'язі Ясень.

Аж прийме их до раю
Золотая Бабуся¹⁾.
По під лісом лебеді
Походжують на волі
И худібки череди
В травах в пояс, на полі;
А худобу лугами
Пастир божий²⁾ пасає
Від вечірки до рана
И на Хорса лишає.

А під лісом пахуче
Зіле й цвіти, в розмаю,
Що мертвучі й живучі

¹⁾ Мати дня, Яга ніч-мати, сила, котру представляли собі змієм кусаючим свій хвіст, або рибою, на котрій світ стоить. Прамати богів має дочку жовтокошу (Колос-Діву) котру, як оповідають наші казки, визволяє Хорс. Она здає ся мені бути Ладою лелією, то є: світлою, золотою бабушею Сонце (Ггаи Sonne), а яко плодюча сила природи також землею в осени.

²⁾ Волос. Я негоджу ся з ученими руськими, котрі в сім богу видять Хорс-Дайбога, бо недумаю, щоби Нестор из сонця зробив тільки скотного бога, коли каже: „*кляху ся Перуном и Волосом, скотним богом*“ а нігде не говорить, що Хорс и Волос все едно. Думаю про то, сли Волос не є назвою окремого якого знаку небесного, як н. пр. *Фірмана* або Ратал, то означає місяця. Коляда народна каже: *А як я (місяць) зійду, возрадують ся волі й корови й люде на морю, — волоньки в стозі, люде в дорозі.*

Сили божі скриває.
По над ними літають
Пчолы, коровка божа
— Діточки звеселяє
И полётом ворожить. —

А помежи дугами
Рідна хата підносить
Голову солом'яну
И у гості всіх просить.
Лісом, стежку узеньку
Людам в ноги устлала
— Наче ручку біленьку
Ген сусіді подала. —
А у хаті буковій
Господиня звиваєсь
И колиску кедрову¹⁾
Поколише й співає.
Що колядки²⁾, що году
Рода³⁾ свого все молить

¹⁾ *Кедрина*, шпилькове дерево пахуче, уже тільки де-де в горах знаходять ся у нас.

²⁾ *Коляда*, свято різдва сонця и сонце новонароджене.

³⁾ *Род*, ненат, корочин, полазник, дідько, родоначальник убожаємий фамілією. Его культ дуже старий, коли Родови хованому в клочю подавали страву *без соли*. Его образ був або з дерева, або з *людокорія* Мандрагори (Algaune) або з каменя. Его представляла

— В ключю — стравов без соли;
Щоб їй станув в пригоді...
И той Род наче богом
У родині вітає;
Праправпуків від злого
Стереже й схороняє.
Бач, там ланю муж вносить
Застрілену, в комору;
Обійма жовтокоосу
И иде на обору...
На оборі хлібове
По стайнях румигають
Вівці, буї, корови;
Бжолы в пасіці грають —
В гаю пташки співають,
Коні в паші на волі;
А плуг коло стодоли
Вже терпцю більш не має
И землиці шукає.
Позад нёго садочок,
У садочку віночок,
А в віночку дівчина
Красна, наче калина,
На гай пишний в розмаю
Споглядає й співає

и представляє ще нині (на новий рік) у наших селян найкрасша худібка, котру обводять по хаті и обийстю.

И обличем невинним
Всі лани украшає.

Ту мир тихий и воля
И достатки довкола;
Ту рай — з праці багатий —
Жизню пахне край, хата
Люд хоробрий и простий
Годить Богу и гостям.
Що ж отсе за сторони,
Страшно-дивні а милі,
Що десь в ліса хоромах
Перед нами укрились?
Ей! хіба ж ти незнаєш,
Що отсе за вкраина?
Та ж то Древа святая!
То Дайбога дитина.
И на ню то, безвинну,
Що раєм тхне, сияє,
Котить Игор дружину,
Грабить, нищить, рубає.

А Древа й незнає и любую весну
Зійшлась зустрічати в зеленому гаю.
Земля і витає у красній, воскресній
Своїй одежині з зеленого маю.

Уже в ріці люде зиму¹⁾ потопляють,
Уже й з води весну у села вношають,
З стороп всіх на свято велике идуть
И наче ті бжолы веселі гудуть;
Ой! свято ж бо, свято єдине!

Свято любого Ярила
И весни дівчини,
Що так чудно, любо й мило
Землю прикрасила.
Бач, дівчата ладні ввозять
Золоте возятко,
В нѣму Лада жовтокоса
И єї дитятко
В цвіточках: на головоцьці
Яблочко святее
Из раю, из бождеревця
— Красно золотее.
Люд співа и наоколо
Кладу огняного
Обвезли віз діви тричі
Й діда золотого
Кличуть Ладу, умоляють
Ити помагати

¹⁾ В місяцю Марті на аequinoctium топили Славяне в ріках
ляльку воображуючу смерть Морену — а виносили з ріки у воді
скриваюче ся через зиму літо. (нар. обр. пісни Згарьський Правда 2.)

Людам добрим Воротая,
Весну закликати.

И дів дванадцять, наче зізд
Зворотного кругу¹⁾ на небі,
Біля огню везуть поїзд,
Співають для господа Древи:

„Розвивайся каліно,
Діва родила сина²⁾,
Воротая з корінцем
Та й із цвітом и з яйцем.
Помагай Ладо мати
Весну закликати
И Омана взивати,
Щоб голубив дівчата.

И крашаночками, ніби
Райцями-яйцями,
Пообділювались діви
З хлопцями, конвами
Носять воду, поливають
Друг друга й купають

¹⁾ *Хороводи* показували хід дванадцяти знаків зодіяку. В них театральню представляв ся цілий митус сонця.

²⁾ *Діва родила сина* — відносить ся до знаку зіздного *Діва* з *колосем*, у которім то знаку сонце зходило раз в рік, як она показала ся на небі; для того она в старих зодіяках малює ся з дитиною або з сонцем на лоні.

У ріці — з зими й смерти
Тіло обмивають.
А шкарлупочки метали
В воду; щоб дізнались
Рахмани, як их потомки
Великдень стрічають
И о них, та о вираю
Ще незабувають...
И танцюють раді знову
На гагілці¹⁾ милій
И кізла передражняють,
Питають веселі,
Як им сіяти насіне;
А перед дівчата
Виступає Оман красний,
Хоче діву брати,
Що Гагілку²⁾ представляє

¹⁾ *Воротай шид. Litiavrata, Оман, Зельман Zalma* — бог любви и плодучої весни — називав ся также *Ярець, Ярило, Яворит, Юрний, Юр.* (У нас називавсь в колядах місяць *Май: Ярець*), гр *Ерос, р. Сирідо.* Він виображаєсь з яйцем плодотворним и корінем. Оман, зіле похуже на сонішник, було святе; напій з нєго уживав ся в хоробахъ (напій божий нестак).

Гагілки римек. *hilaria*. Птиця водяна *гоголь* викликувалася в те свято. Она приносила ліго. Гоголь — образ води — чи не від него назва гагілок? В Индіі те свято називавсь: *Holi*, (*хліб голінний* — *голи*).

²⁾ Так як (місяць) *Ярець*, син Золотого Діда и Золотої Баби *Лади*, є богом весни и любви, так само и *Гагілка-*

В те велике свято
Подражнили й подружили
Ярця із Весною,
Діда й Ладу звеселили;
В милім супокою
Грались любо, забавлялись,
Аж зайшло за гори
Ясне сонце й привитали
Ніч весняну зорі.

Добра ніч, Древо, сні, о сні святая,
Нехай твоє серце нечує, незнає,
Що лютее завтра тобі принесе!
Сні любо о щастю, любові і о раю,
Пок туча грізна на тебе збересь, —
І рай твій зруйнує і лад розірве
Ігор, князь руського краю.

(ческе holka) дочка води, є самою весною цвітучою і богинею любови. Хто знає, чи то не до неї відносять ся декотрі народні казки: о змії на скляній горі, котра хорошу дочку має і котру визволює і одружує з нею богатир? Початок світа, початок літа — то само здає ся бути в старих митологіях.

Вода, з котрої виносять Гагілку весну, коли цілюща і живуща, водою Мокші, а коли мертва, водою Морени зове ся. Загалом однак становить она царство Яги Баби. Лукоморе — небо, Гагілка, земля або по крайній мірі рослинність землі на весні, — весна.

П а і з д.

На зорях мраки лежали,
Сонце ще не встало
И край сонної земліці
Тихо спочивало.
Сумно, блідо, наче в гробі,
За густим туманом
Світить місяць, світять зорі,
Дожидають рана.
Сон тихенько ходить, шепче
И всю твар чарує;
Лиш єдина ластівонька
Не спить, а сумує,
Пляче, бо ся, нарікає
В мраці по під стріхи,
— Бо діточок вже не має,
Не має потіхи. —

Кубелечко хлопці люті
Збили й подавили
Малесенькі ластівята,
Що в гнізді сиділи.
Тужить, плаче ластівонька,
Діточок шукає —
Аж ту по над нею в мраці
Діва пролітає.
На лиці єї тривога
И жалі вітають;
Зупинилась и до птиці
Сумно промовляє:

Ластівонько, жалібнице,
Однакою долю обое ми маєм!
И я тужу, плачу, з жалю омліваю; —
Коли подивлю ся край Древи землиці.

Дивись по Дніпрови, бодай не дивить ся!
Вже Древа страшними огнями палає,
Під ворогом лютим безвинно конає,
У крові конає від лютої криці.

Ишла я й будила всі бори мої,
Нехай весь народ мій перестерігають,
Щоб скванно ховав ся у місця святі,
А я піду Бога просити у раю
О поміч для люду и краю.

Підняла ся Древа й горі полетіла,
Високо до зірки піднялась небога
И стала в воротах у вітця у бога,
Молитвою в зводи небесні взгреміла:
А зоренька божа прекрасна взяла
Ключі від румяних воріт бога Дня,
Встромила у зорю и рай відчинила,
А Древа до бога так заголосила,
Що сонце збудилось и взяло єї
На лоно до себе — и страх и жалі
Єї розважало, єї віщувало
Про суджену долю деревського краю —
И Древа заплакала в мглі.

Тихий був ранок. Земля з під туману,
Мов заспана ляля, ручки простягала,
Жемчугом, рососою очи протирала
И уквічалась, як дівка цвітками.
Мрака¹⁾ поволи втікала до мор
И відкривала кругом вершки гор,
Що наче великі старезні діди
З під білої перини рядком уставали

¹⁾ Мрака, тьма, туча - то сили Яги; они представляють ся в наших казках яко кобиле стадо Яги, которі прокидують ся в прекрасні жовтокосі діви. Противко неї борють ся білі боги Хоре (сонце), Стрибог (воздух) и Черун. Ті три разом звершеняють тучі.

И з відтам на пишну, пахучу долину,
Що вперезала ся сріблом Уші
— В котрій прозирались сади и гаї —
Весело любо з висот поглядали,
Мов на дорогу дитину.

Мила Гагілка весна засіяла,
До всії твари мило усміхнулась,
Жайворонячі устні відімкнула,
Защebetала и Ярця обняла.
А понад рікою святою, горі,
Під ясенєм божим, помежи липами
Болван Яровіта дивив ся до Уші.
Єго там вдячний поставив люд Древи
В памятку того, що над берегами
Сими бог сонця Ягу поконав
И в знак побіди у беріг вдоптав
Кінське копито¹). — Вона бо на небі
(Знай) місяць гасила чадами.

Поміж садами, у купочку збиті,
— Неначе той рій, що в бжолі богатий
И перед грозою хоче ся сховати —

¹) Над рікою Ушою, на Полісію, знаходиться ся еще и до нині знак на камені, похожий на видопт кінського копита; а селяне о нім кажуть, що висше... Граф І. Стецкий в своїм описі Полісія оповідає о тім (Правда, рочник 2. статія Е. Згарського о народних празниках).

Так, під горою, соломою криті,
Хати села того, очам видавались
З етогами, що з поміж садів виглядали.
А над рікою при новій оборі,
Дід спозирає, як всходить святе
И тиху молитву до Госнода шле,
Перед ведучи, у дивному хорі
Річки шинучой, шумячих беріз,
И жайворонків, що зняли ся в гору
И полетіли в праліс.

А біля діда, при хаті, на приспі,
Білявка, онука, дівочка сиділа
З писём, неначе дві малини зрілі.
Око у неї, як небонько чисте,
Зацвив городець на білому личку,
Золотом сиплесь довга косичка
Гарна, так гарна, що сонце весняне
Неначе влюбилося у пишную панну
И ясним промінем її обіймало,
Рум'яним світлом її цілоvalo
В чоло и очи и брови шовкові,

¹⁾ *Ярило*. — Сонце молоде зимове звало ся Колядою и во ображалось дитиною, весняне Ярилом и воображалось молодцем, літнє звалось Хорсом побідоносним а осівне Даждьбогом старим, плодоносним.

У личко й тні уста малинові
И непорочную грудь.

„Ягодо!“ каже дідусь: „сеї ночи
„Сова и жовни в хату добувались,
„Д' землі пси вили и воли стогнали;
„Час би мені вже заплющити очи.
„Тогді що пічнеш, ягідко спирітко?“
Дівча на те слово підняло ся швидко,
Шню дідуся обняло рукою
И поцілівало, як горі рікою
Почали літати у парі бузьки
И упустились на хату двійки.
А дівча: „„Дідусю, тобі щось проснилось!
„„Диви, що весілем бузьки нас прикрили;
„„Цить, не нагадуї Морени¹⁾““

„„Тою, одкаєник, и терлич варилам;
„„Одваром, як треба, по цілому дому
„„Кропила й годила Родови святому:
„„Не має ту сили нечистая сила.““
„„Дай Бог!“ промовив дідусь до дівчини,
„„Иди ж, неси вже обід братам в поле.““

¹⁾ *Морена* зима, смерть. *Диволя* змня, пожераюча світ, покушаюча ся всі твори божі знищити. *Диволя* и *Див* суть властиве богами, в котрих власти находить ся земля (се хмари, тучі, холод, мороз), котра висвободжена сонцем плодючою стає ся.

Білявка послухно вийшла у хижину,
Мов птичка весела — бо чорної долі
Єще незнала, незнала й любви —
Вийшла, и з хати уже за хвилину
Несе обідом сповнені горшки
И весело взялась, ген долі Ушою,
Тихою ходою.

А на полі косарі моторні
Вал за валом стеляють и скосили
Всю сіножать, аж під ліс той чорний;
Коси клепать біля лісу сіли
И сестри з обідом дожидають.
А сестриця, мов шарка ласиця,
Вже и вийшла, поле украсила
И братів голодних накормила.
Попоїли, напились водиці
И жартують и одпочивають. —
Пахнуть цвіти, мотилі ся грають,
Ладкають комашки и веі птиці
У гаю щебечуть дзвонко й мило —
А над всіми сонійко всіхаєсь
И свій рай и люд благословляє.

Так би вічно — а тим людям
Нудно в супокою;
Пеклом скуку проганяють —

Бавлять ся війною.
Хочесь буєстю прослити,
Вславитись розбоєм:
И ті люде невсишущі
Грають ся з слёзею...
Раю божий! земле мати!
Що тим людям треба,
Що нераз самі руйнують
Власне своє небо?
Розбивають и руйнують,
Що батьки вносили
И знов ставлять и будують —
Валять як валяли...
Чудно й дивно, а однако,
Коли погадаю:
Тільки тее руйноване
В перед світ друляє.

И ти, мій раю и ти, Древо красна,
Необав вчуеш глибоко нещасте!
Єще хвилинка — и рай твій займе ся
Граню и пеклом и скрізь розпістре ся
Сумная руїна...

Спалить тя ворог, розграбить тебе.
На матернім лоні заколе він сина,
Зариже йй батька старого й уба

Єі чоловіка, а гожу дівчину
В полон пожене.

Чуєш, як чайка скіглить, нарікає,
Гусей и качок жене щось стадами,
В непевну годину сюда щось стягас
Гайворонів тьмами?

Чуєш, як вовци у лісі заводять,
Трублять зловіщо — пес ве, завиває
И рись-острозір з вертепів виходить? —
Знать жир зачувають.

А Диво могуче
По древу идчи —
Лунає ревучи.
Страх мече у очі,
Погибелі хоче
Дажьбога дитині,
Деревській країні;
И хулить Прабогу и небу и зорям
Страшений біг горя.

А ліс шумить,
Гуде, реве:
Біжить, біжить...
И листём шипочуть
Гаї всі урочі:

Втікайте, втікайте,
В вертепах скривайтесь!
По полю, — як море —
Враги розлились;
Рубають, палять;
Всё ближе и ближе
Тучею несесь
Кривавий булат —
И жизнь людську поре:
Горе вам, горе!

В воздухі душно, природа цілая
В несвідомім страху дрижить, омліває
И неначе перед бурею утихла.

Кісці лишають травицю зелену,
А з ними вертає й сестриця пещена
В Ярлів до діда. А тутечки згодом
Вже перші вістиянці нещастя приходять
В село и безвинно лісною дорогов,
Котра их в столицю краю попровадить
Снішать; а селяне до купи ся сходять...

Зібралась громада на віч той у раду
И помолившись зклала ся на Бога.
Товар свій у дебри й вертени погнала
И тамки засіки міцні порубала,
Щоб ворога добре було повитати.

А жони и діти взяли ся стругати
Сулиці и стріли, — коваль кує клюги
До спис, а старці щити направляють,
Шкіряну одіж желізом вкривають,
Худоби доглядають слуги.

Так кметі древлянські
Варягів урманських
Витати готовились боєм.

IV.

Искоростень.

Наче пасіка без краю,
В добрій загороді,
Попід зелененьким гаєм
Понад тиху воду,
З уліями, що в солому
У верху прикриті,
Від нечаяної стужі
И дожджів у літі —
Искоростно розстелилось
Помежи садами
Понад озером спокійним —
Пишними вінцями
Пралісів кругом обняте
В розмаїтих шатах.

Вколо него, вал на валі,
Сперлись частоколи

Наче лицарі, що встали
Боронити волі.
А із міста з середини
Вежа визирала,
В чорному она маймурі
Понуро блистала.
З челюсти єї неначе
З гроба виглядає
Болванище Дивобога,
Що людей карає.
Деревяний, чорносиній,
Тільки з золотою
Під вінцём з самоцвітами¹⁾
Чудо-головою.
А по нѣму чорна свита
З огняними цвіті;
Оперезаний вужищем,
Що аж страх дивитись.
В десній він держить гадюку
И мечом махає,
А в лівій вагу — и грозно,
Гнівно спозирає.
Біля него зла Дивоня
Сперла ся на косу, —

¹⁾ Так малює Чернобога граф Стецкий, описуючи Искорогетень по преданіях (Правда р. 2.).

Від обох реве зараза,
Смерть и горе грозить.
Се боги тьми передвічної,
Того лукоморя,
Що их сонце звершило,
Глянувши в простори
Безконечні ясним світом,
Теплотою й ладом;
Через що и визволило
Землю з того аду.
З того часу ті божища
Страшні пекла сили
Обернули против всього,
Що боги творили.
И воюють против сонця
Тьмою и зимою,
Мором и усім нещастєм —
А бува порою,
Що удасть ся им згасити
И сонце на хвилину
И землицю обернути
В чорну домовину.
Того лиха люд терпіти
Буде, кажуть, доти,
Доки Радогость¹⁾ не встане

¹⁾ Зри Hanusch Slawische Mythologie.

До святої роботи.
Тоді пекло провалить ся
И боги погаснуть,
А новий світ засяє
Чистий и прекрасний,
Де не буде Чортовіта,
Ні зими, ні мору
И засяє вічне літо
У райських просторах.
А поки що — у пригоді
У тяжкій, благає
Люд грішний онтого Дива,
Як не помагають
Світла сили в неопитних
Напастях великих,
Яких много зустрічаєсь
В Древи пущах диких.
Понад містом княжий замок
Гордо спозирає
На свій город, мов орел, що
Над гніздом вітає.
А за містом, у діброві,
На святому місци,
Оборонне и обширне
Тее городище.
Там святиня, а в святині
Білий бог сяє;

В коло нѣго ясні Дні¹⁾
Стелю підперають.
А на стелі видко небо,
Місяць из звіздками²⁾
И діжу (бач) золотую³⁾
И зорю поранну.

Хорс з чотирма головами
Під одною кришею
У проміню ясно сяє
И теплотою дише.
В десній турів рiг тримає,
В другій пастирська
Ліска, а з лівого боку
Самосіч⁴⁾ блистає.

В того бога на обніжу
Жінка з чоловіком
Виображені, в знак того,
Що сей бог великий
Сотворив их у Вираю
З дівою святою,
З мамою усеї твари

¹⁾ Дні — боги (Hilferding).

²⁾ Зодняк.

³⁾ Діжа золота я виображає, так як и коровай, сонце.

⁴⁾ Меч самосіч (Згарський).

З сирою¹⁾ землєю.
Ще и білий кінь в попрузі
Видін на образі
И коршун, що то Словян всіх
Вивів з краю Язів.

Біля нёго золотая
Лада — красопані
З голим станом повновидним,
З личеньком румяним.
На руках держить дитину²⁾
Наче няня — й много
Яблок золотих тримає
З Виряю святого.
Мак червоний и барвінок
И яйце крашене
Поцід нею, з иншим зілем,
Спочива свяченим.

Перед Хорсом, пан грімниці
Неба досягає
Срібнобілов головою.
Золотом сияють
В нёго вуси, а десниця

¹⁾ *Сур* — сильний слн. бонце; *сира земля* — сильна земля (Hilferding, Партицкий).

²⁾ Коляду.

Камінную стрілу
Випускає — то Сварожич,
Бог закона й сили;
У ногах єго з дубини
Цар огонь палає,
А при нѣму плуг желізний
И ніж спочивають.

Стрибог¹⁾ и благая Мокіш
И боги всі білі
В коло яєного Даждьбога
Споглядають мило.
Раді світу, раді людям,
Пітьму непускають
И людей перед Ягою
Предостерігають.

А по стінах рядочками
Порозписувані
Діла всіх богів великих,
Що блистять над нами.
Як те небо голубеє
Коляду вродило;²⁾

¹⁾ *Стрибог* - воздух, *Мокош* - вогкість. *Стрибожичі* - вітри.

²⁾ Стараю ся об'яснити кілька казок народних (находячих ся частію в ділі Потебні, трактуючим о словянських обрядах, а частію в Гната з Никлович народних казках (котрі мені здають ся одну цілость становити).

Як о тому дізнала ся
Чорна пекла сила,
Як Сварогови в дорозі
У пригоді стала
И те, о чім ще не відав,¹⁾
В нього упрохала.
Як віддав бог, жалуючи,
Сонце Диві й Диву²⁾
И як три сини у нього
Знову уродились³⁾:
— Хорс, Перунець и Вітрило —
Як ті підростали,
Як під проводом Перуна
Коляду шукали.

А она була у замку
На горі стежляній
Полонена из зіздками,
Помежи змнями.
Повернули триє братя
До Яги старої
За святою Колядою,
Ясно золотою.

¹⁾ Дивоніи и Дивоси.

²⁾ Казка о Сучицу (Партицького виясненя в Правді).

³⁾ Инша подібна до Сучица казка Г. з Никлович, де богатирі

И роботу богатирську
Дружно там чинили
И на мості, на шовковім,
Пекло звершили.
Як надів Перунець шапку
— Шапку невидимку¹⁾ —
И змусив соняшну дівку
Хорсови за жінку.
И як Коляда помстилась,
Спекою побила
Перуна, котрого тайно
Була подюбила.
Як потому змий поганий
Мучив сонце чисте;
Як Вітрило взяв на крила
Брата й на чудесній
Мандрагорі, цілющій
Дав ему нанитись...
Як обоє полетіли

заслугують собі, паеучи морське стадо Яги, три коні: одного з зорюю на чолі, другого з місяцем, а третого з сонцем. На тім посліднім коні визволює Хоре землю з під туману. Порівнай казку грецьку о Персею, ідучім на Пелазі (сонци), визволюючим Андромеду (землю) и убиваючим Медузу (тьму).

¹⁾ *Казка* находяча ся в ділі Потебні цілком сходна з старо-германською казкою о Сігурді, Брунгільді и Гунтері.

Из змями битись
И як некло звершили,
Дива заковали
И від чарів (туч) те сонце
Живущою зляли¹⁾ . . .

Від тогді Хорс з Колядою
Мирно проживали
И на землю и на люде
Благодать зливали.
Аж одною, аж зимою
Сонце тужить, плаче;
Бо своёго чоловіка
При собі не бачить²⁾.
Кажуть звіздоньки покірні,
Що тогді невірний

¹⁾ *Казка народна руська* и литовська (Потебня). Народ руський називає місяця князём, сонце здаєсь бути богом и богинею разом; в Греції Аркадійні звали місяця також князём а сонце княгинею.

Потебня говорить, що народ наш каже, що сонце під зиму надіває на себе кичку (жіноче убране голови) и иде у Вирай.

²⁾ Сонце и місяць через зиму на противних кінцях горизонту сходять.

Всі ті казки відносять ся также до зими, котра сонце и звiзди полонила в хмари. — Народ каже, що через сім місяців Перун слаб и дістає силу, аж на весні, як воскресної води напе ся. Тогді в друге очищає ся воздух від туч, котрі дождем спадають и оживляють небо и землю.

Золотий Дід своєму Сонцю —
И через віконце
Неба, ночью утікає —
За зорою гонить ;
А те Сонце у Вираю
Дрібні слези ронить.

Але ж Соварог небесний,
Судия той світа,
Справедливо всіх карає,
Навіть власні діти ;
И за кару, Хорса, сина
Розрубав на двоє,
Щоб необижав з зорою
Сонійко святоє.
Всё розписано красками,
Що перед віками
Стало ся и як почалось
З пітьми и туману.

Тільки одного немає,
Що лишь нічка знає
— Всевідущя прамати —
Що й богів лякає ;
Про ті сумерки страшенні
Світової пагуби,

Що за горе, що за лихо
В час той клятий буде.
Як та сука¹⁾ Чортовіта
Ланц урве и зубом
Прогризе вісь всего світа
В зоряшного воза,
Що на небі — в он час, люде!
Як возьме морозом,
Як засуне світи тьмою
И погаснуть зорі,
Счезне місяць и денниця
Не здійметь з за моря;
А те сонце золотое
Впаде в глухоморе — . . .
Зойкне смерть понад землію
Страшною косою —
В он час, люде, и вам горе!
Всій вселенній горе;
Бо тогді усє загине
Всє паде помором . . .
Всє те, кажуть, ніч списала
Чертами святими

¹⁾ Народ наш до нині декуда задержав тую віру. Сучка — Юрова собака показуєсь на весні, пророкує голод; — є то той самий пес Прокіон Єгиптян, що віствовав им повідь.

В книзі тій, що під кутюю
Крие ся в святині
Перед Соварогом¹⁾ сивим,
Прародичом світа
Триголовим, в котрім сили
Три великі скриті.
Сили ті: Даждьбог се ясний,
Теплий, не палящий;
Мокоша, вода — цариця²⁾
Всё животворяща
И Стрибог, сей воздух чистий
И благоуханный.

Оттакий то храм чудесный
Древа ту создала;
А по нёму дід старезный
Ходить, чинить хвалу
Всім богам и перед скритим
Болванком клякае,

¹⁾ *Свар* означає після Гануша в санскр. небо; Сварог, бог або світ небес.

²⁾ *Вода цариця* се в загалі вода, море, небо, — як Соварог світ небес, Перун. Але вода туч здаєсь бути дочкою Яги, (представляемою тучею) Мокошею благодотворною.

Що на грудях вирізану
Льва голову має.
И благає Радогостя,
Світоворотаря,
Щоб не дав нам погирати
Від некельних чарів.

v.

В І Ч.

У гаю, у городищу,
На святому місци
Збились люде — здвиг великий,
Що нема де сісти.
Перед всіми Мал, князь славний
И старші з громади
Біля нєго посідали
Починати раду;
А народу чорні рої
З світа походились
Убрані, як слід, до бою.
Князя обступили
И чекають столітнього
Діда, що крізь браму
Має вийти з величного
Хорсового храму.

Як він скаже, так и буде:
— Він святцём в народі —
Незабули ему люде,¹⁾
Як в тяжкій пригоді
Им порадив; коли брались
Старців добивати,
Як не стало з за голоду
Чим ся годувати.
В он час дідо сей порадив
Стріхи поздирати
И до висіву з них зерно
Вимолочувати.
На сю раду — зхаменулись,
Старців прокормляли
И від тогді Кормиміром
Діда пановали.
Він у храмі — терпеливо
Люд увесь чекає —
Як, храм двері відчинає
И старий являєсь...
Величезний, коренастий,
З бородою в пояс;
Глянув оком, наче з гроба,
На порозі стояв.

¹⁾ Народ наш каже, що до того зайстя добивали наші предки старців.

И дрожащими устами
Прорече те слово:

„Понад Дніпром котилась білолиця
И жадноока зависть в чорній хмарі.
Минала и хати и київські крамниці,
Лиш замок князівський у тайні чари
Зашепчуючи полоняла.

„И зиркнула, колючи в очи князя.
Спустила ся на дно его душиці
И заревла змиєм голодним Язі
И стогнучи там, брала зла криницю
Безденну, горем бючу темним.

„И закипіло жерело — хотою
И завистю майна и добра чужого —
И серце князя залило собою
И збило ум, — изпаром чаду злого
Звело из глузду й полонило.

„И перед ним вчинилась колесниця —
На ній, в димах, між искрами пожару
Сиділа у кривавій багряниці
Розгукана війна; а костюмара
Погнала впряжених змиїв.

„З очей жони зриваєсь лискавка,
А з уст раз у раз громом грьхкотить.

Бренить коса Ягою клепана,
Колісе костяне дрижить, тріщить, —
То зойкне в голос — то застогне.

„А відьма князя обняла руками
И підняла на віз у поломя;
Віз устлала порізаних тілами
И в искрометную япоичицю¹⁾
Убрала князя й посадила.

А سراга огняна подула з некла вітром
И понеслось чудовище страшне...
Куда летить, пожежи ёму світлом, —
Де стане, там снідане з трунів жде
Кервов заправлене й слезою...

— Морена чорна, ворог сил Даждьбога,
Жене на Древу брань — мужайте ся!
И привітайте ворога страшного
Душою з криці, на дідів гробах,
Під оком вишнього Хорса!“

Смерть ворогам! уся громада
Заревла й саблями
Бе щити и вививає
Понад головами —

¹⁾ *япоичиця* - опанча (Слово о полку Игор).

Як Бойслав, що головою
Висший над усіми
И за всіх сильнійший в бою,
Входить в середину.
Увійшов, кладе криваву
Голову космату,
К тому й зброю величаву
И шолом богатий.
Голова була русява,
Панцир з лося шитий,
Мідяними обручами
Навхресть гвіздем збитий.
Меч був довгий, обосічний,
А шолом носатий,
— Щоб обличе боронити —
Всё те, на довгастім
А круглявім добрім щиті
Червоного цвіту
Бойслав смілий укладає
Й вічови кланяєсь.
Поклонив ся — слово дали —
Приняв слово й каже:
Старче віщий, князю Мале,
И ви райці княжі!
Я пригodu мав у полі
З Русичом завзятим
И убив его, зняв зброю

И шолом носатий..
Уволить же, най у храмі
Стіни украшають,
А чей буде Бог за нами —
И Руссів покарає.“

„„Слава!““ гукнули Древяне

И кругом витали
Боеслава молодого
Витязём удалим.
И Кормимір приняв зброю,
В божий храм уносить;
А князь тим часом у роів
Люду слова просить.
Тихо стало и князь каже:
„Гей, ви воеводи
И боляре й огніщане,
И увесь народе!
Як же ж раите: чи будем
З ворогами бить ся?
Чи гадаєте з облудним
Игором мирить ся?

На то встав посеред крику
Боеславів батько;
Витязь голосний, великий,
Князя Мала дядько.
И сам сміло приняв слово

Дідуган „Порая“
— Мовчанка — бо в него мова
Досвідом тяжкая.
Не одно він лихо бачив
Дома и за домом;
И в краю не було вдачі
Рівної старому.
Був він на Варяжськiм морю,
У Словен обозі
И спускавсь у Руське море
Через перевози
Карарийські¹⁾ з витязями
Аскольдом и Диром
Аж під Царгород човнами,
Що розбив Вітрило. —
Ніс він на Сурожське²⁾ славу
И Хвалимське³⁾ море;
Всюди був — тільки не плавав
Ще по Лукоморю,
Що по нѣму перевозить
Дід мерців славянських
Добрі душі в Вирай божий.
Той почав:
„Древлянський

¹⁾ Карарийські перевози - Дніпрові пороги.

²⁾ Сурожське море - Азовське.

³⁾ Хвалимське море - Каспійське.

Світлий князю, богу милий!

„Годі нам боротись

З ворогами, протів сили —

Не час до роботи.

Заплатімо, кільки схоче

Игор той навістний,

Киньмо єму в злющі очі,

Най вовчище трісне.

А тим часом, князю любий,

Вояків збираймо

И як розскалить знов зуби

Руський князь — не даймоєь.“

Рік и сів, а князь питає:

„Ти не кажеш бить ся?“

А старий знов одвічає:

„Ні, ні, не беріть ся!

Бо як тяжко тій синици

На орла повстати,

Так ще тяжше сій землиці

Россів воювати.

Наші що найлучші воі

У Литві десь біють ся

И з Ятвигом — вступним боєм

Підем, як вернуть ся.

Шум и крики — рада в раду —

Аж по довгих сварах

Пристає на дань громада
И шле дань и дари
Игореви и Варяг всіх
Гордим воеводам;
Щоб их ласкою зволити
Повернуть до дому.

А соколів на кониках з усіми вітрами —
По Пришеті, по матери, з єї дочерами —
Скоростенський віч народний жене, посилає;
В останнє дань готовити всім повеліває.
А лицарям, а витязям велить собиратись
Під славнее Искоростно, врагів покарати;
Врагів покарати, прогнати из поля
И честь ратувати и волю.

А Кормимір в храм вертає
И перед престолом
Ночі - матери клякає
И предвічну молить:

Щоби жерело криниці
Раю відоткала
И на Древу жалібницю
Благодять зіслала. —

Сумно усміхалась д нєму
Мать житя и смерти;

Через звiздяну заслону
Таинственнi черти

Дивно, наче из за гроба
Мрили, виступали —
А мов болѣм ей утроба
Тягiтна, дрижала.

На руках Яги близнята¹⁾
Сумно зпозирають;
А пiд нею в нiй почата
Уселенна грає.

И Кормимiр помолив ся
Встав, пiшов з хорому
— Наче б' райводи напив ся —
Весело до дому...

¹⁾ Сон и смерть.

VI.

Р о з б о і.

Земле прекрасна! Мамо, богине!
Чи тебе, земле, повинь залила?
Чи тебе сонце ясне спалило,
Що скрізь по тобі чорна пустиня?

— Ні мене кровця власна залила,
Ні мя спалило сонце єдине;
А скрізь по мині чорна пустиня
И мої діти в дєбрах ся скрили,
Бо мя здоптали коні Русина.

— Потолочили збіже зелене,
Пожаром села всі попалили
И кровницею діточок злили;
Що покололи, при грудєх в мене,
Люті ворожі Игоря сили...

Так то, Игор дань збирає
З Деревлян, насильно;
Хоч ніхто ся не спирає,
И всі добровільно
Дань Варягам в горло пхають,
Віддають, що мають.
— Всё даремно — бо з охоти
Грабять, жжуть, рубають.
И руйнують без потреби
Люд, немов карають —
Наче вовче стадо люте
И несамовите,
Що отару заідає
Та й еще не сите.

Годі, годі; утомилиє —
Вже пм горлом лізе
Те богатство, що злупили
Без ваги, желізом.
И князь Игор завертає
Вже домів дружину;
Лиш він сам еще лишаєсь
Поброить хвилину.
Бо як тяжко вовку тому
Из стервом розстатись,
А ще тяжше кнівському
Князёви липати

Бідну Древу, що розграбив...

— Подумав, лишив ся —

И из цвітом свенських драбів

На розбій пустив ся.

А вість сумна з вітрами йде

И в Искоростно приходить:

Що Русь вернула ся й дере

Знов у деревськїм народі.

Розпука, горе. — Люде ждуть

Богатирів з військами, —

А тим часом ид Россам шлють

Послів з такими словами:

„Чого ти, князю, повернув?

Яке ту діло ще маєш?

Хиба ж ти дань всю не згорнув?

За що люд мучиш — караєш?

Але Игор огнєкосий

На те не зважає;

Кличе всіх Варягороссів,

Що при собі має

— И порадивши ся з ними,

Нічною порою

Тихо попід ліє зелений

Йде понад Ущою,

Щоб село святе „Ярилів”
Зграбити, спалити
И послам на слово — силов
Відповідь зложити.

У той Ярилів из лісів
Всі мешканці вже постягались,
Дань уплатили и домів
Худобу всю поприганяли.

И пізнім вечером, весь люд
До місяця-князя нового
У молитвах бе вірну грудь
И спати кладе ся из Богом.

А там на небі, у раю,
— В бездоннім, німім Лукоморю —
Всі звізди до вершка идуть
На скляну гору Мандрагору.

И під звіздою Ясенем¹⁾
Всі Дні небесні усіли
Круг Соварога и огнем
Заяло ся небо й згреміло.

¹⁾ Полярна звізда.

Чекають Воза — и мерців
Из битви — що Фірман заточить
В раю ворота — Лада всіх
Цілющою вічності скропить. —

Чекають, радять о тому,
Якая година жде Древу —
Она не вісна нікому, —
Она спить у Баби¹⁾ на небі.

И ніч цариця прорекла —
Злякались богове вселенни:
Ой Древо безталанная,
Судьба твоя крвава, страшенна!

А зірка добрая встає
И силе женьчугом — словами:
„Нехай-же слава хоч буде
Сій Древі, мій отче и мамо!

И Соварог кивнув на то
Своею жарцвіт²⁾ головою, —
Кінчилась рада — зтихло всё
И Мандрагора пустою.

¹⁾ Баба чорна, ніч мати, — Яга Баба. Дуй-боги (Hilferding).

²⁾ Моля в нар. казках зве ся жарцвіт.

А Див коло воріт лежав,
Почув се и кличе Дивоню
И змії тучі к' собі звав
Из моря глибокого лона.

Заніс всё небо хмарами
И світить некольним поблеском
И лає ночі матери
За те, що на жорнах небесних

Змолола долю — без его —
Для Скоростна, міста святого,
В котрім ему гаразд було
Між людом побожним літ много.

Задрижала уселенна,
Пекло пімстою тяженне
Підняло ся до борби
Протів матери — судьби..
Блеск на блеск и гримот в гримот,
Ревіт, свист и гук и треск;
Хмари чорні бистро линуть
З краю до краю небес. —
Простяглись, блистять змियाми;
Горе над землі нивами!
Рветь ся небо, рвуть ся звізди,
Аж в кінци бог вдарив трижди
У страшенну пекла силу. —

Ясна я его стріла
Тричі тучу пробола,
Тричі Дива угодила
И Дивонію прошила. —

И невольная гроза
З неба, з поля подалась;
В слід її погнав Вітрило;

Ще раз блисло и згреміло
И вже горі черевцем

Лютый світа опирнице
Покотив ся — хлинув дождж

И понурый некла вожд
Провалив ся; а Яга

— В зорях — по небу ишла
За виродним у печалі —

И з півночі вколисала
Землю злякану до сну

И на землі тихо стало —
Як в раю...

Тихо. Ніч своє узяла
И сонну природу

У колосочку уклала —
Тільки серце годі

Людське положити спати,
Бо воно не сите —

Всё собі хотіло б взяти,

Каплі не лишити
Ближньому — и кривдов дише
И гріхів не лишить.

Добрий люд твердить уперто,
Що чуже не гріє. —
И чому ж навістне серце
За чужим шаліє?
Чом' чуже, хоть бридке, миле?
Жінку, хоть погану,
Людську — ми б' раднійш любили
Ніж, як той поранок,
Красну — власну.
Старець сватає дівчину,
Хоть се добре знає,
Що при нёму сиротина
Наче в гріб лягає; —
А скупець збиває гроші
И як пес ховає,
Та всё більш' и більше хоче,
Хоть не збієть що має. —
Цар, що богом міг би статись
Для свого народу,
— Як би тільки шанувати
Розумів свободу —
По що руки простягає
За чужим спокоєм?

По що гонить за марою?
Любить ся в розбоях?
Чи з'їсть більше? більше випе?
Де там! серце хоче
Панувати й людська доля
Коле его в очі...
Людське щастє в серцю людськїм
Родить зависть черну;
Тому хворе, пок' не знищить,
Або не загорне
Всє для себе; бо нам треба
Конче, конче треба, —
Щоби наше любє серце
По гортанку мало,
— Хоть би в пекло чуже небо
Провернутись мало...

По гортанку? що я кажу!..
Игор той накрив ся
Вже до нехочу й ще вражий
Не нарозбивав ся.
Годі бо ему спинитись
— Всє бо коле в очі —
Треба всє взяти й розбити,
Бо так серце хоче.
И тому иде, лісами
Наче вовк краде ся,

Байраками, манівцями
На Ярилів дре ся...
Не спиня его тривога
Страшная в природі,
Ні сумліне. Він на бога
Днесь кладесь в пригоди,
Бога морду и пожежі
— Війск всіх опікуна,
Бога кривди и крадежі —
На бога Перуна.
И без гадки йде рубати,
Грабить, руйновати
И над безборонним людом
Дико збиткуватись.

Препоганая натура
В злого чоловіка,
Завистна и невсипуща
Від пелен — до віку.
Єі хотя вже всю землю
Полонила й з'їла,
И моря всі изглубила,
Гір нутро розрила;
Навіть небо таин повне
Вже завоювала
И там рай собі и бога
И святих поклала,

Щоб служили всіми, всіми
Силами природи
Ненаситному, людському
Завистному роду.
Гріб один — хоч и за гробом
Люде закладають
Рай новий, новее царство —
Их хоту смиряє.
Гріб той, Игорю завзятий,
И тебе лякає;
Гріб той, Игор, завтра, завтра
Вже тебе чекає!

VII.

Кривавая ніч.

Нічко, мамо уселенні!
Хто ты сіе, хто ты оре,
Що заплоднюеш простори
Неба світом незміреним;

Що по твому лоні темнім
— Наче по безкраім морю —
Ходить місяць, ходять зорі
И те сонійко ясенне?..

Ми пытаем на даремно
И все молим у покорі,
Щоб вітала ти над нами
По усякім дню струдженим
Світючи в зірочок хорі
Від вечірки¹⁾ аж до рана.

¹⁾ *Вечірка* — зоря вечірняя. Денница — зоря пораіна.

Нічко темна, люба мамо!
Ти як тая чар-криниця,
Що у ній вода живиця —
У раю десь за морями.

Жизнь даш, гоиш нам рани;
Тихо ходиш по землиці
У чар-зілю й сон-травиці
И купаєш душу снами.

Ой сий же небесами,
Поки сонце й білолиций!
Тільки нашого — що маєм
Супокою з чароснами;
А той рай лиш ти, царице
Неба, всім нам посилаєш.

Передвічна! ти всё знаєш,
Ти всё бачиш зіроньками.
И говориш до нас снами,
Стережеш нас и нам раєш.

Подиви ж ся, пресвятая,
На Ярилів, де Древяне
Сплють, не чують, як лісами,
Д'ним краде ся рать грізная.

Ой! даруй же, — чар-княгинє,
Ті люде дивоснами,
Щоб збудилсь ратувати

У лісах хоть жизнь єдину;
Бо вже ворог під хатами:
Пробуди ж их, нічко мати!

Сияє ніч мати усіми очами...

Мрій красна на звїздах розклала и тче;
Пустила човночок — він поміж зірками
Тихонько просунувсь, на землю паде
И дивними снами лякає всі люде ...
Лякає и Крицю старого в селі
Ярилові божім — и дїдо ся будить —
Учув щось, підніс ся и крикнув з печи:

„Встань доню Ягідко! иди засвіти но;
Товче ся по ночі якась там мара —
Щось пси завивають — чи чуєш дитино?
Худоба у стайни чогось зарєвла.
Ого! заиржали десь близько ту коні.
Хиба и сам встану хлопів розбудить;
— И так вже зірниця день кличе з просоня.
Устань же голубко й огонь розведи.“

Знустив ся дід з печи й вікно одчиняє
— Зятягнені рамці тонким міхуром —
Заглянув — „Небесні! пожежа палає“ —
„Ратуй ся Ягідко! враг грабить селом“.
И челядь будити кинув ся дідина
Топір взявши в руки а лук під паху;
А зжахана птиця Ягідка дівчина
Немов остовпіла у наглім страху.

Страх білий по личку єї подув гробом;
Зріниця розперлась широким кругом; —
В хоті помістити всю в собі пригоду
И всё розізнати душиці вікном.
Подалась на перед хвилину й коліна
Немов підкосило у ней, що вклякли;
У грудях не стало тху бідній дівчині
И руки безвладно по тілу сплили.

Так стала хвилину — нараз до світлиці
Глянула и блисла негольна луна —
Здрижала під нею святая земляця
И дідовий голос в вікно закричав...

Она стрепенулась — приходить до себе,
Круг себе зирнула й бере під полу

Домового Рода — щоб станув в потребі —
И бистро кидаєсь у двер тисову.

А в дверях... Закрийтесь, нещасні очі!

Там Диво регочесь;

Там пекло и горе

И кровяне море. —

В димах огняний

Розкочуєсь змий;

Ніч в кров убирає

И стома головами,

Стома язиками

Село поглоттає —

И мече далеко искрами, снопами

И бурю взиває на тризну грізную

И лютує...

Чуєш, як ревуть воли

Там в огни ?

Коні йржуть,

Крик и зойки, плач и стони

Люду, що села боронить.

— Страшна лють

Ворогів

На одчаяних хлопів.

Ломіт, треск, гук, брєнкїт бронї

И конаючих скрежіт
И рознука вдів, сиріт —...
То війни понурий дух,
То урманських волоцюг
Меч, обух.
То Игоря и Варяг
Лад и ряд;
Що гуде и реве,
Люд в покоси кладе
И пожаром замітає,
И воронами вкриває
Землю власную свою —
Як чужу...
И се нині знов, лакомий,
Сѣму бідному селу
— На криваві похорони —
В броню дзвонить...

Задзвонив — и покотились
По згариці труни.
Засвітив — и закурились
Почорнілі куни.
И погіб, в бою сердитім,
Дідуган удалий,
А Ягідку боговиту
У полон погнали.
Лине річка кровяная,

В полимах зкипає
И в Уші святіі води
Кипятком вливаєсь.
Паром неба кличе шімсти,
До Славути лине —
И у чорнім Руськім морю
Без спомину гине.

По Ярилові лиш місце
Чорнее лишилось
И ті слёзи, що по бранців
Блідих лицях сипили.
Зпоневаля руина
З далека чорніє
И широко Україну
Чадовий дим криє.
Лиш один болван Дажьбога
Угляний, спалений
Вносить ся, сторчить, високо
Над овид нужденний.

А раненько зірка встала,
Очі протирала;
Подивилась — налякалась
И назад сховалась.

VIII.

Повстанє.

Шумить буйний Вітрило в полю
И гайворонів тьму зганя
И трупи, що лягли за волю,
Галками чорними вкрива.
А Русь домів вже повертає,
Тяжка проклятем и майном
И перед себе поганяє
Тих бранців, що взяла в полон.
Чи чуєш, як ревуть корови?
Як вівці бляють в череді?
Як люд бредучи в власній крові
Клене и долю и богів?
Чи бачиш, як за жовту косу
Привязане до стремена
По при коня, дівчатко босе
Изнемагаючи вміва?
А хоч ступаючи лишає
Кривавий за собою слід,

Однак не плаче й не благає
Врага тяжкого, а терпить...
Се Ягода з села Ярили,
Що Игор на зорях спалив.
Там добре Росен поживились,
А він дівчину полонив...

Стій, руський князю! вже тобі
Більш не вертати ся домів.
И Деревляне правий суд
На тебе кличуть и несуть;
За край их знищений, роздертий.
Кров хоче крові, а смерть смерті;
Кривда жде пімсти, грабіж кари
И люд увесь сеї пустари,
И князь народа, кличе: смерті
Тобі неситий и упертий!

Бач, в искоростенськiм гаю
Сходять ся збройні люде.
На княжий клич зібрались ту
З хоробрим завзятием в груди.
Всі в лосєвих у сорочках,
Ремені им грудь покривають;
Желізну бляху на щитах,
А рися на голові мають.
И сім владиків, як сім звiзд
Цілого деревського неба,

Злетіли из далеких гнізд,
Свій край боронити в потребі.

Божена, Мстислав, Красопан,
Волинські вороги Россів;
Порая, смілий дідуган,
Из сином Бойславом хорошим.

Стратимір и Праслав — в кінци —
Громителі лютих Хозарів;
Краю сторожі — від Литви —
— Два брата, два тури до пари.

Всім з лося панцир крпе грудь
А панцир желізом набитий;
Всім плечі у мисливий труд
З медведя и тура, покриті.

А над усіх, в тяжкій грозі,
Князь Древи святои сияє;
З рогатим туром на чолі,
Що з відтам на плечі спускаєсь.

Лускатий панцир мідяний
Єму широченну грудь крпе;
Медвежий лоб на щит тяжкий
Прибит, а меч в десні ясніє.

Трясе космату гриву Мал,
На жертвеннім стоя кургані;

Зирнув на богатирський вал,
Звів руку и каже словами:

„Гей ви боляре! богатирі ви Древи!
Ви Огнищане, люде свободні хоробрі!
Терицю не стало вашому, люде, князеви
З гори дивитись на лихо чорне недобре,
На красної Древи розбої и муки
Заложивши руки.

„Міркуйте: коли ся унадить вовчище в отару,
Всі вівці заїсть він и повиносить з отари;
Коли ему винну, в розбоях шалених, не буде,
Коли не засядуть и не убють его люде...

Таким самим ненасиченим звіром

В нашій Древі — Игор.
Усё забере він, усё понесе;
Коли его сабля моя не зжене
И до могили не зложить!“

Оттак промовив Мал у раді;

Народ бе гнівно щит мечом
И Деревлян ціла громада
„На битву!“ гуде, наче гром.

И меч Ярила¹⁾ весь в огню
Кормимір виніс з святині

¹⁾ Меч самосіч.

И заспівав богам хвалу
И військо із города лине.

И виспало ся на битву,
Неначе з гнізда та оса...
А старці, при богах в молитві;
А жони, по вітру коса:

Плачем и зойком воздух лякають
И бога о поміч взивають.

Чи поможе? помагає?
Як се людям знати?
Віра каже уповати
И всі уповають...
Уповають, покладають
Надію на Бога;
Що він знищить, покарає
Ворога грізного.
Бо за ними правда ясна,
Бо за ними воля;
А протів врагів нещастє,
Кривда и неволя.

Віро! ти як ватра тепла —
Ми неначе діти,

Що сідають в коло тебе
Щоби ся загріти
И мороз и тьму и страхи
Геть від себе гнати
Баєчками; що чесноту
В серденько рогате
Защепляють и грозою
Дивом, чудесами
Диво страшне усмерчають,
Що тяжить над нами. —

Ти вивела из дикунства
Чоловіка злого,
Ти навчила его правди
И шукати Бога:
У небесному жар-цвіті,
В сонічному світі,
В воздуху благоуханнім
И в небесній мамі
И в зорі и у всіх звіздах
И в землі родючій,
У воді, на всіх, всіх місцях,
Що житем біючі.

Зерно, з котрого ти взялась,
Був страх и зухвалі
Вже тобою торгували,
Як ти колисалась

Ще билною малою.
— Несвідома всього,
Що дізналась аж порою,
Як пізнала Бога. —
Торгували, запрягали,
Путали тобою
Всі народи; заливали
Цвіт твій кровю, кровю.
Не заляли! світ твій тихий
Продиравсь в темноту
И налив у душах лихо,
Защепляв чесноту.
Ти взростала, розвивалась
З кождим днем милійше
И твій цвіт все красував ся
Чисче и яснійше.
З него люде ссуть — як ти
Бжолі з цвіту меду —
Супокій святій, надію
— Нектар жизни, неба. —

Процвітай же, серця цвіте
Чистий, благодатний
По всім мирі безконечнім
Теплотою й ладом!
Процвітай же! розвивай ся!
Все яснійше, краще

И даруй людству надію
В чорних днях нещастя.
Проживай! жий вічно з нами
Поки серця того,
Що тебе з себе почало,
Для себе самого. —

IX.

Смерть Игоря.

Гей чи то хмара божий світ покрила?
Чи поїд небо жене сараною?
Чи Язя люта те сонце згасила,
Що Русь покрило, у білий день, тьмою?
— Ой то не хмара світ божий покрила,
Ані на землю жене сараною,
Ні Язя чорна те сонце згасила:
А Деревляне Русь вкрили стрілою.

„Игор, Игор! шкода твого віку!
Шкода слави из під Цариграда!
Мало в тебе другів, а без ліку
Деревлян завзятих. Що порадиш?
Ей піддай ся! — хоть з за твого сина —
А як ні, то марно ту загинеш!“
Але руський князь страху не знає,
Крикнув — військо городом ставляє —
И хоробрі Русичі щитами

Від боків всіх вже загородились
Іжаком грізним у купу збились
И наетрошились снісами.

А Деревляне неначе те стадо
Вовче роззюшене виючи страшно,
Русь обступили без всякого ладу
И починають вже бой рукопашний.
Клюга зашипіла,
Тетівка збрєніла
И свищуть, вють стріли зубаті;
О вражий щит
Топір гримить,
Мечі бють в шоломи носаті;
Бють, крешуть огню из желізної лати
Аж парєкає криця крихкая....
Гура, гура!
Рєвє завзятуща борба;
А коні ражені,
У бою шалєнім
Кажучись иржуть,
З іздцями падуть
И місяць желізним копитом
Здорових, рєнних, побитих...
Треск, брєнкїт, ломїт великий;
И зойки и крики
Рєзпуки, страданя;

И стони протяжні, дикі —

Конаня....

Ріг трубить, гукає,

Борбу роздуває;

А трупа

Вже купа на купі....

И руки трудні уже знемагають

И сила бойкая в бою омліває —

И як ті спінені вали,

Що відпадають від скали

— На котрую пняли ся

Без ваги —

Не лишивши ні знаку

На врагу;

 Так в завзятих боротьбах

 Марно, марно хоть уперто

 — Двері гроба, двері смерти,

 Весь деревський здвиг кривавий

 В богатырській, руській лаві —

 Провалити силить ся...

Але за теє на другому боці

Поміж возами — в варяжськiм обозі —

Клонять ся, рвуть ся наїздників сили.

Бранці там були; сі клином ся вбили

В руський частокіл живущий. — Натисли —

Стіни неначе на боці жєлізні

Обручі здулись, подались и ширели,
А воі як дуги посипались низом.

Дармо ту Альдан ряди направляє,
Знову всі плечі поуз пліч ставляє;
Син бо Пораі его вже зобачив,
Звів вороного и без впину скаче
На очерет той желізний, живучий...
Грянув — звалив го — а Древа, ревучи,
Через провалену двер мором дує;
— Ввалилась, взгеміла — лютує й мордує.

Дармо Тілеца при Альдані станув
Збити й заперти провалену браму;
Мстислав то бачить з коня — не далеко —
И натягає вже свій лук великий.
Тетва взбрєніла у лука тугого
И в миг не стало Тілени грізного.
Блиснув самосіч в руці Боеслава —
И згинув Альдан, варяжська слава.

Дармо, всё дармо, хоть Грім, Красопана
Шіхбєри, Божену післали в край духів.
Більше и більше вже кріпнуть Древяне, —
Слабша, все слабша Варягів потуга...
Бранці, худоба занята и коні
Вже перебились на волю, в болоне.
З ними найшла ся в щасливу годину

И Ягода, тая сирітка, дівчина.
Але ще битва не вмерла, лютує...
Бач, як Стратимір грізний там гздує!
Меч его ясний понад головою
Шіхберна звів ся, блиснув и ударив —
Шлём розпирснув ся, рознав ся на двое
— Не помогли 'му замовка и чари —
И змірив землю той Шіхберн собою,
Руки рвуть в дрожі травицю й толочать
И гаснуть на віки у витязя очі.
Грім хотів мстити Шіхберна собрата,
Крикнув — и Турберн и Роальд завзятий
Вже на Стратьміра — д' котрому пристали:
Метислав, Будислав — оруже підняли.
Та не відсудять раз суджене горе,
Всі три на землю упали мерцями,
Всі три за князя лягли головами
А з ними упали и стяги Игора.

Всё пропало! Росси обступають
Свого князя и хотять лишити
Поле Древі; але князь сердитий
Обглянув ся, из коня зсідає —
Й мовить, вхопивши его за гриву:
„Нікуди нам дітись; а противо
Ворогів стояти честь жадає.
Лучше вмерти, як осоромити

Руську славу; и я буду битиєь
На сім місци дō самої смерти.
Вас однак не хочу я ту сперти.
И як тільки ляжу головою,
— Ви на моці князя не вважайте —
А о собі тільки промишляйте.“

На те слово загула Русь роєм:
„Де тобі смерть, там и нам кістками
Положитись спати під щитами!“
В он час Игор меч тяжкий підносить
И між ребра ихає вороному. —
Кінь зайржав, извівсь, паде, а Росси
Всі пішли у слід владиці своему
И мерців и коней тілесами
Засікли ся, вкривши ся щитами.

— Гей далій на вовка, на вовка краєце!
Мал кличе ревучи,
По переду йдучи,

Бойких, завзятущих своїх Деревлянів.
И наче та повінь велика, страшна —
На Русинів жменю вже сунєсь гроза
И рве всіх о землю, стелить, замітає,
По трупах идучи живих досягає....
— Неплатні засіки й желізні лати —
И годі вже поле держати....

Вже ратищем князь Мал ид бісови справив
Того Стелетону, варяжську славу;
Лунастра, що сміло поставив чоло
Єму, він ударив скрізь груди мечом
И Свенем хорощим о землю вже поре,
А на землі кровяне море.

Однако ще Игор, неначе тур дикий,
Що стадом вовків скрізь обскочен в житлі,
Трясе чорну гриву й лякає их риком,
Звертаючи роги до них в боротьбі:
Так князь на боки всі звертає топором
И смертею грозить и горем.

И дармо Пораа, підходячи грізно,
На Игоря мече сулицю свою;
Клюга бо, загнувшись на груди желізній,
Відпала безсильна. В тій хвили свою
Верг князь и старого навскрізь прошиває...
Бойслава, чи видиш? чи знаєш?

Той рикнув и львиним нечаяним скоком
Мертвецький вал руський в миг пересади́в —
И люто втопивши у Игоря око
Тяжкий величезний топір — горі звів
И кинув о князя скрізь папорзи ¹⁾ в шию
— И в Игоря лица блідніють. —

¹⁾ Папорзи — дротяна сорочка (слово о плк. Игор.).

Топір всав ся в рану неначе кривава
Та павка — и ситий кервою обвис,
Паде, покотив ся, — а князь величавий
В безпамятнім болю и зуби затис —
И витріщив страшно криваві очі...
Кров горло заляла й клекоче. —

И в зад подала ся тяжка голова,
Розкрили ся руки, вклонились коліна —
И грянув собою о тиху дружину,
Аж кров розбризнулась и зойкла земля;
Зріниці в останне на світ подивилась,
Збіліла и поцю на віки покрилась...
И князь, син короля од хвиль олатирських¹⁾,
Простяг ся на трупах Руси богатирської,
Простяг ся, — а серце нічо більш не хоче
В спокою смерти урочім. —

И Деревляне вільні
Зняли саблі горі,
Пісні Богу заспівали,
Витязів возвеличали
И домів пішли.

¹⁾ *Королями мор* (я ту Кажу *хвиль олатирських* = балтійських) „Seekönige“ звались начальники розбійничих шабк норманських.

А над тихою Ушою
Три могили встали:
Древі, Игореві й Россам
В віковічну славу.

Х.

Торжество.

Гей! затрубіте нам роги й лісами
Гомін пустіть.

Гей! розиграйте ся гуслі и дуди
Звуками всіми. Свободні люде,
З повної груди псалом заgrimіть!

Бо нині бог мира и слави й свободи
Воскрес и вітає над Древи народом.

Князя хороброго з богатирами
Всіми его

Возвеличайте й горі піднесіте,
Думою ладною всіх прославіте,
Що накладали за край головов;

Що ворога з Древи святої прогнали
И волю и мир вам благий дарували.

А тому Хорсови, що небесами
Світло несе,

Сім стогів з ясеня дров уложіте,
Бранців кладіте на них и зажжіте —
Вдячная жертва най д' богу иде.

А хороводом и святочним співом
Нехай провожають офіру сю діви.

Золотоковані роги медами
Най закипять!

З рук до рук витязів вдатних, хоробрих,
Тому пристойних усіх людей добрих,
Най ходять повні, най ходять в лад!

Хміль — божа дитина — він тугу розвіє
По полі й на нѐму утіху засіє.

Стрибог крилатий, пан хмар и туману,
Мраку роздув;

Сонце сияє и всіх звеселяє

Літом веселим и милим розмаєм —

И благословить нам тризну святу.

Побіда, мир, слава, благобит, свобода
Уже завітали в деревськім народі.

И те небо засвітило;

Наче білі боги

Радість людськую ділили,

Дивлячи ся з висоти.

Ліс, луги, лани сияють,
Цвітом пахне воздух весь,
Гай від солов'їв лунає
— Як одрадно в Древі днесь!

Всім? Щасливому веселе
Всё, що згляне, що зайде;
Май ему ся в ноги стеле,
Душу туга не бере.

Но нещасному не миле
Ані небо ні земля, —
Наче туманом покрила
Душу болістну судьба.

Кілько ту майна пропало!
Кілько беть ся вдів, сиріт!
Кілько сліз матки проляли —
А тим слёзам тямки ніт!

Глухне в общому весілю
Поєдинчая печаль —
Усміхайтесь слёзи мило!
Бо смієть ся увесь край...

Няй смієть ся — не заглушить
Безталанної плачу;
До сміху не змусить душу
В болю розкошуючу.

Глянь, послухай: ген у лузі
Зозуленька кує —
А на полі біля дугу
Могила сумує.

Ой на полі, на могилі
Чорний ворон краче —
А в долині при могилі
Хтось тихенько плаче.

Ой в травиці крута рута
Полям розетелилась —
А дівча сумну могилу
Личенком прикрило.

Буйний вітер жалостливо
Віє, завиває —
А дівчина из могили
Братів викликає.

Смеркло ся, небесні роси
На пісок сідають —
Діва кличе діда й землю
Слєзами вмиває.

Ой не плач так, дівчинонько,
И не бий собою,
И не шій на дармо гроба
Гіркою слєзою!

„Бо як з під роси травиця
На піску не зійде,
Так на плач твій дідо з гробу
И брати не вийдуть.

„Тому стям ся, вгомони ся,
Перестань ридати!
Вічно ту міняєсь доля, —
Шкода нарікати.

„Земські болі, земську журбу
Й горе безконечне
Лагодить, гоїть терпливо
Час — лікар безпечний.

„Як на зиму яр и літо
Певно наступають
И землю нашу пестять
Любощами Мая:

„Так и ти знов усміхнеш ся
Весело, тепленько, —
Скоро также сонце гляне
На твоє серденько....“

Світить Нічка оченьками
Чистими, святими,
Дивить ся — и жаль їй стало
Бідної дитини.

Кличе синойка Сонбога
И на сиротину
Вказує ему. — Бог зходить,
Маковим віночком
Діві тімячко вкриває,
Дує холодочком
З крил и ручков закриває
Зплаканиі очка, —
Нахилив ся, шепче тихо,
Слухи зачиняє —
И заслоною — недолі
Тямку покриває...
Спи, дитино безталанна!
Спіть (благим) нещасні!
Тільки волі, тільки долі,
Тільки мира й щастя...
Сплять — а нічка зіроньками
Ясними моргає
И таинственним обличем
Мило усміхаєсь.
Світить, дивить ся з висока
На всі твари божі
И підслухує неначе
Чує, або може
Вигляда сподіваного
Гостя из дороги.

— В тім мрійная даль копиток
Коней задудніла —
Нічка світить, усміхнулась,
На шлях подивилась, —
А там ідуть Деревляне
Навпростець д' могилі.

Хто се? хто се, нічко мила,
Шлях кінським копитом бе?
Хто й чого сюди д' могилі
З товаришами жене?

Се Бойслав, се він покинув
Тризни радісні, гучні —
И богатую гостину
Князя и богатирів.

И спішить він помолитись
При могилоньці вітця
И гріб медом добрим злити.
— Так наказує обряд. —

Станув, дивить ся: могила
Чорна перед ним стоїть,
А на ній — небесна сило!
Білая мара лежить.

Парскнув кінь и на бік скочив,
Излякались молодці

Білої прояви ночі —
Й відступають ся усі.

Лиш Бойслав страху не має,
А зсідає из коня
И на гріб вітця вступає,
А на гробі спить дівча.

„Хто ту?“ гукнув до дівчини,
А нещасна, через сон:
„„Ох татунечку єдиний!““
Шепче. Мовчанка кругом...

Лицар ухо нахиляє,
А дівчина каже знов:
„„Діду, мамо дорога,
Як ту з вами весело!““

„„А де ж брате дорогее?
Клич их, клич матусенько!
Бо я думала що тее,
Що усіх заляла кров.““

Зпоглянув Бойслав на спячу,
— Серце в нєго жаль бере —
А дівча крізь сон веє плаче
И пісок руками мне.

„Встань, невісто безталанна!“
— Каже знов Бойслав еі —
„Не годить ся враз з мерцями
Спочивать и спать тобі.“

Стрепенулась, оченята
Вколо блудом повела,
Устає й не може встати
— Так і лицар налякав. —

„Хто ти, дівчино?“ питає
Тихо Боеслав еі.
И устала й одвічає
Кланяючи ся до ніг :

„„Я дівча з села Ярили,
Ягодою мене звать.““
„Що ж ти робиш на могилі,
И чого шукаєш тут?“

„„Де ж подіюсь? батька й маму
Ще Олег закатавав,
А дід з моими братами
За Ярилів тут упав.““

Місяць світить з по за хмари
И сріберні лучі шле,
И зливає дивним чаром
Ягоди сумне лице.

А Бойслав зриває очі
На невиданій красі;
В очі дивить ся урочі,
Потопуючі в слезі.

„Цить, дівчинонько! чия ти?
Чи не Криця дідо твій?
Той був побратимом, сватом
Батька мого — говори!

„„Криця““, одвіча дівчина.
„„А Порая твій отець,
А ти сам Пораї сином,
Древи богатир и мстець.““

И Бойслав зітхнув, склонив ся,
На щовбі зложив кутю,
Виляв мід и помолившись
Встав и каже річ таку:

„Не горюй, Ягідко мила!
Доля одинакая
— На батьків наших могилі —
Нас без нужди не зведа.“

Взяв єї за ручку й очі
Утирає из слізок,

А князь місяць, сторож ночі
Усміхнув ся до зірок....

А в Ягідки серденьтко
Під поглядом молодця
Тає, мов сніжок на грядці,
Від даждьбожого лица.

Не боронить безталанна
И як серночка дрижить;
Очі не зведе, не згляне,
Лиш зітхає и мовчить,

Наче рибонька у сіти...
Беть ся серце, душу пре;
А грудь любощми розгріта
По всім тілу жар несе.

А музика в ушко грає
По тихонечку й земля,
Небо й зірки всі лунають
„Дівчино, будеш моя?“

И дівча затренетало,
Наче з словом сим сам біг
В ню війшов и прошенало
Тихо, падуци из ніг:

„Буду““ й разом подивилась
На миленького свого
Через слізи так жичливо,
Так промінно весело —

Аж молодцю подивилось,
Що се раю ворота
Ясна Лада відчинила
И его благословля.

Обнялись — небо розкрилось —
Душу пють устам' уста;
Серце бе о серце мило,
Лють ся медові слова.

Нічка дивить ся й радіє,
Кличе зореньку зі сну
Пасти оченька святі
На любовному виду.

А Бойслав из Ягодою
Ид землі поклони бив
И молитву над землєю
Оттаку заголосив :

„Душі гробниці святої,
Душі згибших нам батьків,
Заручіте нас з собою
И на жизнь благословіть !“

И за ручку дівча
Лицар взяв и повів
З відсіля й на коня
Устелив, посадив.

Усміхалась зоря
Из перин рожевих,
Сонце встало й вита
Днём людей всіх живих.

А Бойслав коні в плав
Наганяв, переплив
Тетерівку й донав
Хутірця, де сидів.

Там жона молода
Ранком яри зійшла
И Бойславу свому
В віні рай принесла.

XI.

Сватане.

Чудо й диво! Над хатами
Столиці заблисло всё небо огнём;
Загриміло перунами
И видін іскристий змий звитий кружком.
Над княздвором крутить ся, звисло,
— Упало, здудніло й розпирело.

Люд наляканий купками
Дрижить, оmlіває в невістнім страху
И поклоном й молитвами
Приймає покірно судьбиці рішбу.
И князёви Малови рає:
— Нехай иде Дива питає...
— Бо люд вірить, що се чудо
Явило ся з неба не перед добром.

Видно — Нічка мати люде́м
Хотіла знак того подати притьмом,
Що доч єі в лоні печалі
Безденнім, страшеним — почала...

Судьбо незглублена! тайно незмежана!
Світа владичице ніким невздержана!
Щастя и нещастя родице темная,
Неублаганая, а безнаремная!

Де ти царствуєш? чи в серцю невістному,
Чи у безкрайному воздусі чистому?
Чи дім твій померків лоно страшеннее,
Звїзд и небес шатро нерозміреннее?

Все ти всем правила и перш усіх богів
И за них и по них, аж до насущних днів:
А як прийде кінець світу ясенному,
Ти ще й тогді будеш в небі безденному —

Довготерпливая, вічно незмінная,
Всесправедливая, а як смерть зимная,
Всерозрушаюча, всенаправляюча;
Всім невідгадана, всіх нас лякаюча.

Я не молю тебе, світа владичице
И віковічного ладу сторожице!
Дармо би голос мій бив ся понід небо те —
Не умолив би він, знаю, нічим тебе.

Твій дар — душа моя злякана, здоптана
Матерю власною, зносить все слухняна ;
Хоть безворотний твій судище слёзами
Кривдою дує все й смерти морозами. —

Як создаеш ту нас, як нас викохуєш,
Тими нас маєш т у. За що ж вікові,
Бідним и слабшим, муки зсилаєш нам?
Стій, безсердечная, и розвали твій храм!

На даремно. — Вічно, вічно
Сила боре силу.

Дармо молиш: правди! правди! —
Вічно слабші гинуть.

И тому то люд Исуса
В Бога возвисшає

И рогату душу духом
Божим ублажає.

Він потішить сиротину.
Утирає слёзи

И загіє серце зжате
Судища морозом.

Він бальзамом, молитвами
Гоить людські рани

И нагородить нещастних
Раю радощами.

— „Злуда все!“ рекуть учені.
Може, може й злуда ;

А не будь такої злуди,
Гаразду не буде.
Ні, не буде! Ой лудить ся,
Безталанні люде,
Порошочки в незмірнім
Судьбища посуді!..
Тільки злуда чорну долю
Нам знати поможе;
Тільки злуда судьбу горя
Звершити може.
Не питай же, чоловіче,
Як твоя дружина
Не з твоим, з чужим обличем
Породила сина!
Не диви ся, любий старче,
У свою могилу!
Згадуй вік твій буйнесенький,
Жий в споминках милих.
Не горюй, душе блаженна,
При тяжкім конаню!
Потішай себе солодко
Супокоєм раю.
Не увиджуй собі, бідний,
Долі у достатках!
А придумай раєм власну,
Хоч убогу хатку...
Ой ні, люде, поза рай ваш

Ви не зазирайте!
Ваш гаразд у вашім серцю —
Его не каляйте!
Жийте мирно, веселенько,
Ддуг друга любіте;
А у кривді и в забагах
Раю не ищіте!
И лудіть ся не лукаво,
Бо судьба страшенна
Тілько силі помагає, —
Допче, бе блаженних.
Так оно. — Але що ж з того?
Ми єи не знаєм,
Знать не хочем, в нич не вірим:
А про те падаєм,
Як діди й батьки падали
Під судьби вироком
И „припадком“ називаєм
Тайну сю глибоку.
Правда, не одно припадок
Правда те ж, що люде
В власнім серцю долю носять
И носити будуть;
А однак судьба панує
Над людьми, краями,
И над небом, над сонцями
И понад богами.

Глянь за себе! там овечка,
Що лиш миром дише
Для людей, котрих, чим має,
Кормить, з'одягає, —
Бляє и о поміч кличе
Бога й пана свого
На вовків, що бідну давлять
Мудраку — з за чого?
„От питаєш... бо такая
Вже вовків природа.“ —
Що ж овечка завинила
У святого Бога?
Що звір винен, що від Бога
Лють, не благість має?
Як не винен, за що ж вовка
Люде проклинають?

Чим ту виноватий злодій,
Збуй и цар неситий*,
Коли Бог им дав натуру
На счот других жити?
По що геніям кланяємсь
И чесноту славим,
Коли й геній від натури
И серце не лукаве?

*) ... андер М. Чингіскан, Наполеон etc.

Мури в ярмах богумилх
Християн конае —
И підсоне виновате —
А судьби не знаєм...
Чезли світи за світами,
За плодами плоди,
Чезли й чезнуть безповинно
Роями народи;
Всё иде, неначе б' з роду
Судженое було —
Дармо! тімя наше мудре
На то всё забуло
И винуе в тому всёму
Якусь там натуру.

Що ж таке от ся натура
Страшная, тяжкая, —
Що світами замітае,
Землі затопляє,
Голодом мир навіщае,
Морами карае;
И невинного катуе,
Лютого годуе —
И на ню ми, пресвятую,
Молим всеуе, всеуе?
Хто єі почав? хто править
Тайною тяжкою?

За що гинем, упадаем

· Під єї стопою...

„Бог!“ говорять праведники

З боговійним криком;

А учені? на припадки

Складають великі.

„Бог“, говориш Христяне,

Бог єї тримає, —

И невинних, безталанних

Мучить, убиває?! —

Признавайтесь, що ваш Господь,

Бог тиранів клятих,

Бог злодіїв, розбишаків

И аристократів!

Ой учені, ціломудрі,

Нехай вас не знаю!

З вислідками сухопалок

У надземськім краю...

Припадочок два атоми

Зводить до кошиці,

Припадочок из них творить

Сонце землицю,

Припадочок клав всім світам

Вічні розграничя,

Припадок всім незмінний

Лад премудрий тичить

Здрозготавши, розімнявши

Віками без вгаду

Безконечні світа твори,

Став ся вічним ладом

И яко такий царствує,

Не одно руйнує —

Пок' саморожденним ладом

Сам ся не вгамує...

Так! но що се невздержимо

И безщотократно

Діялось — се невмолима

Судьба непонятна!

То ж не диво, що князь Малий

Так єі лякаєсь —

И иде в храм Дивобога,

Може що поранть...

Бо пан дива сином Ночі;

Не одно він знає

И — так кажуть — як исхоче,

Люд остерегає.

А в святині, перед богом,

Священник у ризах понурих стояв

И ждучій коло порога

Дівчині розкошній и пишній як пав

Наказував тихо и радив,

Сміяв ся и бороду гладив:

„Доле, прибери ся чисто
И поясом грецьким твій стан обійми;
Олатиряне* монисто
И гривну** на шию н грудь положи;
А чорний твій волос женьчугом
Нехай уплетуть тобі слуги

„И піди на схід дорогів,
Аж стрітиш під замком колодязь новий!
Там стань и моли ся Богу
И вінчик з барвінку собі уплети;
Прийде бо там витязь великий,
Княгиню из тебе зробити.“

Каже тее, а дівиця
Лице одвернула облите жаром;
Уклонилаь и мов птиця
Сполохана втікла за двері притьмом.
И голосно там роземіялась —
Співає й стройтись почала.

А священник — Гореславом
Его прозивали, бо лиха дізнав
Много в темній Скандинаві,
У Чудів и в Польщі, де жінку пізнав —

*) Олатир Bernstein; монисто, налисто ожереле.

**) Гривна золотая монета, женьчуг-перла.

Дививсь й усміхав ся за нею,
Пестіночкою своєю.

Хитро, хитро вічка темні
Сміялись, блищали з під хмурих брів,
А розум рії потаємних,
Лукавих думочок прокормлював, грів —
Ростуть, вже розцвились — дозріли
И щастем обличе покрили.

И жерець виходить з храму.
Єго перед Дива вежою чекав
Князь дільний и Деревляне.
Обличе в понурі морщини уклад,
Бренькнув в святі гуслі — и тихо
Вчинилось, нечуть ані духу:
„Обруч огненний
Перстень ясенний

Там на востоці, де сеі ночі
Небо зпустило знак свій пророчий,
Путь, а на нёму божі води —
Там найдеш, князю народа,
Красну княгиню,
Нам господину.“

Рік и поверта в святиню
А здвиг весь деревський гуртом загримів:

„Ольга, київська княгиня!

„Єі то чар дивний святий розумів“

И знахор лукавий блідніе —

Щось хоче казати — не сміє.

А князь Мал из старшиною

Вертає у княждвір скоростенський свій.

Радитись у супокою

Засіли деревські всі багатирі,

Як сватати сю молодицю,

По Игорю вбитім вдовицю.

Радять, а князь встав и каже:

„Коли така воля свята неба,

То я честь мою наважу

На діло, що рає могучий Дивес,

И може прийме таку згоду

Княгиня з за щастя народів.“

„Посилаймо ж двадцять свата

До Ольги, з поклоном цілого краю,

Шоб дала ся ублагати

За смерть чоловіка и долю свою

И сина, з моєю звязала

А буде у Древі владала.“

„В он час мир, свобода

Між нами й Поляни на вічні часи.

Росс нам більш не буде шкодив,
Не страшні нам будуть варяжські мечі;
Збудуем велику державу,
— За те буде Ользі честь, слава.

Всі згодились и по хвили
Вже вибрались свати в дорогу тяжку.
Взявши віно*), поспішили
На схід, ко Дніпрови, на воду святу;
За ними й жупани сідлають
Комони й гостину пращають —

И поїхали... У місті
Знову тихо стало.
Ніч ишла и вся столиця
Спати вже уклалась;
Лиш оден еще заснути
Гореслав не може.
— Пізно вже — доньки не має,
Те его трівожить.
„Де ж бо Доля? що из нею
„При криниці склалось?“
Не горюй; твоя дитина
Довго не стояла!
Тамтуди надъїхав витязь,
Овруча пан пишний;

*) Віно платив давнійше жених за жінку.

Нераз бачив твою дочку
Красну наче вишню
Сими днями из ведрами;
А хоч еще слова
Поміж ними и не було
Тихої либови :
Він єї на гадці має
И не привитає
Против ночи яким лихом...
От и зустрічає :
„Хто ту? ей! кого чарує
„Дочка Гореслава
„И на кого ту чатує?“
Доля одвічала
З гнівом и жалём и стидом :
„„Хиба я питаю,
Куди ідеш, Стратимірю?
Я тя не займаю.
Відвжись (прошу) від мене!
Смій ся, коли воля...
Ідь! знаругу вибачає
Гореславна Доля.““

„Пек, Запек! яка княгиня
Ту під перелазом!“
А дівча: „„Хто зна, чи пай мій
„Не бути за князём?““

„Князём?“ и Стратимірови
Стало перед очі
Гореславове пророцтво.
Смієсь дівці в очі
И питає, чи випадком
Князя не чекає?

„Ні, не князя“ одвічає:

„А князём зділаю

„Того, з ким мені у парі

„Суджено прожити.““

„Хто се каже?“

„Див великий!““

„Див?“ и витязь сміло

Взяв дівча за білу ручку...

А що дальш чинили,

Як було, що говорили,

Як дівча пристало

И з Стратиміром до батька

Назад повертало —

Я про те розказувати

Не хочу й не буду:

Щоб мене не укоряли

Нецікаві люде...

Смієте ся? И князь місяць

Сміяв ся з зіздками

И вітрець на всі заставки
Реготавсь дугами.
Лиш одна зоря праведна
З того не сміялась,
А у Нічки а у мамі
Тихо розпитала,
Як зложились ті припадки,
И що дальше буде?
И який кінець из того
Вийде Древи людям?

Ніч схилила ся до неї
И поцілівала
И всю тайну свого лона
Тихо розказала.
Розказала и за море
День пішла будити
И у тих райських просторах
Хвилю відпочити.

А зоря затрепетала,
Побіліла, згасла
И тяженько заридала
Над людством нещасним.

Встало сонце, подивилось,
Смутком заразилось

И з безгрішного обличя
Слѣзи покотились.
Над землею, над святою,
Над єї дітками —
А суд чорний, безупинний,
Котивсь небесами.

ХІІ.

Ягода.

Тече Дніпро з гори в долину,
Тече. — більш в гори не верта;
А за сватів, що до княгині
Пішли, ні вісточки не ма,
Тим часом сонце золоте
Землицю в літо убирає,
И люд Всевишному за те
Вдячну молитву посилає.

А в Бослава хуторі,
Саме на Купала у свято,
Війшла Ягідка з поля в хату,
Несучи вінці купальні.
Кладе на божнику бурян,
Билицю, яскер и лопян
— Святим обичаєм Древлян —
У стріху над дверми встромила

За сторожів від чорной сили, —
За стіл усіла й зажурилась...
Чого, не зна... Лиш від тогді,
Коли з дівчатами в ріці
Купалась нині, учинилось
Йй щось на молодій душі...

Чудна и невідгадана
Мягка жіночая душа!
Она з тісного свого світа
Легко не вийде. Муж и діти —
Своя вигода, — більш нічого —
А та остатня старша всього...
Але за те часом она,
Рідная геніям пророкам,
Всё прочує¹⁾ чутём глибоким...
И наче проблиском ума
Чутём сягає так високо,
Як лік звичайний чоловіка
Ледве досягне у мозолі
Роботою літ або віків.
Таке оно. Або ж и доля
Жінок була б' не завидна,
Як би міць серця не дала
Им так великую — природа?..

¹⁾ чшю ich höre чшю ich fühle.

А серце старше од ума
И там відгадує, де ум
Своїй премудрости на глум
Не годен видіти пригоди.

Ото ж Ягідка мов чує,
Що горе відкілясь иде.
Головку любу в ручки вклала
И тяжко, тяжко задумалась.
Вже до води товар погнали
Закушні слуги, а дівки
Сухих дровець у піч наклали,
Під них з живицею скінки.
Отрок взяв до кресива чирю
И искру викресав святу,
А ключниця уже вечерю
Приставила в піч до вогню.
И Ягода стіл накриває
Чистісінькою скатертю
И страва вже пересніває,
А Боеслава ще „дасть Біг“.
То ж кажуть хлопцю, щоб побіг
На улицю, чи не побачить
Свого жупана, що в борі
Держить кон¹⁾ досі. — Гідка плаче —

¹⁾ кон — суд.

Аж ту здудніло на дворі
И Боеслав уходить в двері,
Цілує жінку и за стіл
— Давно готовий до вечері —
Зі всією челядю засів.

Пшоно на молоці, в сметані
Розкочуючий ся періг,
Печеня из смачної лані,
— Кишить солодким медом ріг

И яблочна шинуча кваш —
Отсе вечера... Й витязь наш

Доволен тим, що Бог післав,

За руку жіночку узяв,

Під хату вийшли и усіли

На приспі и зірки лічили.

Веселі, щасливі обое,

Неначе тих голубів двое,

Тихенько й любо розмовляли

И зходу Червеня чекали.

А місяць з за гаю підглядує зорі,
Виходить з за нёго и далій в здогони
За любками лине по небу, по морю;
А коли из нёго сміють ся в хоробах
Боги, він стидливо за хмару ховаєсь
И в пітьмі з зірками у прижмурки граєсь.

Сидять задивившись на небо обое,
А думка их душу високо несе.:
Там місяць и зорі и небо святоє,
Там Квочка, Віз світа горить и жене,
И Волосожар той и Дівка з конвами —
Усё одним ладом иде небесами.

Ні оком не зглянеш, ні мислю не змислиш
Усёго й для чого воно там сияє,
И з дива поклони беш божествам вишним,
Котрі у ладі веё безпечно тримають,
И просиш для себе святой благодати
Від сил, котрих любиш, а мусиш боятись.

Ніч сияє, а цікавий
Вітерець тихенько
Поміж цвіточки краде ся
Милі, веселенькі —
И підслухує дівочі
Любі таємниці...

Слухає, почув, регочесь
И понад криницю
Их поніє, розповідає,
Розсипав лугами...

Цвіти плачуть, а весь воздух
Взяв ся пахощами...

Завстидав ся буйнесенький
И в байрак ховась...

Тихо — тільки соловейко
У гаю співає

Влюблений, а влюбленого
Мама нічки лоно
Обіймає пахощами
Райського болоня.
Бо ніч мати усміхаєсь
Більш усіх до того,
Що під крилами святої
Храм создав любови...
Ублагай же, світа мамо,
Чорну нашу долю
Мрій и снів сокровищами,
Тихою любовою!
И призри на нас, святая,
По щоденім труді
И даруй нас благодійним
Сном при твоїй груді...

Гуторять — як пси завили —
За ворітьми закликав ріг —
Озвались слуги й одчинили:
Се гостя посилає Біг.
Бойслав его у хату вводить
И за тисовий стіл садить
И всім, чим хата рада, годить,

И не питає, а мовчить ;
Аж гість спожив, що господиня
Поставила й озвав ся так :

„До Мала київська княгиня
Послів прислала днесь на знак,
Що їй сватьба деревська мила.
Однако хоче, щоби ми
Ще величнійш' єї просили :“
— Усі знатнійші старости,
Що правлять вашою землєю
Нехай (казала) ту прийдуть,
Бо инш' Кияне в супокою
Мене за Мала не дадуть....
„Тому на тое стала рада
У Искоростеню така,
Щоби и ти пішов з громади
За Ольгою до Київа.“

Бойслав на те склонив ся й каже :
„„Я не від того и піду.
Лиш що тогді, як Ольга вража
Готовить зраду нам яку ?
Посли вернули ?““ — „Ні, лишились.“
„„Так ? а чому ж их не пустила
Княгиня руськая домів ?
Гледіть, щоби вас Див не звів !““

На те Гліб звів ся й одвіча':
„Хиба ж послів сікуть, рубають?
Того нігде не ма в звичаю —
И з відтіля страху не ма.“

„„Я не боюсь, хоч би край світа
Піти, коли требує край““
Прорік на те Войслав сердито
И каже : „„Жінко, уставай
И всё приладь нам на дорогу,
Бо завтра з сходом сонця вже
Я виберусь на Київ з Богом!
Що має бути, те й буде...““

А Ягідка тее зачуває
У куточку и уся здрігаєсь.
Из світлиці у комору входить,
Гірко плаче, аж комора ходить...
И рубате з скрипочки виймає,
Личить тихо й слёзами вмиває.
А як хата спати положилась,
Гідка встала, милого лишила
И на двір тихесенько виходить.
А на дворі ніч купальна сяє
Чарами воскресшої природи —
Тої ночі води випускають
Духів всіх непевної породи:
Мавки дивні, Лігавиці білі

И Русалки й Лісові мохнаті
Вирпинають на воді гуляти
И з місяцем розмовляти мило.
Всі сідають біля напороти,
Що потайно нвні розцвітає
И всілякі виправляють псоти
Тим, що цвіт сей взяти им бажають —
Цвіт багатий в чари дивносильні.

А на небі, у Яги в палаті,
Там Гагілка над Ярилом плаче¹⁾,
Бо вже Ярець тихо умирає.
Звершив він всю Мороза силу,
Але й сам знеміг ся и конає. —
Тихо плаче жінка й дочка мила, —
Він обоє в сиротах лишає.
Зняв ся Ярець ще раз у останнє
И говорить тихими словами:
„Не горюйте! Ви мене до рана
Схороніте у воді живици
И я встану з неї, як закличе
Мене знову Яга, вічна мама.
А ти, доню, розплети косиці!
И твій волос золотий на кросна
Положи розкошної землиці.

¹⁾ Після казки.

И що мама напряде, знай, твого
Волосечка пишно золотого,
Те затчеш ти на розкошних кроснах,
А ся парча принесе вам долю —
И сконав біг... Заридали рідні...
Тихо, тихо стало у природі —
Устають могучі чари дивні,
Бо не ма вже Ярця молодого.

Ніч кунальна всіх людей лякає,
Лиш Ягідка на те не зважає.
Тихо, тихо свій двір переходить
И краде ся д' матери в Ушиці,
Щоб просити ради у пригоді.
И пішла на річку молодиця,
Кличе рибку, рибку золотую....
— Кажуть — Криця під таку годину
Уловив був рибку золотую.
Рибка в сіти в дівку прокинулась
И просилась в него без ушину;
Аж той Криця вимовив собі те,
Щоб Русалка сім хороших літок
У грізного жінкою вітала.
И Русалка (знай) на те пристала
И сім літок Криці всім годила,
А на восьмий — як ишов Ярило —

Нічю вийшла до ріки, до броду
И вернула ся до свого роду,
Не чекавши пострижин Ягідки,
Що на семім році святковали,
И румяную, дрібненьку квітку
Ягодою всі куми назвали.

— Те она не раз не два чувала,
Лиш ніколи мами не видала. —

Ходить, бродить над рікою,
Голосить словами,
Кличе рибку золотую
Тайну свою маму.
Північ чорна, вітер стогне,
Лист шумить гаями,
А еї щось поморочить
Дивними чарами.
Північ чорна, вітер стогне
В байраках дрімає —
Розкриваєсь річки доно,
Хвиля виринає
Боговиту білу діву
Баговінем вкриту,
Сумно-любу на продиво,
Наче з воску злиту.
И Русалка яснокоса
На воді сідає

И уладнавши пачоси,
Слово промовляє:

„Доню люба з непорочним
Серцем, як свічадо¹⁾!
Що тобі, що о півночи
Плачеш в мене ради?“
„„Ой, ратуй мя, матусенько!
Бойслав іде в свати
В Київ... Як би, голубонько,
Там его спасати
Від княгиненої зради,
Від меча страшного?
Змилуй ся, и мого Лада
Хорони від злого!““

Одвічає дивна мати:
„Доню, доню мила!
Чим же тя поратовати?
Я усє лишила
Твому батькови, (щом взяла
З дідової скрині).
Навіть шапку діда дала,
Що дістала в віні —
Невидимку, — и човно те,
Що не потапає

¹⁾ Свічадо — зеркало.

И самосіч, що з охоти
Сам тне и рубає...
Та Перун забрав у нього
Всі ті чари — дари,
Як на богом любленого
Ольга — Криця вдарив.“

„Лиш про те не убивай ся!
Я пійду ріками
И ему — на мене здай ся —
У пригоді стану...“
Підлипила ид берегови,
Дочку обійняла,
Зціловала личко й знову
У воді пропала.
А Ягідка сонні очі
Зняла, тре руками,
— Сон, не сон, а привид ночі —
Вірить, що се мама.
И вертає тихо в хату —
Пси мовчать — вкрала ся;
А в небесній, у палаті
Зірка заняла ся.
И на божий день почало
Вже благословитись,
А Ягідка піби встала
Обідець варити...

Вже заря румяна світ-сонійко кличе
И з постелі зводить — з перин золотих;
А сонійко Ладу — землицю у вічі
Цілує промінем тепленьким, святим;
Витає поранком, погодою, раєм
И вітром пахучим єї оживля.
Устала землиця й красуєсь розмаєм,
Неначе дівчина, а сонце сян
 Й немов „на добрийдень“ їй каже.

И лицарі наші уже повставали,
Спожили обідець, мід спили „в гаразд“,
И вийшли и коні свої посідлали
И Ягоді в пояс вклонили ся враз.
Бойслав обіймає й цілює дружину,
На Бога лишає її та й иде, —
А Ягода мила ле слёзи без вину,
Бо туга — жаль серце бере, та й бере,
 Душа лихо чує й не каже...

Ворота дубові закрипили, розкрились —
Іздцям одчиняють широкий сей світ
И путь их далеку; они помолились
Сходящому богу — попали на слід
Всіх виборних сватів, за ними пігнали
И в вечер, як сонце святее лягло
З зарюю проспатись, своїх вже дігнали,

З'єднались, спочили и досвіта знов

Поїхали лісом великим.

Гей! ідуть же, ідуть — та щось посумніли;

Мов сніг им на душу паде и паде:

Печаль дивна серце усім полонила,

Нікого веселий говір не бере.

Котрий обізве ся — родину згадає —

Неначе в ній душу лишив, попрощав,

Або сон непевний всім оповідає —

А вітер сердитий стогнав и стогнав

Не перед добром, а на лихо.

Чи ідуть ланами — щось посоловіли,

Чи то цариною — чогось не така,

Чи гаєм зеленим — и він им не милий,

Чи лісом, пралісом — та Диво ляка.

И гай и діброва й лани з царинами

За ними всі кличуть „верніть ся, верніть!“

Природа гомонить всіми голосами:

„Вас лихо чекає, верніть ся, не йдіть

На Русь у той Київ д' княгини!“

Прийшли до Словути, в човен посідали

И плинуть и плинуть все долі и доль;

А им чогось лячно... Дніпровні фалі

Мов ревуть то мабуть всё до них говорять:

„Не йдіте у Київ, не йдіть!“

И голос тихий з глубини,
Понурий, личний, гробовий,
Лише Бойславу єдиному
Стогнав, шептав все покрито:

„Не йди з людьми,

Не йди! Лишись

При лоді

У броді,

Щоби о пригоді

Сватів розказати

Усім твоїм братям —

Дереві

В потребу;

Не йди же, не йди, не йди у палати!“

И дивно и лячно усім... Підпливають
Вже під Берестово — а мовчки пліли —
Там щоглу до носа ужвами стягають,
Стягають вітрила; до веслів взялись
Й в затоку човен заганяють.

„Гей, хлопці молодці!“ Бойслав починає:

„Розбиймо ся, братя сердечні, кістками,

Хто сторожем лоді лишити ся має.

Бо хто тебе знає, що всіх нас, краєне,

У Києві в Ольги чекає?“

На те всі пристали, кістками розбились :
И на Боеслава пай білий упав.
Усі повставали, богам помолились
И взялись на гори, де Київ стояв, —
А в лоді Бойслава лишили.

Пішли... Нехай Бог вас в опіці тримає,
Нехай помагає на діло благає!
Працуйте! судьбиці нікто не мине...
И ти, мій Бойславе, працуй! поспішаю
Тим часом у Древу на жниво святе,
На обжинки, свято богате...

ХІІІ.

Віщоване.

Тяжко казку повідати
Про старі події!
А з комори не пустити
Мисли золоті —
Жаль на світ их не пустити
Між людей, на волю;
Бо погинуть, наче цвіти
В темному покою.
И для того не дивуйтесь,
Як таке ще баю,
За котре мене Християне
Може тяжко злають.
Та нехай вже — а я буду
Правду говорити,
Як умію, добрим людям
Про загибші світи.
Бо наш світ увесь старинний
Тільки тайн хоронить,

Тільки думок вигріває,
Так мило гомонить
Из під гроба величного —
И так таємничо
Смієсь до людства усёго :
Наче к' собі кличе,
Щоб утомленим вказати
В могилі крипицю
Правди в непорочній шаті —
Ходіть, подивіть ся !

Везконечная вселенно ,
Кілько в тобі чуда !
Кілько сил у тебе, темних
Для усёго люду !
Ми шукаєм и знаходим
У твоїй скарбниці
Не одно, а преці ходим
Блудом по землиці.
Идучи за великанським
Слідом, що події
Сил твоїх, у океані
Літ, віків лишили
По землиці : ми німієм ,
Опускаєм крила
И надію вже терлям
Всё те изглубити ,

Що судьбиця світова
Не благоволила
Нам шукаючим відкрити —
Може и на віки.

Так, лишені сліду твого
Люде невгомонні
Стрімголов падуть в дорогу
Догадів бездонну.
Становлять: за віров, віру
И за правом право;
Потім знов усєму миру
Бають: що лукаві
Були й віра и те право,
Словом — всє брехнею.
И підносять в честь и славу
Над людьми й землею
Божества й закони свіжі
И новое небо —
Та лиш для людей невіжих,
А им — не потреба.
Певне ні, але люд вдячний
Им ся поклоняє
И пророків велич лячну
На небах саджає...
Там сидить и Зороастер,
Світла й тьми строитель, —

Там Мойсей, великий пастир,²
Законоучитель;
Там и Будги серце чисте
В Нірвані вітає, —
Там и ти, наш Боже Христе,
Благостью сияєш.
Там и інші... А всі тиі
Лиш одно думають —
А на землі люде зліі
Друг друга рубають.

Ой, сидіть там и світіте,
Поки ваша сила,
Поки сього світу стане,
Що по нім ходили!
Бо гряде наука й грозно
Лискавки пускає;
Ще хвилина — и безбожна
Всіх вас подруляє.

Бач! вже грім святий, ясенний
На аркан узяла
И Перуна, хоть страшений
Вже заубелала.
И на склі, на чарівному,
Сіла й полетіла
Поганяючи всі громи,

Що заворожила.
И по зоряшній дорозі
Іде и літає
И всі діти соварожі*),
В небесах, лякає.
Чуєте? заговорила —
И осліпли зорі,
Місяць здох, денниця мила
Без душі в просторах.
И те сонце вже дістало
Ровесників сили
И ходити перестало
Круг землиці милої.
А земля нам вже не мама,
Ми єі не діти
И не божими синами,
Тільки паразити.

Вся краса життя пропала.
Тільки смерть у мирі
Ще держить, що вперше мала.
Так научна віра
Зтерла пух з душині світа;
Запах задушила
И з дитини — чоловіка

*) *Соварог* = отець всіх богів, бог права и часу.

Старця учинила,
Що прямує на ученій
А кривій кобилі,
Перед часом утомлений
На осліи — в могилу...

Так воистинну. Що буде ?
Як буде потому ?
Я не знаю... и звертаюсь
Д' світови старому.
Ми жили тогді як діти
На солодкім лоні
Мами Лади, ладом вкриті
З природою в згоді.

И як було не любити
Сонце благодатне ?
Як було не становити
Богом світоглядним,
Коли сонійко весняне
Землю воскрешає
З під снігів зими поганою
И всю жизнь кохає ?
Як же було не любити
Землю — маму й панну,
Що всю твар живить до сита ?
А благоуханний

Сей воздух, из плодоносним
Дожджиком тепленьким,
— Мокіш люблюю и роси
Свіжії, раненькі —
Як, як було не молити
И як не дружити]
Сонце яснее з землєю
Доброю, святою ?

Як було не чути грозу,
Не чути від разу? —
Від Морени и Морозу,
Горя и зарази?..
Ми жили тогді як діти
На лоні природи,
— Наче ті невинні цвіти —
З природою в згоді.
Обернім ся ж позад себе
У святую Древу
Из єї богами й небом!
Бо мені потреба
Подивившись, розповісти,
Як там святковали
Обжинки в он час, як свати
В Києві вітали.

Бог з ними! А в Древі зеленій всі люде
Чекають, чекають... Вже сонце добром

Поблагословило рікрочніі труди
И стернь, наче кросна, заткало шовком.
Осіиий бог сріблом и золотом сяе;
Ще хвилька й на зиму під шопу ховаєсь
З ним з поля и ролі „святні хлібове.“

По небу иде бог и спеков вітає
И в золото колос хлібний убира;
По полю, на волі вітрець подуває,
Під ним зерно сиплєсь, уже дорзїва
И діти жнуть живо, на жнивї співають;
А хлонці молодці сїпї в копи складають:
„Гей поле, ти поле! святні хлібове!“

А з поля поволи пішла возовиця, —
В стоги, обороги всеї збіже кладуть.
На тоці вже хлонці молотять пшеницю
И віями віють и зерно везуть
В млини. Господиня діжу умиває
И місить вже тісто и в піч хліб саджає...
„Святилось ся, поле, — святні хлібове!“

А в гаю, розмаю, красуєсь святиня
У вінцях з пшениці. Народи зійшлись
На свято богате, на обжинки нині;
Даждбога подобу книшом занесли.
А божиі старці вино виливають

Из рога святого й новим наповняють :

„Дай Боже на полі свягні хлібове!“

И таткови сонцю и мамці землиці

И місяцю князю й княгині зорі,

Цареви-огневи й цариці-водиці,

Громоковалеви й Мокоші святій

И Стрибогу люд бе поклони увесь

И просить о дальшу опіку небес :

„На ролю и поле, святні хлібове!“

А дідо из хлібом виходить з святині.

На гуслі він мисли пророчі кладе

И пісня чудесна ид богови лине :

Про дочку Ярила глагол свій веде,

Про осінь з волосём святим золотим,

Що пряла идучи и кидала всім

„По ролі, по полі, на божі хлібове!“

Співає про парчу богині чудесну,

Котру на двір Хорса продать принесла...

Про те, як влюбив ся в єї бог небесний,

Про свято богате світ-коровая,

Про благословене весільних гостей

Для добрих, до праці охочих людей

„На ролі, на поле, святні хлібове!“

Святкує и співає край,
Бо Хорс благословив на жниво;
В цілій Дереві урожай
И люд веселий и щасливий.

И князь веселий, бо єму
Люд дари з всіх сторон приносить,
Здаєсь на нього й у всьому
О раду и о право просить.

Бо ті деревські князі
Тиранами бути не знали*),
Як руський; противно всі
Честь и любу собі єдали.

Князь Мал під липою святих
Кілкасотлітньою сїдає;
Тим радить, годить знов тамтих
И суд и правду повідає.

Мир и гаразд. Лиш одного
Не достає ще Деревлянам:
Не ма старшин и від того
В краю порядочок поганих.

Один овруцький староста
У Київ в свати не поїхав,

*) (Нестор).

Бо він сам князёви рівня —
То ж не займали его пиху.

Неначе бжолы без маток
Гуде люд кожної громади.
Всі позирають на восток
И у жерців шукають ради.

Питають божого ума
У всесозженню святому...
Мовчить... а сватів всё не ма.
— Хто знає, чи й вернуть до дому?

А під княждвором клятий сич
Що ночі кличе и заводить
И Літавиця*) кожду ніч,
До князя Деревляи приходить.

И по при нім пекольница
Ляга й любити примушає.
— Паде краса з его лица
И сон тяжкий его лякає. —

Єму терцю вже не стає,
Втомились очі виглядати

*) Бойки ще й досі вірять в *Літасиці*, прелесниці нічні.
Літасиця буває таже воєнною Valkyга.

И сон его вже не бере..
— Потреба Дива запитати. —

А Див понуро погляда
И каже служника устами:
„И дсбра и лиха судьба
В книгини вашій, Деревляне!“

Хто ворожбу сю розбере?
Баняс*) не хоче толкувати;
Его з за того страх бере,
Що в перш сказав, нім слали сватів.

Бог вість, який то Біс внушив
Ему з першу так ворожити.
И нині він уже струсив, —
Боить ся инше говорити.

Чує він добре, що судьба
Лихим постигла сватів Древи
И що грізная ворожба
Записана у вічнім небі.

Тому, щоб хоч себе спасти,
Кидає слово суперечне:
„Док' не умолить ся бог мсти,
Весіля не буде безпечно!“

*) *Банясами, булясами* звуть Бойки знахарів, чарівників.

Аж ту дають князёви знати,
Що Ольга вислала посла,
Щоб князь готовив ся витати
Єї и ладив весіля;

Однак заким возьмесь ззувати
Єго в покорі, — присягла
Мстибога вперше ублагати
Тризною на честь Игоря.

И Древяне вийшли з храму.
З ними вість весела
Лине з міста через брами
Й розійшлась по селах.

А князь Мал в свою світлицю
Замковую входить,
А до нёго молодиця
Діточки приводить.

Я забув вам розказати
Про отсі дитята;
— Будуть критики завзяті
Мене укоряти.

Та нехай там; а всі други
Моєї душиці
Не здивують и запросять
До себе в світлицю

Райськую, де між другими
И Тарас Шевченко,
Що учив мене співати
На лад солоденький,

Не здивує, звеселить ся,
Стане научати,
Як ще красше, голоснійше
Баяти, співати...
Щоб почули усі люде
И серця розкрились
И красою и любовою
Груди всі забили.

Ото ж, щоб з кінця всю казку
Ще раз не казати
И з правдою не минутись
А гаразд збрехати*),
Нагадаю, що князь Малий
Мав діточок двое
Від жони, що поховали
На весні. Обое
Були дуже ще маленькі.
Хлопець семоліток
Звався Добриня, а дівчатко

*) Річ не певна, чи батьком Малуши и Добрині був той Мал,
що княжив в Древі.

Навіть ще сидіти
Не умію. По вітцєви
Дівчину прозвали
За шість років (та не в Древі
Єї постригали)
Румяною Малушою.
— От и всё дізнались. —
А тепер гайда за мною!
Та на чім ми стали?

Ага! князь Мал у світлицю
Замкову входить,
А до нєго молодиця
Діточки приводить —
Такі красні, так миленькі,
Наче ангелята..
И біленькі, а тученькі —
Горнуть ся до тата,
Що кортить на руки взяти
И поцілувати.
И князь взяв дитя на руки,
Сина на коліна;
Пестить діточки и хутко
Говорить до сина:
Що до них приїде мама
Мила и хороша;
Що им привезе жупани

Дорогі, а може
Для Добрині и візочок,
Коника й шаблюку;
А для Малочки лялечок —
Проганяти скуку;
Всяких ласощів: сушених
Грозд и смоковицю*)
И колачик білий пшениий,
Дудочку и скрипцю,
Медівник, орішків з раю —
Всёго, що бажають
Дрібнесенькі, попривозить
Мамойка горлиця.

И дитина усміхаєсь
На спомин усёго,
Що им мама дорога
Привезе. Не много
До раю им ще потреба;
Як попідростають —
Дай им землю всю и небо,
Всё, що забажають —
Будуть мати пановане,
Усёго до стоту...
Лиш раю ще не дістануть,

*) Смоковиця — Feige.

Бо незмірні хоти
В неситого чоловіка
На ріли й престолі —
А ті хоти до судвіку —
Єго хліб и доля..
И князь не доволен раєм,
Хоч діточки милі;
Він еще чогось бажає,
Дивить ся на стелю..
Встав, пращає доню й сина,
Вийшов — и куделю
Из пахучої кедрини,
Кросна на сріберних
Ноженьках, човнок из блящі
Золотий містерний,
Сріблелиті блюда й чаші
Забира з світлиці
Дорогим ковром обитою —
Для своєї цариці.
И виходить, вороного
Каже осідлати —
Сів на нєго и поїхав
Ольгу привитати.

XIV.

Тризна.

„Гей очі, ви очі полові, зрадливі!
Чи вас породило потаємне Диво,
Чи небо дві зорі ясні поронило
И княгини Ользі в головку всадило —
Що зачарувала Мала серце чесне?.“

„„Ой, не сине небо у світ нас прогнало,
Не оно княгини святий дар післало;
Тільки сила Дива нас двоє почала,
Горем кормила, слёзами вмивала,
А Сварог лиш цвіт пам дав небесний.““

„„„Ми вчора на княжгріб Игоря упали,
Слізок женьчугом вмились и благали
Соварога, Метибогу кланялись:
Щоби полонити серце князя Мала
Чаром дивним, чаром пречудесним.““

Ой полонили, тяжко полонили..
Князь в задумі з замку вліжджає
И спішить під Ігоря могилу;
Там княгиня табором вітає.
Она вчора те сказала д' нєму:
„Перше тризна, короваї потому,
А по нєму аж у твою домі
Я покажусь, по тепер не личить
Твій поріг переступать вдовиці.“
Те княгиня вечером казала
И до князя мило усміхалась..

Іде Мал, на тебе не зважає,
Що Кормимір негаразд віщає,
Що и Диво лихо ворожило.
И не дбає, де старші ті ділись,
Що ходили по его княгиню.
Ольга каже, що в заді лишилсь —
И Мал вірить и більш' не питає.
Не вважає и на єли страшєнні,
Що єму являли ся що ночі;
Не вважа, що пуццик потасмний
Плакав ніч всю. Він не уважає..
Перед ним стоять все Ольги очі;
Кромі них він нічого не знає
И не бачить и не хоче знати;
А говорить — бодай не казати:

„Хоть и сватів з Києва не має,
Хоть жерці мя перестерігають,
Хоть и пущик плакав сеї ночі:
Мені Диво судьбу вже судило...
Яка буде, така буде мила;
Там она, де Ольги ясні очі.“
Каже тее — за ніщо не дбає —
Навіть збруї не хотів вбирати;
Бо одну лиш думочку думає,
Як книгиню розвеселювати,
Як приподобитись лицєм ...

Гей, очі сиві й чорні очі,
Блискучі тайн життя огнём!
Душиці вікна ви урочі,
З котрих виглядує часом...
Не ма на овіті чоловіка,
Щоби хоть раз в своїм житю
— Чи то жебрак, чи цар, владика —
Вашого чару не почув.
Ви наче зеркало ставу:
В нім прозираєсь сонце ясне
И небо й я. В его нутру
Повиджуєсь нам часто щасте;
Однак суть очі, як вири
З безденним руслищем пропасним,
В котрих заманює нещасних

Русалка красна, з глубини.
Таким не вір! нехай тя в них,
Скунатись, хлопче, не кортить! —
Та хто раз задивившись в злих
Душі розкаже: стій, досить!?

Як почує душа раз душу
Богату в те, чого сама
Не має, а чого жадна,
Тоді бере єї покуса
Непереломана нічим
Обогатити ся всім тим,
Чого бажа' и мати мусить....
Бо тільки у созвучній парі
Роздвоєної сили чари
Являють повнь свою плідну...
И воскрешають з самих себе
Жите нове — и строять небо
И долю на свому віку.
Оттак подобне до богів
И незалежне від богів
Людство — нетямними літами
Создало світи за світами —
И запліднило их ума
Безсмертними твореннями
На чудо й диво — без числа.

Як красно вірив люд старинний,
Що Бог усєї уселенни
Як душу людську сотворив,
Розтяв могучю на двоє
И так на землю упустив
На те, щоб у тугах обое
Себе шукали, — пок' себе
Коли щасливо не найдуть...
Тогді любов в них зацвите,
Они друг друга не дадуть
Нікому и за ніщо в світі —
Одним серця два звучно бють
В святій двійні — одне творити.

Однак коли котра душа
На свого друга не понала
И на даремно д' ній уся
Огнєм бажаня запалала,
Тогді мість неба и раю
Избрала долю чорную.
Бо як єі усє змаганя
Там не знаходять змилюваня,
То ненавистю запалає
И багне знищить серце те,
Що їй в гордини опираєсь,
Укравши їй усє чутє.
Бо ми лиш те в любові кохаєм,

Що підчинить надію маєм
Цілком собі... Ой так.. про те
Ми ненавидимо усе,
Що нашим серцем презирає.
А як ненависти не знаєм
— На чудо й диво — то тогді
Ми вянем, гаснем від туги
За божищем душі німої,
За раєм видіним, спокоєм —
И без ратунку умираєм...
— Другого виходу не має.

Хто ж більше любить, пропадає
И у кого щасливий вік?
Чи жіночка, чи чоловік
Любити праведнійше знає?
Ой жінка, жінка! Її раєм,
Її добром, єї житєм
И світом, богом и усім —
Гніздочко власнее буває.
Она чуте не розтрачає,
А самолюбная держить
При собі й завистна дрижить
На всё, що в рай єї вкрадаєсь...
А буйносилий чоловік
До хати й мира не привик —

И силу розкида' світами
И щедро гайнує чутями;
А для жони й діточок мами
Лиш частку того задержить,
Що Бог дав повними руками...
— И то природно и досить.

У кого ж щастя більш — скажіте —
Будучи любленим в любові?..
Тоді здасть ся чоловік
Щасливим бути на сім світі,
Поки жоні не сяють діти.
Бо щасливіший, хто дає,
Над того, що лише бере.
И тільки твого в божім світі,
Що даш другому, чоловіче;
Що задержиш, усє те мре
У тебе — и вже не твое..
Давай, давай — як серце кличе!..

И Мал дає своїй тій пани...
Всім серцем, повними руками
Добро гайнує. А она
Лукаво усміхаєть ся,
А на дарунки и не гляне.
Кому дає він? — Як би знати,
Що дієсь в серцю удовиці

Або жони, або дівці —
То знали б', що кому давать.
А ми, така вже наша доля,
Страх недогадливі в любови.

Ой, ви солодкі дівчата!
Я люблю вас прирівнювати
Из розмаїтими цвітками,
Житём, болонём... Всё иду —
Передо мною без ліку
Простоцвіту. Иду — й не гляну —
Безвістно ближші мну рукою,
На инші у розкошнім строю
Дивлюсь, не пещусь — не люблю,
Не люблю пиху молодую...
Декотрі пахнуть и сияють,
Що аж дур голови хапаєсь.
В таких чую тяжку отрую,
Від них хрещу ся, их минаю...
А як бих стрітив я таку,
Що пахне, а не убиває
И в чемній красоті сияє,
Я б' взяв єї, єї цілу
Из корінцем, з єї землєю
И посадив в моім садку,
Щоб там вітала враз зі мною...

А князь Мал? Ёго вже Ольга
Так зачарувала,
Памороком свого цвіту
Так заколихала
Ёго душу и ум тихий :
Що він, наче хворий —
И не видить и не чує,
Що несе ся горе.

А его мила ніч цілу молилась
На тій високій Игоря могилі:

„Свароже, Свароже, царю ти небесний,
Твоя десниця грім святый тримає,
Лівая сонце, що нам всім силе, —
А під ногами світ увесь чудесний !
Прабоже синій, що з святою Ночю
Хорса, Стрибога и Мокошу сплотив, —
Ти, що душею твоею судьбица,
Що всім царствує и робить що хоче...
Призри на кривду удови и шкоду —
И сотвори кол у твоїй десниці !
Наусти сина грозного Перуна,
Нехай усяде на небеснім руні
И мстить мою кривду, мої тяжкі муки
Своїм громогласним, блистаючим луком !
Убий, убий Мала, деревського хлопа !
Спали богохульне его те гніздо —

И покарай люд деревський потопом
За Игоря мого, за слугу твого!
Нехай я потішусь хочби лютим горем,
Коли вже не верне Игор з Лукомор'я!“

Так молилась Ольга. А Варязи
Долі нахилили буйволові в'язи
И похмуро в землю всі гляділи.
Пімста у грудех кишла мохнатих,
Десна гнівная стискала булати,
Дрож нетерплива храбре тіло іла.
Так простояли при княгини нані
Раючи тихо до самого рана.

Хмуряво сонце з за моря вставало,
Брови натисло, очі прижмуряло,
— Непаче дід сивий, хворий, невеселий,
Що встав би й не може піднятись з постелі.
Вчинилось рано. Вітер десь уклав ся
За семи морями в бісерній палаті...
Зиркло світило — а туман підняв ся,
Крие всё небо в гуню волохату.
Сонце, непаче скрізь вікно немите,
З хворого неба землю привитало,
Чогось не раде, щось ся загнівило
— Сплакало тихо и у хмарі вкрилось...

А людям квапно. На зорях ще встали.
Пішли під табір кнівської княгині,
Стравою й медом всё болоне вклали;
Гостину Ользі виправляють нині...
Почались тризни и усі Древяне
З Россами в мирі грають ся играми
Лицарськими усякого строю —
Й гостять ся стравов, гостять ся напоём.

Глянь на болоне: там Искоростенець
Вхонив сулицю и щит в мідь пошитий
Руський, червоний, звів на скрізь. Сердито
Зводить ся Русин тяжко поражений,
А братаєсь лестно из ворогом клятим хоробрим —
Усіли и дружбу нову зачивають на добре.

Там, бачиш, другий приціливсь и стрілив
З лука тугого на кинуту сливку
И посадив і на безпечну стрілу;
А Ольга ласкава золотую чілку
Їму в надгороду и зручності й сили великой
Дає, а Древяне всі дякують княгини окликом.

Там знову Асмуд и Свенгьельд — у зброю
Німецьку одіті — ковану, тяжкую —
На коні урманські сіли й полетіли
Друг противо друга, мов дві чорні змії,

Грянулись и з коней спісами зсадили друг друга,
Аж застугоніла земля й залунало скрізь лугом.

А там из мечом (знай) сокира тяжкая
О те заложилась, хто шолом желізний
И лучше ковати и рубати знае...
З під кого скорійше кров червона бризне...
А бистрі коні пустились... летять на вздогони...
— Озвало ся поле, луг, ліс и болоне гомоном.

И так пливуть хвилі весело и мило.
Мина за годиною притьмом година —
Борці утомились, як вже вечеріло
И всіх до вечері звала господиня.
Сідають, а сонце, що день цілий у хмар ховалось,
Вказалось, глянуло — поблідло и гасло в оддалі...

Вечеря богата: сто турів печених
И лань сто — у туці власнім розливались,
Тетері й лебеді, медведі и свині,
— Усе те мураву широко вкривало —
А люду пять тисяч самих там Деревлян лиш усіло
И гостять Варягів з княгинею й Малом жичливо.

А сто бочок меду доброго, старого,
Овсяного пива сто ведер стояло,

Кізяків ¹⁾ ще сотня вина дорогого.
У чашках и чарах кругом подавали,
А турові роги солодким напоєм шиїли
И серце завзяте у груді могучій коїли.

Пирують... Дванадцять Скальдів з Скандинави
Під Вусфаста устають проводом
— Неначе дванадцять місяців у годі
Під проводом сонця — завели и славу
Походів воєнних Игоря поють, величають —
И поміж небесних в Вальгалі (у рай свій) саджають.

На тее підняв ся Кормимір старезний,
Підніс високо риг свій величезний,
Підніс княгини, промовля словами
— И всі Древляне разом з ним вкричали:
„Витай нам, витай нам, хороша княгине Русланів!
Пануй нам у мирі и славі из князём, из Малом!“

Вклонила ся Ольга и Мал біля неї..
Він на охоту цілий день дивив ся,
Але сам гратись не хотів, бо тее
Князёви не личить. И він поклонив ся
И чару душком вихиляє й княгини у очі
Заглянув... Гей, очі, ви очі зрадливі, урочі!

¹⁾ Давнійше вино переховувалось (так як ще й досі в Іспанії) в шкірі з кози — або в судинах з дині вєсмоленої в нутрі.

А руська княгиня глянула на п'єго...
Брови, неначе бистрі дві гадюці,
Понад очима — над огнём Метибога —
Скачуть до себе хвіст під себе бючи;
Уста узкі віддулись, а острі зуби затислись
И заскрежетали и сміхом веселим заблисли.

Каже: „Пора вже удові спочити!“
Иде в намет свій, але Мала просить
Ще до півночи при людѣх лишигись,
Щоби не було зради єї Россам.
И Мал, послушний солодкій княгини и пані,
Лишив ся веселий при людѣх, своїх Деревлянах.

Усі напивають. Тільки старовина
Кормимир и жрець Гореслав розумний
Из Стратиміром, из зятём, чинно,
По тихоцьку виїжджають з тлуму.
А в лісі неначе й збруї и комони здудніли..
Ніхто их не чує. — Гей, хмелю, ти хмелю здра-
дливий!

хv.

Бойслав.

Мій вінчику красний, осінної вроди!
Чому не плетеш ся, а рвеш ся в руці?
Я хочу кинути тебе на сю воду,
Щоб поворожив ти на бистрій ріці,
Чи Ладо мій милий на серце моє
Поверне з дороги — звеселить мене,
Чи може, не дай Біг, погиб де у полі...

Ой, ви розмаїті хорошиі цвіти!
Ви так, як всі люде, без серць и чутя!
Не стид вам весілєм на мене дивитись,
Коли умирає у мене душа
И вяне подоба від сліз ручаю,
Що потоком лють ся по білім лицу
Моім помарнілим від чорної долі?

Не кукай, зозулько, на буку розлуку!
Ой стій, соловейку, не тєхкай в гаю!

Не лускайте, дрозди, у лісі! Ви скуку
Звучним щebetанєм не вбсте мою.
Я б' жайвороночком хотіла летіть
До сонця й питати: де милий мій світ?
Чому до гніздочка верта' так поволи?
Гей, птицє святая, покинь мою хату!
Збирайтесь в дорогу святі журавлі!
— Вже осінь и час вам у рай відлітати —
Перепілки любі, з рілі геть идіть,
Летіть всі на Київ! И може в степах
Побачите мого Бойслава, як ляг
В невідомім полю за честь и за волю.
Чи може Русалка его утопила
В Дніпру, або Див у гаю угодив?
Чи завистна зірка его відлюбила?
Чи ольжин гостинець его полонив?
Скажіте, що плачу и ночі и дни
И молю небесних — скажіте, бузьки, —
Нехай повертає, як жив, из неволі!
Бо в мому серденьку, неначе в могилі..
Там сонце не світить, там зірки не ма,
Ні гаю розмаю, ні всєго, що миле:
Ні річки, ні співу, ні соловія.
Один тільки трепет за милим живе
И жизнь мою ломить и серденько мне, —
И каже: „Не верне твій милий ніколи!“

Но дармо заводить
И рученьки ломить
И плаче и молить;
Боги не говорять.
Березонька шумом
Ягідоньці глумить...
И птичка щекоче,
Из неї регочесьь...
И рибка в ручаю
Ягідку ругає...
Ні бори, ні цвіти,
Ні люде, ні світи
Над слёзами жалю не мають...
Пішов вінець й беріг минає...

А хто там в тумані на бистрому коню
— Неначе від смерти — садить, утікає?
За ним десь и вітер узявсь, помагає
Коневи летіти по чистім болоню...
По взрості великім Бойслава спізнали;
Ягідка устала, весела векричала —
И очі пустила на зустрічу милому.
Знялись, полетіли бистрійше від грому —
А немощні руки на воздусі звисли...

Вертають ся очі, враз з милим, до неї.
Зіскочив — и руки біленькі обняли

Его стан високий и вже цілували
Уста обгоріле лице, груди и шию. —
Кінь піною вкритий еще раз боками
Зняв, в зубела вгриз ся, протявши зубами
Язик, затрепетав и грянув собою...
Зітхнув у останнє, простягсь над рікою —
И бухнуло кровю скрізь нащу и храни...

„Ягідко, дай швидко що перекусити!
Кажі вороного мені осідлать!
Отрок, позви рогом усею мою рать!
Я мушу без винну до князя спішити:
Бо горе велике краю сему грозить,
А я, дай Бог, всьму зарадити можу.
Тож сквапно кидай ся! Не ма бо часу,
Не ма — до утрати.. Я дуже спішу.“
То каже и входить из жіркою в хату.

А у хаті за столом вже
Почав повідати
За свою тяжку пригоду
В дорозі проклятій.
„Коли“, каже, „ми розбились
На тото кістками,
Хто в човні під Берестовом
Сторожом зістане, —
Бог мені був милосердний

И пай впав на мене:
Всі пішли до Ольги в свати,
Я оставсь єдиний...
Сиджу и сиджу у лодці,
Чекаю, чекаю —
Вже и вечер... а з столиці
Вістоньки не має.
Тече Дніпро, за хвилями
Нові хвилі ринуть;
А мені здає ся роком
Кождая година.
Зходить нічка и мене вже
Дивний страх проймає,
Бо у Києві на горах
Неначе палає.
Мені терцю не ставало,
Я убрав ся в зброю
И хотів було побічи
В столицю грізную —
Коли гляну по Дніпрови:
Хвиля розступаєсь
И старезний сивий дідо
У ріці купаєсь...
— Наче привид — підпливає,
Та й до мене каже:
„Не чекай твоих краєнів!
Бо княгиня вража

Перших, у глибокій ямі
Живцём всіх зарила ;
А твоих, заперла в баню
И там попалила.
Утікай в сей час до дому
И кажи Древліням,
Щоб не вірили більш Ользі
И Россам поганим !““

„Рекши те, пішов у воду ;
А я и не знаю
Сам, що-м видів й чув. Рукою
Очі протираю —
Чи не привид... Аж дивлю ся :
З городу виходять
Збройні люде и на мене
Стрілами всі годять.
Тогді як кинусь до веслів,
Як піду рікою ,
А вир як ухопить лодку,
Як ни свисне мною...
Десь аж около Триполя
Вергла нас тривога.“

„Ту прибив я до берега.
— Ніч бере за очи —
Лодь лишаю у пристані,

Скачу в гаї урочий.
И пускаюсь байраками
Навдогад у Древу,
Щоб' краєви вість подати
У тяжкій потребі.
По дорозі я довідавсь,
Шо ся Ольга клята
Поснішила Игореві
Тризну виправляти.
Ой, та тризна ж буде, тризна
Чорна та кривава...
Не діжде некольна сука!..
— Коні! Богу слава!“

„Швидко, швидко! Рать готова..
Бувай же здорова
И не жди до після завтра
Чоловіка твого!“
Вийшов з хати на подвіре,
Сів на вороного :
Вибрались поміж тополі
На круту дорогу —
И погнали наче вітер
Ролею й полями,
Тільки мріють — и сховались
В пороху, тумані.
Ідуть, ідуть — сонце припікає..

Утомилсь, ідучи без вгаму.
Стали, зсіли... Сонійко в румянім
Світі землю й небеса купає...
Спочивають, коні понасають.
Як, коли по перед себе глянуть
Конець стєну, перед їх вічами
Чудо й диво: Марєво*) сияє.
Споглядають у задумі люде
И друг друга тихо ся питають :
— Що се видно? що из того буде?

Перед ними вчинилась могила,
В коло неї люд в деревськїм строю
Наче це, гуляє під горою ;
А на гробі — наче Русь сиділа.
Встав Бойслав, усі на коні сіли
И женуть на осліп за марою...
Ідуть — дармо — бо мана маною.
А в тїм марєві — ген на могилі —
Відьма біла понад всіх устала.
И вскричав Бойслав : „Ой, братя милі,
Се вже тризна!“ И з вітром погнали...

Вечеріло... Ніч свята уклала
Сонце й землю біля себе в парі

*) fata morgana.

У колиску румяної зарі.
Зціловала и понакривала
Котарою звіздяного неба,
Потім чаром слухи всі природи
Запустила, кличе Сон и Бреду,
Заперає вітер десть за води
И на лоні Нова садовляє
— Тайнами чудесними сияє —
И ворота одчиняє Диву.

Вийшов Бог грози з терему свого —
И всю землю холодом прошило,
Що під крилами солодко снала
Брата смерти, милого Сонбога.
Вийшов, іде на змію огненнім,
Над багнищем кличе смерть, блідую
Ягу*) и обоє у страшенній
Парі ідуть, на Ушу прямують.
Надлетіли, на могилу сіли,
— А під ними аж застугоніло
И здрижала в утробах землиця. —

Спочиваюсь на могилі чорній...
И дає знак гробова цариця :
И кругом их Мари, Літавиці,
Опирі волхвілі и моторний

*) Диволя, дочка Яги, пізнійше звалась також Ягою.

Півсвіт Русалок із Мавочками
З відкіль всяв ся й божествам кланяєсь...
И веселі грають ся, гуляють.
Хороводом знялись над рікою
И з безпам'ятною бистротою
По під місяць вють ся дивним роєм...

Обізвав ся ліс, вертени, гори —
Гробарем, жовною и совою.
Пугають в вертеш під бзиною
Гуком, лиховіствуючим, мору...
Папороть росте у п'тьмах тихо, —
А з під лопуха Мізійник дідо
Вилізає и морочить дихом
Приближаючих ся до сусіди
Чарівниць лукавих и глузує
З покушаючих ся баб у суче
Вкрасти цвіт царзія, дивосили.

Розцвіта' мороз*) непевний, голий,
Бо и лист, и плоди аж на весну
— Як земляця з під зими воскресне —
Дістає. — Ним люде Дива молять. —
Там жигучка, блекіт, вовче лико
Памороком біють на чоловіка
И німиця, пессей вишні одур

*) Всі ту наведені рослини або трутизна або кріптогами.

И наперник, яскер людям шкодять,
З корінем солодким бішенці.

Гуторить погана чемериця
И сварить ся з царською свічою,
А чортополох из мачухою;
Дивдерево з дурманом товчить ся.
У болоті потайний клещінець
Иржика о раду пре, питає;
А скриній, пядики и стопожець
Сили, скриті в собі, вихваляють.
Сніть, прядуха, молочай и дідо,

Порхавка и мухомор огида
Високо до хвої спозирали
И омелі хитрої питали,
Чи зійшло уже могуче Диво, —
Чи не знає, чи вже сотворило
З дивкоріня людської подоби,
Чоловіка для некольної сили.
А омеля дивить ся з під лоба
И мовчить, хоть видить всю могилу.
Там Дивоня, люте наше горе,
Корінь дивний людської подоби
Вигріває при серцю при гробі —
Чаросилу рідку — Мандрагору*).

*) *Мандрагора* — (переське Merdym gjak) Alraune — Pokrzyk.

Она з Дивом богу похвалялась,
Що сотворить, як він, чоловіка —
И землю так зачарувала,
Що вродила корінець, владику
Всіх сил чару — та не чоловіка —

Корінь велій, в річняка дитину.
— А цвіт білий у зимі сияє,
А бадилля мов зовсім не має —
Памороком тхне уся рослина.
Корінь, наче під землею, стогне
И хто ёго у коморі має,
Тому раить, перестерігає.
А на сонци він и зараз здохне,
Бо Хорє на світ вийти не зволяє.

Зіле в травах шенче між собою
И хвалить ся лихом, що чинило:
„Я гадюку сорокату крила,
Що дитятко втяла під пахою.“
„Я зтроила влюблену дівчину.“
„Я знов хлопцу ворожила лихо.“
„Я молоко взяла коровині.“
„Я згризоті сон післала дикий.“
А ті шепти Чаробог всі чує:
Подивив ся на жону німую
И прокинув ся у миш проворну.

А за ним Дивонія цариця
Прокинула ся в ту суку чорну,
Що роздерши широченні жорна
Кинулась на місяць білолиций
И вісь гризла зоряшного Воза.
В он час було б' и кінець вже світу;
Коб' не стріли ясні Сварожі,
Що здоліли світ оборонити.
Та хто знає, як ще може статись?
Бо сю суку бог не міг прогнати
З неба й клята всё близь Воза сяє.*)

И пішла Мара у слід за богом,
А сей з мишки знову прокидаєсь
В лилика, що з гроба влітає
Опирём — всім людям на тривогу. —
Ще тогді, як світ боги почали,
Золотий Дід з Ладою вродили
Яйце райце й дружно вигрівали —
Диво вкралось, мишкою вчинилось —
И хотіло райце тее з'їсти:
Щоби крила коршуна посісти
И підкрастись так під Хорса силу.
Бо змиём те сонце звершенити

*) Прокіон — Юрова собака, означає голод, а иде перед кінцем світа — являється весною.

Вступним боєм не могло, не вмiло ;
Тільки крила збило й поналило.
То ж гадало хитростю світ вбити.
Лиш як тільки взялось за се діло —
Напустивши в яйце смерти яду —
Вже когут свят Хорсовий запівав,
А миша у нагороду зради
Диликом*) лиш з раю полетіла,
Не доставши коршунові крила,
Щоб' підкрастись під наш світ ясенний.

Линуть — а ніч вічками святими
Споглядає, стереже вселенни
И боронить цсоту силі темній.
Споглядає на Диво дитину,
Болізно ид нѣму усміхаєсь
— Мати матерю, хочби и Диву,
Хоч не раз клене собі и каєсь ;
А дитині мама все зичлива —
Хочби й лютій — и терпить безвинно —
Бо хто може противко судьбини,
Против серця вічного вселенни?

Полетів бог, а за ним громада
Бісів чорних по болоті скаче,
Наче світло, водяче, блудяче

*) Повірка народна.

— Изпарище пекла злого чаду —
Він извітрив празник лютий крови
И регочесь з слугами своїми.
Хто се? хто се пир ему готовить?
Хиба нічка знає те єдино.
Знає й каже всіми голосами:
„Горе! Горе по над берегами
Благовонними Уші річчини!“

Де ж Бойслав? Бойслав з товаришами
Іде сквапно, іде безупинно:
— Горб не горб, долина не долина —
На пролаї и лісом и нетрами.
Коні простягли ся, наче змії
Чорні; животами досягають
Землю, а підкови кремінь гріють;
Крешуть іскри, де лиш дотикають
Паром тіла, грива воздух збила;
Шіна біла коні всі покрила —
З бистротою лискавиці гонять.

Перед ними маяки играють,
Біля них земля у шітьмі тоне;
А за ними дивніі гомони
И іздців и вороних лякають.
Ідуть, блудять, — а душа німая
Щось чує — та хто им се розвяже? —

И Бойслав в зад кинувсь; осаджає
Жеребця замученого й каже :
„Бачу, лихо нас за очі водить,
Див страшний готує нам пригоду...
Вачність, братя, північ кличе духів!

Каже те, всадив у п'ятому око
— Кінь парекнув и нашорошив уха,
Товариство напружає слухи,
Проникає потемки глибокі,
А у лісі задудніли коні..
Ближе й ближче чути пареки, храпи
И понуре бренькотане броні —
И наткнулись на передні чати.
„Хто сливе?“ Бойслав Мару питає.
Але ворог копієм кидає
В него и мість відповіди свище.

Задзвонила у желізо криця,
Загриміло в щити топорище;
Скачуть іскри, як біс по багниці,
Ліс лунає, стугонить земляця.
В тім десь з боку засвістало дико
И подав ся враг несамовитий;
Пронесло ся лускаючи лихо,
Заревло вертепами сердито;
Наче буря, лісом зашуміло

И у штьмі чорній занімло ;
Оставляючи цілим Бойслава.

Скочив из коня на місце бою,
Оглядає здоптану мораву
И Варяга у струї кривавій
З перетятою вздовж головою...
Й не питає, на коня сідає.
Ідуть, ідуть, вийшли на долину,
А птах божий північ повідає
И всі дива в безвістях зчезають.
— А природа в друге накриваєсь
Туманом, щоб спати до зірниці —

Тихо, тихо, ні вітру, ні хвилі,
Сном глибоким спить свята земля,
А з над мраки ясна денниця
Протирає оченята милі.
В трете, в трете вже тетерець шіє,
Вітер пробудивсь и позіхає,
Ніч здрімалась и уся німіє.
Лицарі Уші вже допадають ;
Пізнають за річкою могилу,
Дивлять ся: з туману підлетіло
Стадо чорне, стадо гайвороне.

А Бойслав по переду прямує ;
И чим дальше постунав болоне,

Тим більш серце у ёго холоне,
Наче гробом хто на душу дув.
Іде, а кінь на боки все скаче,
Парскає, щось смотрить під ногами.
Нахиливсь Бойслав — коли побачить —
Вдарив ея по голові руками
И вскричав, аж стадо гайвороне
Шарахнуло в гору над болоне
И зависло хмарою у мглах..

Серце беть ся, рветь ся, утікає —
Млоить душу несказаний страх,
Устав волос на всіх головах,
Очі сліннуть — мова завмирає —
Ту кров и трупи, трупи, кров, насока
Широким, далеким, смертельним кругом
Навколо могили, що взбилась високо
Над мраки безсмертним мерців саваном.
Ту поле червоно всім цвітом зайшло
Деревського люду, бо ту полягло
Пять тисяч Деревлян з князём Малом.

И Бойслав остовнів, дивлячи ся на діло —
Коли на востоці свитати почало,
А мрака піднялась, у небо погнала
И сонцю про грозу нічну розповіла.
Захмарилось небо и тучу гне низче,

А вітер з пісками у танець пустив ся
И люнули хмари, з дождем вітер свище...
Бойслав из могили на город пустив ся;
Заблисло, спороло всю хмару огнище
И grimнув з лоскотом грізний Перунице
У руську високу могилу.

По небу гряде бог, у хмарі грохоче,
А вітер всё виє, гуде и гуде,
И тучу на тучу бороти ся пре
И тучі летючи и трутуть ся й клеочуть —
И грянули в себе. Здрижала земля,
Заблисло, grimнув знов страшений Перун.
Пішла луна лісом, що з корінєм рветь ся —
Заграло всё небо из всіх своих струн,
У хмарі в пожарі, прорвало ся море
И сонце лякає и зорі —
Грізний Соварожич Перун.

Хлинуло потопом, хлинуло ріками,
Шуміла, гуділа, несла ся гроза,
Всё дальше и дальше свій суд понесла;
За нею Вітрило стома голосами
Погнав ся; а поле, ріля из лісами,
Звір, птиця и люди, природа уся
Из повної груди зітхнула. — Небами

Иде уже сонце и землю вита
Умитую з крови, вита и сумує
И сушить сорочку землиці святую
И милує люде й прощає.

XVI.

Роз'єднанє.

„Встань, безталанная землице!
Доспалась ся лихої долі... Встань!
Иди и на игровище поглянь
Великих тризи, на річці, на Ушици.“

„Там бо найдеш покладених в травици
Твоїх синів — що лучших Деревлян —
А з ними Мал, достойний твій жунак. —
Встань, подивись, як Игоря вдовици

„Немов в барвінок и в повитицю
Убрала ними Игорів курган!
Ні, не курган, а пишпий коровай...

„Що убгала безмилосердна мстиця
Собі на славу, а тобі на гань
И на хулу и горе. Уставай!“

Встала Древа, вийшла в поле рано
И пустила очі по болоню
За дітьми, синами свого лоня,
Що лежали навкруги кургана. —
Полетіли, проболи тумани,
Опустились, ид землі ся клонять:
Вздріли — вмліли и у крови тонуть,
Потапають поміж умерцями. —
Стовбеніє безталанна мама,
Задрижало в жалібниці лоно;
В кров умерлу руки опустила,
Зняла пімстов тягітні й муками
И на хмарах поклала долоні
И уста затяті одчинила —
Та й заголосила.

А стои єі був горем так тяженний,
Слова жалю так дикі и страшні,
А плач и зойк так прошиваючі:
Що аж злякали ся боги вселенни.
Сховало ся зо встиду світло денне,
Прогрохкотав в далече бог грімний
И прошумів Стрибожий внук буйний...
— Даремний жаль и руки надаремно
Трясуть воротами небес ясенних...
Сховали ся безсмертніи боги —
Немов чужий им вже Искоростень.

И дармо Древа стала в горю темнім,
Простоволоса, стовбом в крови
Від рана до вечері, день у день —
Сім ночей и сім день.

На осьмий день, як сонце встало,
Пустила по лісах свій клич
И завозвала люд на віч,
Щоб вибирав на місце Мала
— Котрому голову изняла
Из богатырських дужих пліч
Самая Ольга, в ону ніч —
Кого з між себе; але мало
До вибору людей остало:
Стратимір и Бойслав. Опріч
Сих двох не було більш' нікого...
Народ не хоче більше нич,
Як тільки шімсти величавой;
А из за діла боевого
За обома говорить много.

Стратимір перший у народі,
Зять Гореслава, голосний
Пан Овруча, заслужений
Жупан и хват на всі пригоди,
Лиш запальчивий. И те шкода, —
Бо люд деревський не такий,

Щоби жупан загонистий
Єму принав до уподоби.
За те Бойслав, єго урода,
Єго ввічливість, супокій,
Єго відвага над всю хвалу
Більш' дячить ся людям 'свободи.
За ним Кормимір той старий, —
У нєго сирітки дві Мала,
Єго й Искоростно жадало.

Даремно Гореслав богами
За зятєм тяжку річ веде
И натиск на тото кладе:
Що не пристануть Овручане,
Як скоро лиш Искоростяне
Упруть ся; и — не дай Біг! — те
В народі Древи ще буде,
Що на очах, перед врагами,
Поріжуть ся самі Древляне. —
Дарма — на ум люд не бере,
А Боеслава хоче мати
За свого любого жупана, —
Зворушенов бжолов гуде
И почина' відказувати
На баняса й єго ругати.

З того пішла сварня в громаді.
Падуть гіркі, падуть слова

Пекольниі, без вороття.
Иде неначе в воду рада...
Один народ, одное стадо
Заівсь, бере ся до меча...
И гук и бійка й крики: „зрада!“
В кінци місцева громада
Узяла гору; одягла
У княжу шапку Боеслава —
И — бач — на заборолах града
Їго на князя піднесла
На щиту божому, вказала
Народам, и грімнула: „слава!“
На те Стратимір величавий
Розсердив ся. Їго зболо,
Що не по правді всё ишло
На виборах и низько клали
Їго и предків его славу.
Він скочив в срібне стремено
И крикнув з відси голосно,
Аж залунало по дубраві:
„Скоростенці хитрі, лукаві!
Ту не по правді збір пішов
И я его ся не приймаю;
А щоб на мене памятали, —
Від нині мій Овруч и всё,
Що під судом моім тримаю,
Від вас на віки одділяю!“

Сказав, звернув коня й полями
Ген понад берегом Уші
Погнав. За ним товариші
Єго, славетні Овручане.
На те завзяті Скоростяне
Уперто гукнули: „Иди!
На лицарів таких, як ти,
Несворий, зраднику поганий,
Вся чесна Древа и не гляне!“
И віч закрили й розійшлись
Святу Турівку обходити
З новим, днесь вибраним жупаном.
Кормимір поблагословив
На лови, а сам нарочито
Пішов у храм богів просити
Щастя для Бойслава князя,
Долі й супокою
И поєднаня, загоди
У свому народі.
Ой, Кормимір, Бог з тобою!
Хиба ж ти не знаєш,
Як то тяжко розійшовшись,
Знову ся еднає?
Легко тіло порубати,
На частки ділити;
А хто годен єго знову
Як було, склііти?

Хоч би й вдалось, а не буде
Те, що вперше було.
Рана, хоч и близнов стане,
Відзиватись буде...
Вічно, вічно йме боліти
До самої смерти.
По що ж люд ся роз'єдняє
И дробить уперто?

Розділились... Божевільні,
Що ви учинили?
Ви себе и вашу волю
Тим занастили!
З'ямите ся, як поверне
Ольга из військами...
З'ямите ся... лиш за пізно
Буде, Деревляне!
Як би знати, що такеє —
И куди тримати:
Не ділили б' ся, — годили, —
Щоби общу хату,
Общу волю, общу долю
Й силу ратувати...
Як би знати! Лиш скажіте,
Звідки людям знати?
Хто ту судьбу відгадає?
Кому небо раить?

В кого правда, а котрий лиш
Дурить ся? — Не знають...
Тому кождий свого бога
Над всё величає,
Єму годить и в могилу
За него лягає —
Думаючи, що не має
Над его тверджія.
Кождий чесний, хоть з за нєго
Цілі поколіня,
Або навіть и народи
Гинули и гинуть,
— На обставини всё зложить, —
Ложі не покине...

И ти, моя земле, мій Галичу милий,
И в тебе синове *твої* розділились!
Та не из за князя, або за для бога;
А лиш з за языка несвого и свого...
Розбились, як вівці ті перед вовками...
А хто тее знає, що з того повстане?
Хто скаже, де правда, до кого пристати?
Чи „жити не жити“, чи лучше вмерати?
— *Жити, жити, ще раз жити...*
И своє любити
И нікого не боятись —
Знову погодитись.

Яка буде, така буде:
Своя доля буде, —
Своя церков, свої боги,
Своя правда в суді.
Знати ймем, за що всі муки,
За що піт кривавий —
И на віки чиста, світла
Буде наша слава...
Тому, любіи краине,
Ви не нарікайте!
Не кажіть: „своє погане!“
Долі не шукайте
В дітях людських, а дитину
Власною любіте,
Хоч маленька, нерозумна...
— Виростають діти
И з маленька набирають
Розуму на світі. —
Любіть мову, дідів мову!
Нехай виростає —
И вінцём — умом блискучим —
Всіх нас убирає!..

А не виросте, загине,
— Без вашої провини —
Під холодними вітрами
У лихій годині:

Вам остане ся на віки
Чистое сумліне,
Що не з ваших *святотатьних*
Рук пішла в могилу.
Лучше, величнійше, братя!
Хоч би й погибати
Вольно, чесно, без каяття...
Як запродавати
Свою долю у чужні,
Хоть рідниі руки. —
Дарма, що прийдеш терпіти
Тяжке горе й муки:
Проминає люте горе,
Засихають слёзи;
Але *проданий* могилі
Встати більш' не може...

Не устане, а прокляне
Здрайцю, ката свого —
И покличе віковічний
Правди суд на нёго —
За те, що не вмів на світі
Жите шанувати
И за волю и за правду
Не умів ставати.
Не*кидайте ж, не кидайте!
Ще раз: не кидайте!

Жизнь не без діла вам дану
Стережіть, ховайте!
Ви не знаєте й на що вона
И що з неї буде...
Не допчіть сі й не кличте
На себе огуди!

XVII.

Наслідки.

Пусто, сумно по Ушиці..
Вітри завивають,
Листе жовкне й опадає,
Цвіти умирають...
Бог літний лишає землю,
Ладу, удовою :*)
Дармо бідная спиняє
Милого слёзою.
Виють вітри — слёзи мерзнуть
На лицю землиці
И жаль стало сонцю богу
Жінки молодиці.
Навкруг нёго поле плаче,
В білий шовк убралось —

*) Ся хороша казка находить ся и у кельтицьких народів
(зри літерат. часопис : Die Dioskuren „Josseline“).

Що богиня наче сітку
По нім розіткала.
Розіткала, щоб зпинити
Милого в дорозі,
Котрого від неї гонить
Чар зими ворожий.
Тчуть ся пасма білесенькі,
На них слёзи-роси
И нагадують Дайбогу
Золоті начоси
Лади доброї, що світ весь
Ними украшала
И цвітками и колосём
Парчу собі ткала
На весіле. — Нагадав бог,
Що по нім вдовицю
Прибере в гробову одіж
Зима чарівниця —
И здрігнув ся світлий, ясний
И домів вертає
Ще раз ладу зцілувати
Любощами мая...
Потепліло по землиці ;
Наче яр прибула —
И до сонця веселенько
Лада усміхнулась.
Ще раз, ще раз усміхнулась

Через слёзи мило,
Ще раз бога пригорнула
Від усєї сили...
Ей Стратимір! А тебе хто
Наверне з дороги
Чорної, окаянної —
Зрадника гидкого?
Хто поверне тебе Древі,
Вирве пиху з груди
И напоить чеснотою?
Хто? хто? — жінка любя?

Перед свічадом строила ся
И наче краля убрала ся
Стратимірова жона,
Горда и пишна наша Доля.
И вижида на заборолі
Високім свого Овруча
— Пильнуючи и шлях и поле —
Свого мужа Стратиміра.

Головку критую шовками,
Пусту, а повную думами,
Оперла на дрібній руці;
Ніжками поміст вибивала
И пальцями переберала:
— Терницю не стало — бо душі

Вінець и власть на очах стали,
А хвилі наче й не текли.

Поволи, як би зимова
Ніч, час за часом упливає,
А чоловіка не несе.
Уже и нічка сонні крила
Над нею тихо розпустила,
Шкода—сі сон не бере:
Бо ще би нині знать хотіла,
Чи вже княгинею буде...

Така уже жіноча вдача.
За власттю их серце плаче,
И ум мовчить и робить всё,
Чого забагли ясні очи,
Що невгомоне серце хоче,
Хочби за тим и лихо йшло.
Таке то серденько жіноче,
Як раз наважить ся на що —

Нехай би й муки протерпіти,
Най гинуть люде, чезнуть світи;
Аби на тому лиш було,
Як серце любе захотіло.
И не знайде такої сили
У чоловіка, щоб его

Жіноча страсть не звершенила.
И через те жіночий бог

Ту не полюбить до судвіку
Тихого бога чоловіка,
А піддає ся скорше тим,
Що хоч маленькі, роги мають
И силу й панство. Не думаю
Щоби цариця з леда ким
Ту побралась... Противно, знаю
Богато того за мужчин.

И всё природно, як згадаю,
Яку ту долю жінка має:
Она як зшутана вівця.
Кругом сі цвітне болоне,
— Житя буйне, широке лоно —
Та не для неї и она
В бурян свою головку клонить
И те, що є, перебира —

И ту свій рай кладе, звиває
И ту ягниченьки ховає...
А в тім раю так весело,
Так любо и так супокійно,
Так незалежно самостійно:
Що чоловік кидає всё

— Весь світ буйний, многонадійний —
И впрошує ся до ёго.

И там знаходить в тихій хаті
Так много щастя, що в заплату
Ёго він од віків жоні
Зносив и зносить з всёго світа
Всі прибаги... Щоб їй вгодити,
Запрягсь и ходить у ярмі
— И буде вічно в нім ходити —
За крихту раю на землі.

Однак чи стоить жінка того?
Она кромі себе нічого
А чей не ущасливлює?
Себе над всіх она тримає
И нікогс не поважає —
И неповинну честь бере. —
Повинну, — бо людство ховає
И від віків ёго веде.

Они — нікуди правди діти —
Цивілізаторами світа,
Що першими поміж людьми.
Не одного нас научали,
На зло и добре наусчали,
Здрогніне в дикий світ ввели
И *соромливість* викохали
И всі, всі добродітелі.

З невільниці подоптаної,
Мужчиною погордженої,
Жона — нестане те котя —
Ховала ся и виростала,
Терпіла, йшла, все вижш сягала :
Поки рівні не дoсягла
Из мужом, поки не заняла
Почести, якої стояла.

Великая у жінки сила!
Повольна, довготерпелива
И хитромудра и гнучка,
Що перекине ся з ягниці
В котя и осу й гадючицю ;
А так солодко чарівна,
Що люд увесь сеї землиці
Під дудочку своєю звела.

Стій, жоно! Ти вже загороду,
Що поклала тобі природа,
Переступаєш. То ж гляди,
Щобись до того не упала,
Якою ти була з начала
Невольницею між людьми!
Вітай в раю, щось викохала,
А по за рай твій не ходи!

Там, де грядеш в твоїй гордини,
Не ма любви, не ма святині,
Не ма ні неба ні раю.
То ж не зрирай з себе улуди,
Що щастем и тобі и людям!
Не дуйсь у вдачу мужеську! —
Бо він тебе тогді не злюбить —
Будеш ему лиш лялькою

На забавку и на потребу;
А свого раю, свого неба
Не буде у жоні глядїть,
Котра ему улуду взяла
— З краси своєї розібралась —
И чоловікови на сміх
В налогів наготі повстала —
Родить безсильно сильний світ...

Або услухають? „От бже
Навістний! що — и сам не знає.“
Нехай! Побачим... близько суд...
А я тим часом повертаю
До Доли, що мужа чекає...
И в неї горді сили суть,
— Ой и у ній та пристрасть грає —
Побачим, що їй принесуть.
Чекає Доля и лякаєсь.
Бо шівніч вже, а не вертає

З дороги чоловік єї..
А він пригоду має дику:
Заклали путь єму по тиху
Хозаре, вороги тяжкі;
Напали на него в великій
Потузі й рать єго знесли.

Один Стратимір, з лютой січи,
Успів у город свій утічи
Перед завзятим ворогом.
Утік и сей час за собою
Запер ворота и — „до бою!“
Почуло клич, грізний як гром,
Славетне місто, що покоєм
Вітало й любовалось сном.

Не ма часу князя витати,
Ні про вибори розпитати..
И Доля у тяжкім страху
Блідая ходить по коморі,
Виймає Рода з Мандрагори,
Бере єго, а на єму
Сорочка — що дала учора —
Уся почорніла чомусь...

Молить єго, в страху питає —
А їй неначе прочуваєсь,
Що людокорінь застогнав:

А те ворожить темне горе,
Коли він стогне и говорить.
И трепет Долю всю проняв
И з криком мече Мандрагору, —
Аж з зойком на поміст унав.

А Долі померки вчинились
И біля нёго покотилась...
Так чоловік єї найшов.
Підняв, тверезить и питає
Що з нею склалось. — Повідає, —
— Побачила на нёму кров —
Векричала в друге и ридає...
Озвала ся в єї любов.

И обіймає и цілує,
Пита, розпитує, сумує
На оповідане єго.
И гнівом заняла ся диким,
Що не побачить чоловіка
У Древі князём, — бо того
Була єї хотя велика
И була певная того.

Даремно нарікає Доля...
А ворог пресь на заборода
И Стратимірова душа
Пожаловала, заболіла

(Тих хижаків Хозарів сила
Князю не під плече ишла),
Що словом скорим відділила
Овруч старий від Скоростна.

Може б' приняв князь Боеслава
За свого пана — величаво —
Та ба! Рогатая душа
Ніколи не відкличе того,
Що раз сказала; хоч би много
З за того горя понесла.
Ні, не відкличе и для того, —
Инакше князь порадив ся:

Волишь Хозарам поклонитись
И дань им нині заплатити, —
Як покоритись перед тим,
Котрого князём обібрали
Скоростенці и не питали
За ним, Стратиміром думним.
А так, як він, усі думали
У місті и — стає на тім.

Лиш Доля хитра, промишльная,
Підлестно д нёму промовляє:
„Гой, любий чоловіче мій!
Чи сяк, чи так будем робити,

А все на чести нам терпіти...

„Але, колиб послухав ти
Мене, то ще нам завидіти
Почнуть горді Скоростенці.“

„Берись за дань! Але за тее
Ще нині посилай у Київ
Сказати Ользі: так и так...
Щоб з нею договір списати;
— Під Русь піддатись — не піддати —
А на Хозарах, вже відтак,
И німсту, та ще й здобич взяти.
Се буде Древі всій на знак,“

„Що ми без них потрафим жити
У славі й гаразді до сита..
Прощу, послухай ти мене!“
„Гой, жоно, з тебе Біс говорить!“
Сказав жупан. „Як встануть зорі,
Я те зділаю и усе,
Що не гаразд пішло учора
Мені, повернеть ся еще.““

Сказав, устав и послів рано
Післав на Київ манівцями.
Дав дань — и хищник відступив —
И місто вольно відотхнуло;

Але за те відав забуло,
Що той жите занастив,
Хто чести и свободі в хулу,
Катам своим ся поклонив, —
Бо смерть до хати запросив...
Так було, есть, так завсе буде;
А вічно, вічно блудять люде.

XVIII.

Коляда.

Одинокий — по світлиці
Ходжу та й думаю...
Мої мисли невсипущі
Світами літають.

Розгулялись, розбріли ся
По рідному краю,
У дорозі потемнелись —
Домів повертають...

Повертають, тихо бають,
Як святкують свято
По моїй країні милій
Убогі й багаті, —

Як матери заставляють
Столи на покуті, —
Як батьки благословляють
Богатую кутю, —

Як дівчата ясноокі

Колядки співають, —

Як на принічку діввора

В орішечки граєсь...

Рай усеюди, всюди свято,

Мир, гаразд вітає;

Тільки в мене пусто в хаті

Й серце нарікає.

Не ма в мене ні дружини,

Ані янгеляток, —

И не маю святый вечір

Из ким зустрічати;

Лиш єдиний по світлиці

Ходжу та й думаю,

А гадки мої без винау

Світами літають.

Полетіли в святу Древу,

Пройшли всі могили

И незнаний світ відкрили

Й мені сповістили.

То ж послухайте, що кажуть.

Може хоть приснить ся

Вам світ дивний, замогильний...

Ходіть, подивіть ся :

У Древі столиця уся розсвітилась, —

Горить в кожій хаті камінная піч

Посеред світлиці¹⁾, людки звеселились;
Бо скоро втерєє потугу всю ніч,
Що день звершенила, над ним воцарилась
И твар всю и землю снігами покрила,
Щоб дати Дивсину над Диями міць.

По небу иде бог а сили не має —
У сус Вітрило всё дує й гуде,
А громковалеви рука замерзає
И Мокіш безвинно снігами паде.
Бо смерть всё морозом січе, потискає
И Ладу в сніжную могилу ховає,
— Ніхто від потуги єї не втече.

Стій, смерте! Не довго тобі царювати,
Бо нині рождаєсь свята Коляда.
Прийде и на тебе з відсіль утікати
И жизнь свою страшну — як Лада свята —
В царици-живици, водици, ховати;
Як сонце нове підє погуляти
По вічних, безкраих своих небесах.

Вечір тихий, звізди сяють;

Радує ся люд увесь

¹⁾ Камінна ніч посеред світлиці. Наші предки инших печей не знали. В Сербіи на Різдво, котре зве ся „бадні дан“ від (бадьяка) колди, біля котрої и котру палать, горить огонь серед хати.

И щедрує и співає
Колядочки до небес.
И сім кладів — наче гори —
Дерева кладуть, палять;
По під небо світять зорям,
По під стелю бе кутя.
А Ягідка у світлиці
Тисовий стіл застеля'
Скатертю й на слуги кличе,
Каже унести козла,
Що зарізали, як треба,
И у салі упекли. —
Діви вносять рай-дерево,
Голубці и пироги.
— Рай-дерево праявора
Того нам припомина',
Що на нёму в Лукоморю
Рада божая стала.
Голубці на честь голубів
Трёх, предвічних тих богів,
Що від пітьми и пагуби
Землю визволили. — Див
Єі тримав в неволи
И що рік єі бере
На зиму; а люд ся молить,
Що не взяв єі на все. —

Пирогі на честь Перуна,
А для сонечка колач;
Осетрина и маруна,
Щука, петруг и головач —
Смачні діти цар-водиці —
В честь святої Мокоші,
У мисочках на полиці
Ждуть своєї череді.
У куті стояв з соломи
Сніп, а в нѣму Род-дідух
И з під припічка д' усѣму
Сміявсь тайно Попелюх;
А на покуті богата
Величає ся кутя...
Як Бойслав уводить в хату
Молодого бугайця.

Замок весь пройшов Полазник,
За подарок не забув;
— Добра ворожба в той празник —
И до стайні повернув.
Сім грімниць, из золотого
Воску зсуканих, зажгли;
Помянули предків словом —
И вже гоститись яли...
Як під вікнами заграли
Гуслі й голоси мужські

Щиро заколядовали,
Аж ся стіни потрясли.

Вийшов князь ид ним, виносить
Перед гості хліб и сіль,
Поклонив ся, в хату просить
И саджає по за стіл,
В котрого чотири ноги
Зпутані міцним ланцом,
Щоб' майно дому цілого
Не розтряє Ляхий часом.
Гості по черзі сїдають
На ослоні, Кормимір
Чересло святе виймає
И ставля' на стіл; до зір
И до місяця вклонив ся
И вечерю розпочав,
А Бойслав в піч подивив ся
И новий огонь розклав.*)

Гості їли и запили
Добрим медом, а старий
Жрець Кормимір — де ті сили —
Коляду заголосив:
Як було з нащада світа,

*) Старий огонь гасили, а новий розкладали (Потебня).

Як вродилась Коляда,
Звідки взялись божі діти,
Звідки Лада золота...
Заспівав, — потім щедріє
Князеви й его жоні,
Сипле зерном и цілує
Мала сироти дрібні.

А з поміж гостей громади
Виступають личмани
Из вертепом и до ладу
Игру божу почали.
При вертепі діва стала,
В неї киши — се Коляда,
Кругом дівчини клячали
Віл, ослиця и ягня*)

*) Всі містерні старинного світа, чи то в Єгипті (де початок свій взяли), чи в Греції, Сирії, або Перзії—представляли театраль-но різдво и хід сонця через 12 звіздних знаків зодіаку. Дійствуючі надівали на себе личмани (маски), представляючі созвіздія: Діву, Вола, Барана, Рака и пр.

На старих зодіаках (зри: „*Aben-Esra*“ *coelum poëticum* — „*v. Blacn*“ *persische Sphäre* — Париж, королівська бібліотека ч. 1166. „*Depuis*“ *Revue philosophique* 1801.) була представлена діва з дитиною сонцем (сонце раз в рік сходить в тім знаку). При ній находить ся місце, котре зве ся жолоб Йоуа. Дальше візник, осел (по нашому віз), віл, баран и козлята. Йоу, або візник, кля-

И візник, а паляниці
Всі тримали у руці
В знак того, що на землиці
Представляють нам зорі
И их чисті, святі,
Непонятні чудеса...
А за ними в ступі вие
Люта світова змя. —

Личмани игру почали
И святую Коляду
В молоці святім скупали
И прогнали злу Ягу.
А княгиня гостить любо
Всіх — и дари подає

чить враз з бидлятами біля жолоба, в котрім родить ся сонце, що потім умирає зимою и воскресє на весні з показанєм ся знаку (воскресного и очищаючого) Барана. *От де початок наших хоровадіє и игор з вертепом.* От з відки пророцтво о Божичу або сляу божім, котре сновнилось на: Кришна, Фо и Христі.

Замічательно, що палка в руці звідного знаку під именем Ратай (що иде біля Воза) звалась у Египтян крестом, на котрім сонце умирає и воскресє. Ся палка переходить небо через оба еквінокция т. е. через знак Ваги в осени, а через знак Барана під весну.

Хто хоче мати ясний погляд на всі мити, нехай читає не-оцінену книжку „*Вольфел*“ *Руини*; она переложена на німецький язык *Форстером вид. в Брауншвейгу.*

Мамі сонця два голуби
Діля Божича, — святе
Представлення скінчилось,
Личмани виходять вже;
Знову роги задзвонили,
А Кормимір устає
И кутею попід стелю
Кинув віщій той старик,
Випив меду ріг (без хмелю)
И столітною поник.
Відіхнув з глибин душиці,
Голову на руку спер,
Зняв столітні очіці
И те слово тихо верг:
„Ой, не бачуть мої очі
Більш' моїх ровесників;
Всі пішли у п'їтму ночі...
З'їла нам богатирів
Ольга люта!“ — Тихо стало —
И не пив ся добрий мід —
И усі сумний лишали
Від куті на стелі слід.
Споминають: „Най вітають
Зіроньками в небесах!
Най нам душу закропляють
У завзятих боротьбах!“

А Бойслав устав и каже:
„Гой, жупани Деревлян!
Шімста кровию з нас змаже
Стид и ганьбу. Я, ваш пан,
Готовлю єі на весну.
Я післав вже до Бужац,
Щоби, як земля воскресне,
На підмогу ишли нам.
И Дуліб и Величян
И Тиверців, Сіверян
И Кривічів я прохав,
Визволитись завізвав
Від варяжської пагуби.
А коли хоть крихта буде
В них розтропу и ума,
То з весною, добрі люде,
Потанцюєм на врагах!“

„Помагай Біг!“ закричали
И дух в кожного вступив;
Мов уже Варяг рубали —
Наче Бог их вже помстив.
Встали, дякують Бойславу,
Вийшли з хати, — Ягода
Піднесла всім величаві
Подарунки, як обряд
Каже; а в світлиці діти,

И Малоха и Добринь,
Гралась в орішки брень, брень!
— Годі тихо им сидіти —
До райдерева річна
Маля ручку простягла,
Яблочко з него стягла. —
Деревце долі зкотилось
И грімницею займилось —
И дитина попеклась.

Входить Ягода, вскричала
И кинулась до дітей;
Малю у коліску вклала
И усіла коло ней.
Взяла глини и до рани
Бідній Малі приклада',
Суєтить ся и платками
Рученята обвива'.
Ніч иде, не спить княгиня;
Рана лютая пече,
Не дає заснуть дитині
И княгиню жаль бере.
Плаче, жаль єї сирітки,
Все новий кладе платок.
— З відки тая милість? звідки
Набереть ся у жінок?
Над дітьми ся рознадає,

Не доість и не доснить;
Ведчини им прибагає,
Без утоми ся томить.
И любвою все вітає,
Милосердием горить —
Ні! На світі ту не має
Святійш' мами й батька ніт!

„Не ма на світі над любов!
Она щовбом усёго того,
На що не має мова слов —
И еґоизмом зве для того.“

А сю правду нам наука
— Людська, цікава —
Из престола повідає;
Она не лукавить.
Се она, що небо зрила,
Землю розкопала
И у серце наше бідне
Чепілём попала.
Подивилась и знайшла там,
Вічная каліка,
Що знаттём знаття усёго
Серце чоловіка.
У тім серцю є підойма
Доброго и злого...

Се „еґоїзм“, що на світі
Всё взяло ся з неґо;
Без котрого ту не дієсь
Нічого, нічого...
Серце наше! Чутя наші!
Ви — як соки тії
Деревини, що з коріня
В гору бють живії —
Заливаєте всі змісли
Нам незрячим людям
И сповняєте те серце
У бездушних грудях.

Чим більш' соку деревина
Наша людська має,
Тим більш' вітов, тим більш' цвіту
Бі украшає...
Цвіту доброго и цвіту
З трутою тяжкою —
Чуть: и милости з любвою
Й ярости грізної.
Из якого воно зерна
И де уродилось,
Що за корм у себе брало, —
Тим оно й зацвило.
Так, як яблінка не буде

З Упаєу страшного,
Що всю Джяву паморочить
Духом цвіту свого:
Так, хто злодій уродив ся,
Злодієм зістане,
Хиба б' ему усі соки
Відобрав — погані.
Яр зелена соки пхає —
Студінь не пускає;
— Тільки молоді й здорові
В чутя зацвитають.
Хто не має тої сили,
Той або над гробом,
Або хворий, раковатий
Між живими бродить.

Кожда деревина плодить,
Щоби не загинуть;
Як над силу виливає,
То и скорше гине.
Так и в чоловіці чутя
Бють и виливають,
Оживляють нас — а часто
Нас и убивають.
Добріи чи злі — що маєм,
Мусим виливати, —

Щоб не згинуть від богатства,
Що дала нам мати.

И Ягідонька — вся милість,
Вся любва, живиця...

— Те вже зерно, ті соки

И така земляця —

Любить, милує ті діти,

Хоть они чужії.

— Ніт святійшого на світі

Над чутя благії. —

XIX.

Ві́йна.

Весно люба, житні мамо!
Ти неваче діва красна
З теплим серцем, з очком ясным,
Закошичена цвітками,
Убрана всіми красками —
Нам сияєш раєм щасним
По мартових днях ненасних
— В росах бісерних поранних —
Свіжа и благоуханна!
Сяй, сяй! Нехай не згасне
Ніколи, святая панно,
Личенько твое румяне
Для людей, людей нещасних —
Весно люба, ненаглядна!

Тутки літо, як не літо,
А зима та волохата
Покриває снігом хату

И морозом бе сердито,
Що аж тяжко протерпіти.
И тому бідні й багаті
Не утомлять ся багаті
Бога, твірцю всего світа,
Щоб' зволив нам, своїм дітём,
У Вираю проживати
— Де ми мали в перше хату
З вічною весною й літом —
Хоть по смерти мило й свято,
Без гріхів и мук на віки...

Розсвітила ся святая...
Надлітають ластівочки,
Вють під стріхою гніздочко;
Соловій, кіс, дрозди грають,
Аж ліс ходить и лунає.
А зозулечка на буку
Весну повідає й кука';
Бе перешілка в розмаю
И в озимині ховаєсь. —
Журавлі ключом урочим
З неба синього спадають —
Бузько їздить по гніздочку
И говорить, тараскоче
И приносить щасте з раю...

Летять, летять усі птиці,
Вертають з дороги
— То ключами, то стадами —
Из раю святого.
Летять, летять, прилітають,
Ярилом вітають
Землю маму; а ся мати
Весну зустрічає
Зеленою травицею,
Пишними цвітками,
Пахучою одорою
И теплим диханем —
И росою и слёзою,
Дяки молитвами,
До Господа, до Дайбога,
До батенька свого,
Що і з під зими й туману
Визволив на ново.

Лиш тіі люде на Бога не дбають
И весну красну — замість молитвами —
Желізом лютим, сулою, мечами,
Жестоким серцём, війною — стрічають.
И землю маму конитом здонтали,
Змарали кервою личенько румяне,
Спекли святую пожарів огнями
И купами трупа устлали.

Бач, уже знову — з синком Святославом —
Ольга на Древу люд збройний веде:
Чудь и Варяги, Словени, Поляне,
Кривічі, Сівер — усє те жадне
Здобич на Древі богатій узяти
И над народом єі збиткуватись.

Ой, ви Славяне, раби в руській рати!
Чи так роскошно идесь вам в ярмі,
Що ви оглухли на вольний клич брата
И йдете бити, душити в житлі
— Сліпо, без тямки чутя родового
И без розума — всі — брата рідного? —

Дурні! Не Древу в ярмо руське гнати
Ви идете всі! Ні! Самих себе
Ви в гріб узялись покотом валяти —
Безвістні, що вік один не мине —
И счезне ваше назване з землиці,
Як жизнь овечки в кривавій різниці...

Бідная Древа! Луна за лунами...
Димом и чадом весь воздух смердить;
Кровию ріки немов полозами,
Змিয়াми вкрились; Припеть червонить —
Бідну Ущицю кров людська жахає,
З обриду в Днісер єі проганяє.

А Дніпр Словута кожух наерошив,
Мов звір щетину; гнівний промовля':

„Чого ти заедно все кровю заносиш
Мої святі боди?“ — Сказала Уша :

„Як же ж не маю тебе заливати,
Коли Русь почала вже Древу карати?““

Грізно валами ріку підносило...

З вітром говорить Дніпро и гуде :

„Гей, ти Стрибожий онуку, Вітрило!

Чи Яга люта зломила тебе?

Чи спиш, нічого не знаєш, не чуєш,

Як Ольга люта народ твій катує?“

„Встань и прокинь раз весь воздух у Древі!

Всі величні душі — кочуючі в нім —

Руш! Нехай стануть краєви в потребі!

Устань, Вітрило! Вже час! Научім

Древлян, як княгиню некольну прогнати

И за жорстокі тризни карати!“

„Зви, клич Мокошу! Нехай б' сто ріками

Розгостила ся по Древи полях.

Нехай зале тих Варяг всіх лукавих,

Тучами най пере розбійників шлях.

Праведне сонце, витязю Ярило!

Чи вже у тебе не має більш' сили,“

„Що Русь и Ольгу не згладиш огнями
И милую Древу на наству даси
Ворогам лютим, що десь за морями
Вовчиця вивела й жене та й жене
На твої землі й люд боговитий?
Встань, боже у силі сердитій!“

Але Ярило и Волоє стоокий
Хмарно на Древу очима ведуть —
За скоростенську ту чотиробоку
Вежу Чарбога, що в місті тім люд
Величну, красну, з маймуру поставив
Ворогу світа ясенного в славу.

И ти вітри несміло гукають
И Мокіш тучі несміло стяга’;
Всі бо Перуна грізного-сь лякають,
— Він бо відкрито Варяг захища’.—
Встали, ліниво почались ззивати,
Древі хоч славу и честь ратувати.

Леготь*) підніє ся, горі навертає,
Дує и висє, Мокошу ззива’;
А ся из Древи озер витягає
Води живні и в хмари звива’...

*) *Леготь*, вітер з полудня.

Небо закрила тучою й слотами,
Бе и лютує понад ворогами.

Але Сварожич, судець той небесний,
Сам помагає Варягам в війні,
Куплений, ними, щедрійшим почесним
Нежели могли дати деревські сини;
Грозно промовив, богів всіх лякає...
— Знати и в небі правди вже не має.

Встав и по небу иде бог сердитий,
Громом ревучим всё небо потряс,
Блеском ясенним згасив усі світи, —
Поре, буде тучі, гуде — бе раз в раз...
И Вітер и Мокіш из сил упадають,
Втікають — а Лада сердечна ридає.

А люди в столицю из сел утікають.
Там князь у громаді сидить з старшинами, —
Чекає на поміч — дарма! Ні Бужане,
Ані Волиняне охоти не мають
З Варягами в танець пуститись кервавий.
И поміч Бойславу дати одмовляти
— Хоч вперше сердечно єї обіцяли —
Недбалі за честь и за славу.

Не дбають... Не знають, що тільки недбалість,
Донька пихи, переціненої сили,

Словян в чужі ярма, у дуби забила.
— И дармо пручалась запізнена вдалість —
Сумують Древліаче, бо Русь за плечима,
Неначе смерть, крила страшні розпустила;
Розбрат з Овручем вже Скоростну не милий
И кають ся й кають жупана.

Даремно князь духом своим богатырським
Старає ся душі людей закронити
И храбрість, надію в серця усі влити;
Даремно говорить до всіх по братерськи,
Даремно! — Як капля дожджу не відмочить
Засохлої ниви, що родить не хоче —
Так бодре слово, его душі роси,
Не визвуть надії хорошої.

И Бойслав домів вертає
До княздвору свого;
По світлиці помагає,
Не бачить нічого
У тяжкій душі роботі,
Що у нёму робить;
А Ягідонька из нёго
И очей не зводить.
Дивить ся, слідить, вникає
В чоловіка муки, —
А він сів, зітхнув и вдарив

Головоньку в руки.
„Божевільні! божевільні!
Мене опустили —
Свою волю й свої землі
Вже занапали.
А я ж лучший? Ні, за власну,
За рогату душу —
Згину марно... И вся Древа
Загинути мусить.
Було у князі не пхатись,
Було уступити
Кормимірови гнівному. —
Що ж тепер чинити?
Зерно народа погигло,
Полова лишилась;
Та и сю вже буйні вітри
Рознесли, розбили...
— Так старий храм, як підвали
Єго прогнивають, —
Клонить голову мохнату,
Коле ся й падає.“ —
Замовчав, а жінка гожа,
Наче тая рожа,
Що за сонцем повертаєсь,
Д' нёму приближилась
И словечко по тихоньки
Так заговорила:

„Не турай, мій друже й пане!
Всё у божій воли...
Сміло заповідж Варягам
Боевое поле!
А тим часом в повній раді
Зкинь ся из уряду
Для Стратиміра — и вступить
Божий дух в громаду.
Из Стратиміром у двох вже
Возьмете побіду
Над Варягами, на ганьбу
Лукавим сусідам.
Не жадні ми ані панства,
Ні княжого блеску —
Буде з нас тої, що маєм
И долі и чести...“

— Жони, жони чудотворні!
Хто вас відгадає?
Відок*) в кожному злочинстві
За вами питає...
А я би при кождім ділі
И благім и краснім
Запитав підойми страшной,
Очок любих, ясних —

*) Так звав ся один славний поліцмајстер Парижа.

И не дуже б' омилів ся,
Коли погадаю,
Кілько чоловік з за жінки
Мислить и ділає.

Сіла Ягода при князю,
Личенько румяне
— Наче заренька поранна,
Як из сну повстане —
До Бойслава прихилила,
Єго прикрасила
И світом очиць чудесних
Єго звеселила.
Промовляє, розважає —
И Бойслав приймає...
Пішов в раду и громадї
Уряд свій складає.

Довго думала старшина
И прийнят не хоче —
Бо й чолу и серцю сором;
Але князь так хоче,
И розважним, теплим словом
Уми звершення —
Аж пристали и в Овруч той
Посланців післали.

А тим часом всім війську
Місце означили
И Варягам боевое
Поле заповіли.

Посољство.

Зпустили ся хмари, з дожджом вітер свище,
 Гуде, завиває, ліс з корінєм рве;
 Ясенна гадюка по небу блисне,
 Осліплює очи в чезне в хмарищах.
 Раз у раз грохкоче, гримить Перунице
 И туча за тучов жене, та жене;
 Тачає вал річку брудною водою,
 Викочує хвилі на беріг, горою,
 По поли на волі несесь и несе.

А шляхом, розмахом, на скорих на конях
 Ізді бредуть тяжко в густих болотах
 На замок Овруцький, що ген на полях.
 Вже им задубіли від зимна долоні,
 Побренькують глухо замокліі броні,
 З плащів сіракових зтікає струя.

Іздці перемерзли и яр проклинають,
Бредуть потомлені — воріт досягають —
И завівкотіла труба жерстяна.

Знать гості не прості... А в замку в світлиці
Стратимір и Доля сиділи самі
И барашковали о лютій війні:
Чи Ольга Скоростну ще більш відомстить ся;
Чи дань тільки возьме, а потім помчить ся
З Стратиміром бистро на дикі степи,
Де тиі Хозаре нечисті кочують.
— Знаком, просив Ольгу наш князик не всує,
Говорять — як голос озвав ся труби.

И вийшов Стратимір; а з ним у світлицю
Урманський гості ввійшли, роздяглись;
Шоломи носаті а довгі щити,
Папорзи и панцир, желізні, а з криці
Мечі обоюдні, від пах до землиці.
— Знать гості не прості Варяги були. —
Стратимір кланяєсь, за стіл их саджає,
А Доля вечеру богату ставляє
И меду, в коновці, з пивниці внесли.
Спожили Варяги, вклонились княгині;
Весела розмова за кубком пішла
О тому: що в Древі погана весна, —

Що красше підсоне святої краини
Ген над Дунаєм, де правлять Єлини
И Болгаре. — Не чути розмова пліла —
Аж вийшла княгиня й Стратимір питає
Гостей своїх пишних з Дніпрового краю,
Що нині загнало их до Овруча.

На те обізвав ся Варяг величавий,
Що старший здавав ся — а було их три:
„Се Ольга княгиня жадає, щоб ти
„Ділив нашу здобич, ділив нашу славу
„И мстив тяжку кривду, що кметі лукаві
„Тобі учинили на виборнім дни. —
„Бойслав на позавтра нам заповідає
„Кривавое поле; а Ольга жадає,
„Щоби там враз з нами був также и ти“.

Захмурился витязь и не одвічає,
А руки на груди широкі поклав,
Понуро з підлоб'я до них спозирає
И мови на мову Варягів не має.
А Русин до нього лукаво всміхаєсь
И дальше свою річ оттак продовжа:
„Як воля з Бойславом пустити ся в танець
„Кривавий и згине мятежний поганець,
„Тогді будеш в Древі ти князем владав.“

„Надумай ся скоро! Ми мусим спішити
„И відповідь Ользі (що військо веде
„На Скоростно й тільки тебе еще жде),
„Буде, яка буде, так оповістити.
„То ж добре надумайсь, що маєш чинити!
„Тепер же скажи нам, де нас покладеш?
„До нитки ми змокли и хочем проспатись,
„Щоб на зорях рано здоровими встати, —
„И так уже пізно ачейже буде.“

Стратимір на тее сплеснув у долоні...
Озвали ся слуги, отрок увійшов —
Приніс околотів из двадцять и знов
Пішов взяти ковер, устлав на солому. —
Склонив ся и вийшов Стратимір з хорому,
В нім розгуляла ся бурливая кров.
И став він ходити по своїй кімнаті
И думає тяжко, не йде еще спати,
Аж ту обізвав ся ріг туровий знов.

„А хто ж там, до біса, так пізної ночі
Не дасть людем спати? Иди подиви!“
До служника гукнув Стратимір гнівний.
Пішов — привів гості. — Кого бачуть очі?
И видить Стратимір и вірить не хоче:
Се Искоростяне, се тесь (му) старий,
Священик Дивбога и райці громадські,

Що лучші, важніші — усіх знай дванадцять.
— Стоять, не витає Стратимір послів.

А тесь єго віщий кожух розпинає
И княжую шапку на столик кладе,
В коліна кланяєсь, за полу бере
И каже: „Бойслав нас сюди посилає,
„А д' нѣму свій голос кірний прилучає
„Вся божая Древа и Скоростию те.
„Прийми ся, будь князѣм, будь паном над нами!
„Приймись! Заступи нас перед ворогами!
„Прости нам! Прийми ся за діло святе!“

И радостью блисли в Стратиміра очі,
Вдоволене серце забилося, душа
Вздрижала хотою; однако уста
Мовчать и не кажуть, чого серце хоче.
И на бік відсунув він шапку урочу
И каже понуро: „Минула пора!
„Було мене брати, як я був між вами;
„Тепер я не ваш вже, а ви не крайне
„Мені... Не моя в тім, а ваша вина!“

„Дай жінко и меду и перекусити
„Славетним сим гостям моім, а потім
„Нехай одпочинуть. Я рано повім,
„Яка в мене рада, що маєм робити,

„Щоб' край наш до крихти не занастити...
— „Завис бо над нами тяжкий божий грім.“
Те каже и гості и тестя працає.
И сумно всі послі за ним споглядають...
Не івши, не пивши, лягли на килим.

Але наш Стратимір ще довго не клав ся.
Єму журба душу гризе та й гризе —
Утомлені очі — а сон не бере :
„Ох! По що я, по що сій Ользі продав ся?
„Хиба ж я Хозарів так дуже лякав ся?
„Пропала честь, слава — пропало усе!“
Втис голову в руки тяженну думами
И бив ся з мислями, неначе з врагами,
В кінці утомлений на постіль паде.

А Доля всё чула ; тихцём підкрала ся
До постелі мужа й питає его,
Який одвіт має до того всёго...
И лестно при нёму сіла й уклала ся.
А він зітхнув тяжко, грудь му підняла ся :
„Я з ними пропаду — за пізно усё!
„Однако честь, віра мені тее каже —
„Прийму ся за владу, прийму ся и ляжу
„За край мій, за Древу святу головов.“

А Доля: „„Хиба ж ти из глузду вже збив ся ?
„„Хиба ж ти не бачиш, що Ольга усю —

Усю нашу Древу на пімсту свою
Зібе, розруйнує? Кудя ти пуcтив ся?
Бойслав из Скоростном вже занапастив ся
И ти не поможеш вже бiльше ему...““
Мовчить князь и жiнці він не одвічає,
Бо честь єго кличе — и смерть не лякає;
А Доля ридає й знов каже ему :

„Ох, Боже ж мій, Боже! святий Господине!
Хибя ж ти на тее мені ворожив
Княгинею бути, щоб' ворог побив
Мого чоловіка — світок мій єдиний?
Куди я подіюсь, як він мені згине?
Мене Ольга люта в полон пожене,
А нашу дитину, що в мене під серцем
— Що зродить неволя — замучить до смерти,
Неначе щенятко замучить, уба.““

„А люде всі з мене сміяти ся будуть
И скажуть: Мужиче єі мав талан
И на Овручу був самодільний пан, —
Та серця у нєго не було в злїй груди,
Не було здогніня — оттак скажуть люде —
Над жiнкою и над дитинов єі,
Що в он час носила тяженько під серцем;
Не слухав він ради, не слухав упертий
И стратив дитину, себе и єі.““

„Ой-ой! Чоловіче, було я не брати!
Нехай би я була у батька росла!
Нехай би не знала, що тее любова,
Коли мене хочеш тягітнюю пхати
В неволю й могилу. Послухай мя, Ладо!
Не хочеш послухать? — Журице моя! —
Поїдь, чуеш? — д' Ользы — поїдь поклонитись,
Щоб в неї для Древи здрегніня просити;
Для тебе ще змякне княгиня грізна.“

„И Древу спасеш ти від чорного суду
И край за те вдячний тобі весь буде;
А так — себе стратиш, дитину й мене.
Тогді и Хорс вічний за те тя осудить
И Древа нещасна тебе проклена!..“
Говорить — а мова єї наче градом
Бе душу уклонну під користну зраду —
И слабо вже совість здригаєсь еще.

„Чи чув хто у Древи цілому народі,
Щоби хто обиди своєї не мстив
И тяжку знаругу в непамять пустив?
Такого на світі цілім найти годі.
Встидай ся! Ой, шкода твоєї уроди!..“
И тим досадила.. Ударила кров
Стратиміру в лица, він дико підняв ся,
И встав сам... О сило жіночих сліз, слов!

Як стане просити, як стане ридати,
То би повернула у гробі мерця.
Не дивно, що змякла слабая душа
Овруцького князя. — А треба нам знати,
Що там, де люд взяв ся до гробу лягати,
У головах жінка всю раду веде. —
Устав князь — вже зорі святі уставали —
Пішов у світлицю, де Русини спали,
И Древу продав им... продав и себе...

Одъїхали Росси, а князь наш по місті
Пустив клич до збору для богатирів.
И город великий всіх буйних синів
Сей час послає на лобное місце,
Під замок, на збори. Гудуть всякі вісти;
Догадуютьсь збройні, на кого підуть;
Все більше и більше людей прибуває.
Сі пробують зброю, а ті співають —
Звичайно, як збройні, що битись идуть.

Не питають... Аби битись!
Аби розбивати!
— На то вік их молодечий,
Щоб не розважати. —
Як би знали, що рубати
Людей, різати, бити,
Нас кидає ниже звіра

Дикого, огиди:
Не ходили б' у жовніри
На війну погану
И не йшли би за хотою
Зрадника жупана.
Як би знали... Але як им
Знати й занехати
Те, від чого нам до нині
Годі відорватись?
Ми не сотки, — соток тисяч
Люда загаяєм
У різницю, мов скотину, —
Та ще вихваляєм
Різників (царів) великих,
А попи звивають
Бога до різні — и збуів
Ще благословляють
На тото, щоб добре бились,
Брата мордовали —
Хотай рідко за суд-право
Бемсь, — а — що казали.

В потемках еше до нині
Серце людське ходить,
Не оден гріх несвідомо
З себе бідне плодить;
То ж не дивно, що Овручці

На те не зважають,
Що й они, як той Стратимір,
Отчину зраджають...
Прийде час не на одного...
Пізнавати буде
Зле и добре ; лиш до діла
Сил тогді не буде.
Не придасть ся стара мудрість
И знате чесноти,
Бо не стане ні до неї,
Ні до зла охоти.
А тепер ждуть — ані гадки —
Свого жупана,
Щоби рушити у поле
Єще нині рано.

А жупан той, а Стратимір
По світлиці ходить
И крючками глас сумління
Від душі відводить:
„Не я, а Искоростяне
Всёму виноваті,
Годі було ту инакше
Мені поступати!“
И виводить из закутка
Серця сонну пімсту
За обиду — дразнить серце,

Щоб своєму злочинству
Чорне тіло перебрати
В ризи святі права —
И гнів кличе з глуб душиці
За здонтану славу.
А у другій, у світлиці,
Посли спочивали
И не ївши и не пивши
Стратиміра ждали.
Увійшов — зняли ся сумно
И его благають...
Знов на него княжу шапку
Тиснуть, надівають.
А він гордо подивив ся
И дав серцю волю, —
Кинув шапку й каже грозно:
„Не прийму ніколи,
Що мені належало ся,
Що у мене вкрали
Изневаживши прилюдно
Честь мою! Спїзнали
Нині у біді великій,
Чого стоить сила! —
Сила, що ви легкодушно
Ворогам лишили!
Най вам буде се в науку,

Як до діла братись —
За те, що не вміли в Древі
Честь пошанувати.

Дармо просять и визнають,
До колін падають:
Князь порадивсь и рішив ся —
И за них не дбас.

Пе их слёзи, кормить душу
Голодную чести

Молитвами й радує ся
Их біді — й до тестя

Підійшов по хвили важно,
Обійняв, цілує

И праца з нічим посольство —
В сує слёзи, в сує...

И жрець каже: „Ми загинем...
Ти всьому причина,

Бо ти тільки ратовати
Міг би нас едино!“

А князь чує те и каже
Тепле слово тихо:

„Всё за пізно! Я не годен
Відвернути лихо...

Хиба, що піду и Ользі
Скажу, як зробилось;

Що Скоростенці у князі

Мене запросили.
Може впрошу, щоби люта
Нам усім простила,
Взяла дань и більш над нами
Бідними не метилась.

„А не дай Біг,““ одвічають
Всі Искоростяне,
Щоб она того дождала!
Хоч ти и не з нами,
Хоч кров рідна з ворогами
На нас ся завзяла,
Хоч би нас усіх до лаби
Ольга порубала:
Честь не каже нам благати
Вовчицю погану,
Що гірш' звіря збиткувалась
Над усіми нами.
А загинем — най же гинем!
— Лучше погибати,
Як честь, волю й дідів славу
Ногами донтати
На публіку світовую,
Щоб нас зневажали
Всі народи й власні діти
Щоб нас проклинали ““

Рекши те, повиходили
Богатирі волі
И останнім важним словом
Князя прокололи
В саме серце, на вскрізь серце —
До дна -- в саму душу...
И озвав ся в нѣму голос
Совісти некучій.

XXI.

Стратимір и Доля.

Овруч веселий... В Овручи
Покриті людом улиці,
А люде, збройнії усі,
Чекають ратьної труби.
На богатирському рамя
У кожного красуєсь щит
З вай иви плетений; бренть
Меч або сабля по бедру,
А за ременем туровим
Сокира з обухом тяжким.
У всіх колчан повненький стріл
И лук тугий звисали в діл
По широченному плечу.
Грудь в мідяному обручу, —
Де-де сверкає й золото
На панцирі, — однак оно ,

У Древі рідкістю було. —
А всё те військо знай гуде
Як рій без матки и лиш где
Єще войводи и жупана,
Щоб' піднятиє в поход днесь рано.

Вже день ишов, а князь не йде
Єще из замку, — хоть люд где;
А хитра Доля зодяглась
Як на весіле и пішла
В садок, що понід замок цвів
И розкошою его покрив.
Он подивить ся, як она
Иде туди. — А Долечка
Головку в кичку лубову
Під хустку білую льняну
Не убирає; рисёву
Наділа пишну шапочку,
Убрала у женьчуг дрібний
И закосичила єі
У пера з чаплі дорогі. —
Стогнала грудь під намистом
Из олатирю жовтого;
По ній силыває паполум,
Ткача робота грецького;
А стан вюнкий як у оси

Спинає пояс из парчи,
Що золотом блистить, сине —
На себе очі всі звертає.

Оттак перебрана як пав,
Не йшла, плила понад свій став
В садок, що плакала єго
На чудо Овруча всёго.
А сад весь зелено пошивсь,
И цвітом пишним вже покривсь,
Як дівка на игру убравсь,
Благоуханьми віддихав
В розкішнім воздусі весни,
Що в білій розцвилась красі...
Черешня, вишня и сливки
И дулі-груші, яблінки,
Розкошно в сонцю простяглись
Одна над другу, розцвилась
И росу бісерну спивають
И сладострастно снозирають.

Перед садочком, по землі
Пещені цвіточки росли :
Василёк, рожа, горицвіт
И золото- и сухоцвіт,
Майран и мята й молочай,
— Що для корів бува' в случай —

Висока царська свіча
Самосівкою ту росла
И благовонний воротич
И рябчик - царвінець, терлич,
Фіалок и біждеревце,
Снігоцвіт и трибратчики...
Усі погодоньку витають,
До сонця личко нахиляють.

Городець цвів неначе рай..
Єго сама княгиня (знай)
Сполола гарно з черевців —
И повитиці и щирю
Не видко було в цвітнику.
Оден лиш тільки мак-видюк
Ховавсь, щоб в случай опирю
Засинать очі ним до сну...
В садок помеже кружала
Пещених цвіточків вела
Доріжка, убрана в кусти
Малин, веприн, смородіни,
Аж до саду понад ставком;
А за ставом, а за садком
Лісок; під ним суниць, ожин —
Ковром у мху; а по над ним
Жимолость и майдереве

В рябин товаристві й калин,
И дуб старий. Коло ёго
По за кислечник бербериє
Рокітник-щедринець заріє
Из глобною; а ткина
За пліт довгенькі рамена
Аж на дорогу похилила
И сторожом садок кінчила.

Тим хідником аж до ткини
Ишла княгиня Овруча —
Зложивши з цвіточків весни
Прекрасну киту. Рябина
Бі ид собі в тінь манить,
Калина розложистая
Широким листём шелестить,
А жовтоцвітний кислечник
Зхляє вітоньки у бік
И наче просить к' собі в гості
Княгиню милу личком, ростом.

Однако Доля в инший бік
Городу наvertsа', де тік,
Стодола, стоги и стайні.
Там свіжокопані грядки, —
На них городину дівки
Розсаджують; там бураки,

Капуста, бруков; дальше біб,
Горох и пше — жіньський рід
На тее знахар хоч куди. —
И Доля вийшла и глядить
— Она недбальства не терпить —
Усёму пше мудрий лад
И облітає кажучи
Усіх робітниць, як овад,
Що понад ухом бзенючи
Худобу гнилюю лякає —
И бистро з місця порушає.

Диви! Зайшла до половіль
И заглянула в борозді
Між бурянами кріп и кмин —
И ну же лаять жони всі.
Ганьбить, гука на челядку,
Неначе гупало з ставу
Громкий свій голос посила'
И жадну з ока не слуска':
„Не так цибулю! Так горох
Сади! — Капуста! — Бодай Бог
Сім громів в тебе усадив! —
Ти на розсаду уважай,
Водою з низька підливай!
Гляди, щоб кури не зайшли!
Цю свині! — А сім сот чортів,

В твої нетесанні боки! —
Гони, гони их від морхів!..“
Теркоче, як на лотоках
Вода; взяла ся сіять мак
— Бо то не ма вже по над ню —
Она всё знає и всёму
Научить кождую она —
Мовчить вся челядь, бо не сміє
Справляти те, що Доля діє.

В городі Доля ще як так;
Але як піде по кутах
У замку: слуги — ой тогді..
Ой сукотить ся, сукотить!
Не випарений Долин рот
Як лусне в вас чортів сім сот,
И громів три ета в потолок,
Або у боки сто колёк,
Або хороби девять літ,
Або налає всіх сім бід:
То хоч би ти був сам Дивес,
А мазею ся розлиєш..
Тебе княгиня урече,
— Нич в світі не спасе тебе.
Однак она чудесний дар
Від Бога мала на того,
Щоби лице єї ишло

Під обичаю, права чар,
Як треба. И на ока млі
Ту закричить: до сто дідків, —
А ту вже: гостеньки мої,
Мої солодкі! — Бач, язик
До штук яких цікавих звик!
— А кожда жіночка в звичаю
Тієї штуки трошка знає...

Княгиня наша перейшла
Грядки, минула всі стаїні
И по тихоньки, наче кіт,
Пішла городом помід пліт,
Аж ген в лісок. Там у тькні
Присіла в тіни й лопухом
Себе холодить, бо з жаром
На південь сонце вже ишло,
Єі налило и пекло.
Противко неі дуб старий
Розкрив замшеное душло,
З нутра его болван святый
Дивбога споглядав похмуро
Весь чорносиній и понурий.

Княгиня встала, підійшла
Ид дубови и перед ним,
Перед лицем Дива страшним,

На груди руки поклала
И тричі вдарила поклон
Аж до землі своїм чолом;
Потім замовку чарівну
Шептала тихо — без страху
Зирнула на постать гнівну —
Клякла в дуплі на чистім мху,
Потому руки простягла,
Не дивлячись, до болванка
— На нім мінилось, мов живе,
Непевне, опалёвое,
Таинственне ожереле —
Она єго мигцём стягла,
Устала й вийшла вся бліда,
Не обзираючись, з утроби
Страшної дуба — наче з гроба —
И швидко через сад святий
Домів погнала в замок свій.
Ввійшла задихана, бліда —
В світлицю князя — спогляда' —
А князь снер голову на стіл
И руки у волосе вплів;
Грудь піднімалась у єго
Неваче б там єго боло
Несказаное горе — й дроз
Носила тілом. „Боже! Що ж?“
— Вскричала Доля — „що тобі?“

„Ти хворий, чоловіче мій,
А я тобі, бач, принесла
Монисто Дива, що тебе
Захороняти від меча
Замовленого (знай) буде.“
А князь червоні очі зняв
И поломем на ній поклав
И пхнув єї від себе так,
Що внала бідная на взнак...
И крикнув: „„Суко Чортовіта!““
И вийшов з комнати сердито.

На слуги крикнув... Привели
Коня, він вскочив у сідло.
За ним всі збройні піднялись;
Залопотіло — загуло,
Шибнули з вітром — тихо стало...
А Доля з помосту піднялась
И тяжко, тяжко заридала.

Що ж такое Стратиміру?
Що такое сталося?
Не питайте! то сумліне
В нєго обізвалось.
Обізвалось на глас суду,
Що грімнуло слово
Нарочитих Скоростенців
И єго вколело.

Обізвалось, подивилось
На послів почтених
И узділо путь свободи
И довгу тяженний.
И перед его душою
Станув величавий
Образ, чистий, світлий, ясний —
Князя Боеслава,
Потанаючий у крові...
А він у палатах
— Сам собі новидівсь — чорний,
Древою проклятий,
Раб княгині опириці
Зрадивший свободу,
Окаляний на всі віки
Кат свого народу,
Що продав и честь и славу
Й чистое сумління
За рабства ярмо для всього
Свого покоління.
И Стратимірове серце
Зтилось, задрижало
И волосе на голові
В него дуба стало.
Страх морозом прошив кости,
Совість душу гризла —
„Жінка мене з глузду збила!“

— Мисль спасенна блисла —
Зхопив ся, закляв, поїхав
— Коли можна взятись —
Потанаючу честь, славу
Свою ратувати...

И на перелай полями,
Нетрами й лісами
Іде шпарко, беззупинно, —
За ним Овручане.
Іде шляхом, іде довгим —
Шлях під ним скрегоче:
„Зрада чорна, зрада іде!
Пекло ся регоче!“
Іде лісом, а діброва
За ним зашуміла:
„Покинь, покинь воевода
Чорне зради діло!
Ліс минув, а ораниця
Перед ним чорніє
И мов шенче: „Стратимірю!
Чим ти мя посієш?“
— Ой посієш мя неволев
И посієш горем;
Бодай тобі, Стратимірю,
Не світили зорі!“
Іде, іде, — протів нему

Річка виступає
З берегів и загуділа:
„Бог тебе скарає!“
„Зтам ся!“ кличе через слёзи —
„Зтам ся, лютий князю!
„Ой верни ся! ой верни ся
До Бойслава стязів!“
И Стратимір звів гнідого,
Скаче в вир глубокий,
Пронурив ся й вплив жваво:
Вже на другім боці.
Але за очайдушою
Не усі погнали,
Тільки жменя; а вся решта
Коні завертала.
Дармо просить князь и лає
Часу не теряти;
Час жене — они полізли
Броду пошукати.
А Стратимірови совість
Не дає спочинку
И поїхав не спочивши
Ані на хвилинку.
Там Бойслав и Деревляне
Бють ся десь — конають
За свободу — а він — „Боже!
Чом я крил не маю?“

И полетів, наче б' за ним
Смерть з косою гнала —
Біля нєго стени, бори
Мигцєм пролітали. —

Сумліне! ти цвітку душі непорочний!
Яка в тобі сила и чар загадочний,
Яка величава твоїх уст гудьба:
Що ми всі під голос твій важний а тихий
Наклоноєм ухо, з чола знявши пиху
И наша — в дитинній покорі — душа
Тобі бе поклони, и жертви и єлюби
Кладе на престолі твого божества...

Там, де тобі люде послушні в покорі,
Там рай процвітає, не має там горя,
Там мир благодатний в душици віта'.
Но там, де, святая, тебе зневажають,
Ох! як же страшенно таких ти караєш!
Якеє там пекло у серцю пала! —
А де тебе зовсім не було й не має,
Яка там дич люта и пітьми гроза!

Царице святая! Владичице людів!

Ти, що й царів світа и панів беш, судиш:

Скажи, з відкіля ти взяла ся, зійшла?

Як завоювала ти душу німую

Людства, которому безнечно царствуєш?
Скажи, коли влада почалась твоя?
Чи нам тебе небо зіслало святую,
Чи ти родила ся из себе сама?

Ти ані из себе самої, ні з неба;
Людство тя вродило собі на потребу...
Ти найкрасша здобич и серця й ума.
Не знали тя люде дітьми в тому раю,
А дикі до нині еще тя не знають, —
А хоч де й пізнали — ти в них не така:
Не так величава, не так надземная,
Яков ти в цвітучих народах свята.

Ти наша дитина, наш бог и світ ясний,
Викоханий нами для нашого щастя;
Ти просвіти міров цілого людства.
И нерукотворний престол твій, ясенний,
Красує ся в душах сієї вселенни,
Де тільки свій промінь просвіта влила.
И з кождим днем в люді образ божественний
Твій красше, чистійше, яснійше сия'.

Сияй же нам вічно, чим раз все милійше!
Світи нам в душици, чим раз то яснійше
И перед злочинством нас остерегай!

Глагол твій най буде чим раз голоснійший
И божеска чистість чим раз величнійша,
Аж гріх звершениш ти в людстві тім, вітай!
И стане рай божий скрізь тебе на світі,
Пок' світа, пок' люду на світі.

Винийши до нас, як і в усіх інших місцях,
виповсюди єсть мистецтво і наука,
і патріотизм і віра в Бога,
і віра в єдину істинну віру,
і віра в єдину істинну віру.

XXII.

Битва.

Що се за розрух почав ся в столиці Древлян?

Що се покликало люд весь в ночі на майдан!

Глянь, глянь! Появилась

Дивна зірка й розвітилась

Понад зорі всі*).

Розвітила ся и чище денниці блистить

И на устах всіх небесне пророцтво горить:

„Рай — світ — то син Бога“

„Появивсь на Русса злого“,

„Радогость святий!“

Жерці ворожать спасителя мира з небес,

Славну побіду ворожить собі люд увесь:

*) Одна з (так званих астрономами) *звїзд нових*, котрі раз в кілька сот ліг появляють ся и світять невиданим блиском, появилась в році 945. по Хр. в созвіздію *Кассіопей*.

Весь бе чолом поклони,
Вдячні носила святому
Богу молитви.

Весело ніч всю до рана гуляє и не;
Нічка коротка, а людям терпцю не стає.

Щють — ждуть дня святого,
Щоб' ити на Русса злого —
Всі богатирі.

А в княжій світлиці перед Боеславом
Священик старезний, Кормимір, стояв
Опертий на лісці и оповідав
Свій привид страшний, величавий :

„Я бачив на небі дві хмарі великі;
Одна була чорна и з сходу ишла
И понад землею орлом простяглась
З великим и шумом и зиком,“

А другая з відси все небо вкриває
И наче богиня мені видаєсь
И бистро на чорну зняла ся, несесь
И градом грохкоче и грає.“

„Нараз в хмарі чорній Перун обізвав ся
И грянув у білу орудя свої

И біла вся кровю зайшла — залила ся
И зчезла в тумані, у мглі.“

„И кровию небо взялось голубое,
Здрижала в утробі сирая земля
И сонце померкло, погасло святоє
И пітьма мене обняла.“

„Те, князю, я бачив ген там над Ушою.
Повір мені, світлий, то горе несесь:
То знак богом даний, письмо то небес,
Що не починати нам бою.“

А князь єму тихо на се одвічає:
„„Ми бій зановіли Варягам уже;
То ж встид не держати нам слово святе:
Нехай же судьбиця рішаєсь!““

В тім двер одчинилась, а в ній нарочиті
Посли оказались, понурі, бліді...
И кажуть: „Ой, князю, Стратимір сердитий
Не стане в пригоді нам, ні!“

„Він Ользі піддав ся и з нею прибуде
На завтра до бою, з усім своїм людом.
Порадьмо ж ся, князю, чи йти, чи не йти
В те поле червоне... скажи!“

А витязь озвав ся: „„Люд має охоту
И храбро горить він прогнати голоту
Варяжськую з Древи; сли бій провлечесь,
То бунт у народі займесь.““

„„А поки ще військо не знає того,
Що наше посольство у воду пішло,
То храбро поборесь за вольную волю
На заповіданім поли.““

„„Нас честь туди кличе; — а ляжем усі
За край головою в завзятій борбі:
Нам тоє не страшно, бо лучш' умирати,
Як честь свою й славу здоптати.““

Міркують бояре й на тому стає,
Що князь-богатир им и каже и рає;
На Бога здають ся й світлицю лишають
И кождий у табір иде.

А князь ходив довго и з думами бив ся;
В кінци утомлений на постіль упав.
И сон ему дивний, з півночи десь, снів ся —
Бо мучивсь, метав ся й на військо кричав. —
В тім скригнули двері тяжкі тисові...
Бойслав прокинув ся и видить бліду
И простоволосу при собі жону,
Що в місячнім світлі ясніє.

Княгиня почала: „Ой, мій дорогий!
„Вволи мою волю и доти не йди
З Варягами битись в заказанім поли,
Аж поки Стратимір, муж пишної Долі,
Не стане при тобі и дасть тобі силу, —
Те мама, сей ночи, мені обьявила..
А що вона каже, то правда свята:
Спини, Боеславе, війська!“

Князь встав и княгиню голубить, цілує
И каже: „Ягідко моя, не журись!
Стратиміра ждати? — Спробую, спробую“...
И гірко всіхнув ся и зуби затис.
„Пращай, моя доле! пращай, мое щастє!
Нехай тя заступлять боги від нещастя! —
Як ляжу за край мій, побачим ся, зоре,
Обоє знов за Лукоморєй...“

„Ой, світе мій ясний, моє ти коханє!
Не рви мого серця, мене не лякай!
— Май в божую милість свате упованє,
— За чорну могилу и гадки не май!
Зроби тільки, серце, як мама казала;
А буду здоровим и славним виталз
Мого Боеслава. — Чини ж мою волю:
Пожди на Овруцьких у поли!“

И звисла на нѣму княгиня бліда;
А він зітхнув тяжко — єї обіймає —
Цілує и пестить, неначе се знає,
Що з жінкою нині в останнє віта.
А бідна Ягідка, мов хміль по дубині,
По нѣму розинялась — и очи княгині
Зайшли и погасли — розетали ся з болѣм..
„Коли ти повернеш?“ — „Ніколи!“

Ягідка скричала и біліи руки
За ним судорожно звела, простягла —
И зжалось в ній серце з жалю и розпуки,
Уся здеревіла, в очах взялась мгла —
И наче рупна (якої святині),
Що громом ражена, в утробі спалена,
У власні розвали з тренетом паде:
Так Ягода бідна, в житю розрушена,
Упала на землю и мре. —

Уздріли то слуги єї, що вертали
З дійницями в хату — від княжих коров —
И зняли нещасну, водою зіляли..
Вернулась душиця налякана, кров
Ударила в живчик, зчула ся княгиня,
Зітхнула глибоко, — „Ні, він не загине;
„Русалка б' сказала!“ — Зняла ся й пішла
Провести очима війська.

Вже затрубили труби ратні
И кметі табір піднесли;
Старші на конях скоропадних
Скричали весело й пішли
З гаю на річку, на подоле,
На те заповідане поле.

Идуть, а дуби всі старезні
Мохнаті звісили уся;
— Они здають ся величезні
В поранній мглої богатирі:
Их провожають біля ролю
На заповідане поле.

А воздух Древи знявсь душою
Дідів, прапрадідів Древлан
И грудь борців пече жагою
И пімсти кличе на Руслян
И пхає битись всіх за волю —
На заповідане поле...

Идуть, гудуть рікою кметі,
А вітер холод им несе
И мов желізні очерети
Насунули на місце вже.
— Так пишних лицарів ніколи
Не вздрить заповідане поле.

По переду Бойслав сияє,
Иде, а голос чийсь без слів
Єго за душу потискає
Щоб' зупинив богатирів
И не пустив, щоби боролись
На сім заповіданім поли.

А там на поли вже стоить
У лаві ворог и чекає;
Княгиня на кони сидить
И сина на сідлі тримає.

На себе глянули війська,
А потім очи в гору зняли;
— На небі диво — бо уся
Подоба Хорса кровю взялась
И пресвятоє скрізь туман
Мов огняна діжа палало.
Тогді зітхнув князь Деревлян
И тихо, тихо, тихо стало.

А Ольга хлопцеві свому
— Котрий ачей пять літок мав —
Подала спієу ратную,
А Игоревич Святослав
Підніс и кинув тяжкую,
Що тільки з меже ух коня
Упала на діл. В хвилю сю

Підняв ся голос Свенгьельда;
„Почав князь: Нумо всі, дружино,
„Тягнім у славу господина!“

Зашуміло —
Заклекотіло —
Грянула в грозу гроза...
Задудніло —
Загриміло —
И сперлась желізна туча.

Поре сулиця, щит в щит ударає,
Меч кує зброю и тіла шукає...
Кінь стає дуба, на трупи паде. —
Смерть на свій празник з косою жене
И в крови по зойках, проклятиях бродить,
Врагів на ложищу смертельному годить
И смієсь, регочєсь, лютує,
Рєвє и кладє
В покоси людей
И жизнь Дайбога мордує.

Сонце померкло — вчинило ся темно —
Суне по небу Негода наремна;
Зняв ся Вітрило холодний, страшєний, —
Біси пісками яли танцювати;
Крутять ся, вють ся скажені й палату
Для тої Дивонії

Вють и крутять чорні
Из дрібненького піску,
Наче трубу аж під хмару —
И в тій ступі, в тім візку
Усілась богиня чару.
А Див у тучі летючи
Д' ній зпускає ся ревучи
И страшним отсим стовбом
— Від небес аж до землі —
Завзялись боги страшні
Русь здавити всю, а лбом
Соварогу погрозити.
Русь и Древу бере страх,
Умліває бій тяжкий,
Бо несеть ся на Варяг
— Лискаючи на боки —
Смерть страшна.

Але по небу гряде бог ясенний...
Заздрів він Див некольних, страшених;
Грянув у ступу Яги лискавками,
Заголомшив і тяжкими громами
И ригнуло пекло душою о землю.

Бойславе, чи бачиш? — Бойслав подивив ся,
Тошір зняв тяженний и щитом укрив ся
— Хоч ему судьбиця вже білш' не закрыта,

Хоч небо вже суд свій ему прорекло:
Він захопивсь боротись завзято, сердито,
Єго одчайне кріпило, несло.
До Ольги самої уже досягла
Єго тяжка сила, мов страшна мітла,
Що Мор нею править летючи у ступі —

Жите замітає,
У кони складає —

И трупа вже куна на купі
Древлян и Варяга грізного
По заду, по переду нёго...

В тім дав ся чути ломіт, гук,
З лівого боку Древлян —
И зупинивсь в борбі жупан;
З ним зупинилось тисяч рук
И тисячі очей глянули
На ліво, з відки гомін чули.

Хто се? хто се по лісу лунає?
Що за Диво бісить ся, гукає?
Чи се турів чорная громада
Ломить віти идучи до броду,
Чи вовків роззюшеное стадо,
Трублячи, садить через колоди?

— Ні се турів чорная громада
Ломить віти, идучи до броду, —

Ні вовків роззюшеное стадо
Трублячи садить через колоди ;

То Овруч наш висипавсь роями...
З ліса йде веселими рядами
И на поле битви виступає —
И Варяг и Древлян лякає.

Борба зупинилась — пізнали ся рати —
Варяги скричали, яли наступати
— В надії підмоги — на лютих Древлян ;
А ті зтрепетали... Даремно жупан
Кричить и спирає
И грозить и лає:
Не має послуху, не має, не має —
И Древа вже поле лишає...

Даремно князь смілий на землю паде
И гукає : „По мому трупі
Няй підлий, трусливий иде!“
— Древляне збили ся в дві купи
И кожда в инший бік лячно жене,
А князя жупана минає. —

Видить се Стратимір из далеча
И Древлян безсоромна утеча

Пробола му серце безталанне.
Зупиняєсь, станув бездиханий.
А брат Праслав підійшов ид нѣму
И промовив: „Ту уже по всѣму!
Не порадим, ми прийшли за пізно!
Вдар чолом княгини тій желізній
И вертаймо — як прийшли — до дому!“
А Стратимір подививсь на поле
И заплакав, як з роду ніколи...
Поле чисте — лиш малая жменя
При Бойславі гине ще за волю.
Глянь — и тих пожерла вже Морена;
Лиш Бойслав єдино ся тримає
И круг себе Россами кидає,
Як снопами.

Ей, Бойславе, очайдушо!
Поглянь по за себе:
Тече річка кровяная
Від тебе й до тебе.
Древа поле вже лишила
Ворогови свому,
Знемогла ся и вертає
З соромом до дому...
А ти еще беш ся, а ти ся рубашц...
И в тебе жизнь смертна... Втікай же, втікай же!
Вертай за своїми, ид милій єдиній

Ягідці сирітці й Малуші й Добрині!
Втікай, не питай же!

Але князь страху не знає,
Сам Варяг рубає, —
Не лишає Ользі слави —
З поля не втікає.
— А сю силу, а сю храбрість
Воля йому дала...
Тая воля, що з Арії
Люд наш провозжала. —
Де блисне залізом ясним,
Душі улітають
И з далека лиш на нього
Русичі стріляють.

А Стратимір криє очі,
Гірко, гірко плаче...
— Всё пропало! Не поможе —
Не переиначить! —
И підходить до княгині,
За Бойслава просить;
А княгиня подавилась
— Душу єї носить
Спрага пімети и погуби —
Але хитрі груди

Наче издроглись... Глянула
И рекла: „Най буде!“

И хотіла Русь шадити
Молоді моці,
Дармо, витязь не приймає
Від княгині прощі. —
И упав, мов дуб старезний...
Земля задрижала, —
Гине лицар величезний...
— Житє удітало
Мов сполошена птиця
Через грудь, в котрую
Провалив страшні ворота
Свенгьельд, в чорній збруї.

Не улетіло, вітає
Під трупів кладами
И заходу сонця ждає
И ночі з зірками,
Щоб на зоряшному Возі
Підняти ся в гору
И піти за сонцем божим
В рай, за Лукоморе,
Де не має вороженьків,
Ні війни, ні мору,

Де вітає мир и щастє
У благих просторах...

И вийшло те сонце из пітьми и мраки
И зчезло у крови... Виходить ніч-мати —
Усіми очима ті трупи личила,
Та й не поличила...

XXIII.

Ж е р т в а.

Не ма на світі над любов...
Она щовбом усєго того,
На що не має мова слов
И елоизмом зве для того.

Є в тебе у душі божник,
На нєму образець твій власний...
Неначе той сам чоловік,
Но більше чистий, більше красний.

Убога людська душа
Чує глибоку неміч власну
И ставить в серце своє „я“
Самоукохане, прекрасне.

И чим богатшая душа,
Чим менше в собі має люті:

Тим красший идол там ставля'
— Себе — якою хоче бути. —

Однако идол той мертвий —
И чоловік о нім не знає,
Аж луч любови чарівний
На душу гляне, засияє.

Коли ж у серцю людськім промінь
Любови богині засияє
И до тих пор ще незнакомий
Твій идолик тобі являє,
Тогді счуєш ся, що живеш...
Живєш душі житєм, идолом
И перед ним, перед престолом,
Олицетворенєм себе
Усє, що маєш, ти кладєш. —
И протерпиш для него грозу,
Найтяжші муки пронєсєш...
Що бильше — мир цілий (ти) в слєзах
Утониш — рїзати будєш
И в крови любо ся скупаєш,
Коли від тебе зажадає
Усєго того идол твій.
Бо він будє тобі святий,
Твоим прудуманим ту раєм, —

Він смерть твоя, твоя геєнна —
И бог твій — и твоя вселенна.

Но як повстане буря зла
И гром ударить в твій престол
И рознаде ся твій idol,
Або в болоті ся зваляє:
Тогді в опущену душицю
Подує гнилю гробниці —
И серце бідне умере', —
Допоки не знайде святця
Нового, щоб' там завитав,
Роздув чад смерти опириці
И розіткав жита криницю
И благотворний для жита
Розклав огонь, огонь чутя...

Так и з людством... И те — и те
В широкім серцю вічно носить
Олицетворене себе —
И Господом ёго голосить
И тільки в нім, святім, живе.
Ёму оно церкви ставляє,
Ёму в молитві уповає,
Для него кає всяку страсть
И для ёго, діля, святого —
Воно без наміслу віддасть

Катам и доброго и злого...
Бо він для люду миром, раєм
И ладом вічним и любвою,
Загробним нашим упованем
И справедливістю святою...
И поки він в людстві Газда,
Допоти лиха там не ма.

Однак як тільки світ его
Почне слабіти, погасати :
Паде чеснота, паде всё,
Що люд звик ладом називати.
И тіло хворого людства
Скрізь боляками покриваєсь, —
Точене хробом, розпадаєсь —
И люд гние и умера',
Коли під той понурий час
Не витворить самий из себе
Пророка, щоби его спас
И в нім заклав нове небо.

Во время то з поміж людства
Встає могучий великан;
Сей дочче идола мерця
И идолом стає ся сам.
З новим завітом, новим богом
Спускаєсь в нутр народу свого, —

Цілющі води одчина'
И гоить болізни и рани
И у народі бездиханнім
Жите новое запала'...
— Ти був таким, наш Христе пане!
Бо де такий, як ти, не встане:
Там смерть, там вічна, вічна тьма. —

Тому в деревському народі,
У славнім місті Скоростні,
По битві, по тяжкій пригоді —
Розрух и безлад. Люде всі
Хулять богам, кають жерців,
Кленуть безжалостній судьбі
И вину пише роду род.
Цілоє місто, весь народ
Розшире на части, розрушив ся...
— Неначе туча градова,
В котру ударив божий грім —
В храм Дива, кажучись, пустив ся...
На всё, на всё біснує ся,
Бо одчайне розум всім
Нещасним людям полонило.

Одному виділось, чи снило,
Що небо в безднах провалилось;
А другий видів у борбі,

Як Боеслава тучі дві
Порвали вихром, понесли.
Знов инший бає, що стріла
Перуновая, огняна,
Убила Боеслава князя.
Баби згляділи вчора Язю,
Як божу череду доила
И сонце туй туй загасила.
А кождий власний переляк,
Трусливість підлюю и брак
Чутя повинности, як може —
Спихає на грізний суд божий.

Найшлись и Християне десь.
Ті кличуть, що боги небес
Більш не богами світа всього,
Лиш Воротар, той божий син,
Христос — один. И многі днесь
Уже не вірять більш' в нікого
И не спирають річ Єлин.
А верх усього надлетів
Блідий, як тая смерть, сплавник
И каже: „Горе! горе! горе!
Я сночі віз рать на сей бік,
— Що з ворогом боролась вчора —
И коли хочу повертати,
Почув ся зойк мені и плач;

Я обглянувсь, дивлюся (брате)...
А ту ж за мною, з меже хашч,
Виходить дівка, як богиня,
Из діточками на руках
И тихо прошептала так:
Перевези мене, мій сину!
Иду з відсідь, бо край мій гине,
Осуджений небес святими. —
Я налякав ся божих сліз,
З дітьми богиню перевіз,
А Лада, подивить яка...
Що золота мені дала!
Я ледве те приніс до дому...
Ой, горе, горе місту сѣму!“

„Убийте пса! По що пустив
З краю богиню золотую?“
Ревнула чернь и в суче, в суче
Сплавник нещасний ся просив.
Роззюшені, безмилосердні
Замучили его до смерти.
Сконав, а здичіла громада
Бе в двері храму и зове
Жерця и всіх старших у раду.
Хтось гукнув и луна иде:
„Покличмо бога Християн,
Коли старі краю боги

Лишають у біді Древлян!“
Як двер святині одчинилась
И чернь злякалась, відступилась.

Бо из святині, наче з гроба,
Глядів до них образ Дивбога...
У величавій, лютій злобі,
Блестів; а из поза страшного
Священик Гореслав явивсь,
Понуро на люд подививсь
И каже тихо: (тихо стало,
Неначе б' пусткою стояла
Святиня) „Крови, крові, крові!
Бо тільки людська кров
Розсуне бога мого брови!
Де рада? — жребій? — Я готов!“
— И наче искра, що під час
Виюги впавши на солому,
Огонь в ній розведе сей час:
Так слово чорного жерця
Заняло граню всі серця
И чернь вскричала під хоромом:
„Кидай! дадим, дадим святому!““

И містом вість страшна гуде,
Намістника князя шукає;

А той (Комимір бач) иде
Валами и рать ободряе.

На праонуках, на своїх
Опертий, від чати до чати
Він ходить и збройних усіх
Наказує варту тримати.

В руці обносить він святу
Дайбожую ліску пророчу,
На вздовж ділу карбовану
В знаки Деревлянам урочі.

У городі ті присяжні
И сотські й десятники мають
Всі палиці карбовані;
Но иншая ліска святая.

Не дачка, не всякі довги
Розписані в карбах старезних;
А право, що дали боги
И діла Древлян величезні.

И де Кормимір ліску сю
Покаже, на дому положить:
Той кріпне, як цвіт від дожджу,
Під поглядом сонійка божим.

Гряде старий, а на зустріч
Єму місцеві всі уряди
Прийшли й запрошують на віч
В Дивбога святиню, в громаду.

Пішов столітний, а люд весь
Витав єго вдячними клики;
Лиш з Гореславових очес
Палала зависть велика.

З давен давна боло єго,
Що люд Кормиміра шанує,
А обминає все єго,
Не ходить в святиню грізную.

А верх усього, Бовслав
Кормиміра, діда святого,
Намістником своїм поклав.
„Я слухати дурня старого?...“

„Ніколи! Най старий опир
У землю вже раз пропадає...“
Так думав, вигадав и верг
В народ, чого Дивбог жадає.

А той Кормимір як почув,
По що ту народи зійшли ся,

Зняв руку и тяжко зітхнув
И крикнув на чернь: „Схамени ся,“

„Народе збожеволілий!
Не слухай, що жрець тобі бає!
Не жре, не не крови святий
И людської жертви не чає...“

Даремно... Наче буря зла
Завили гуртом бісноваті:
„Се бог, се прорекла Яга!
Жерці, беріть жереб метати!“

И Гореслав взяв жереби
И каже так до Кормиміра:
„На, кинь! Почнім, чи я, чи ти
Днесь маєш умерти за віру...“

„Бо Див кого будь не прийме;
— Нам годі спиратись з народом; —
Я, ти, княгиня й Мала ще
Дітища, а ниже вже годі!“

„Меч ти! меч ти, безсовістний!
Ти жерче лукавий, кривавий!
Я князь, намістник, я вільний...
Тобі я лишаю сю славу.“

„Меч!“ рикла здічила толпа —
„Відав тебе Диво жадало!“
Він глянув — взяв кістки з стола —
Зкотились — на нього упало...

И тисяч горл рикнуло враз,
Аж синє небо злякалось:
„Спаси, Кормимірю, всіх нас!
Вмирай же на божу, на хвалу!“

Даремно внуки и сини
Старого дідину боронять;
На ока млі всі, всі они
Упали... А люде гомонять,

Идуть, несуть жерца старого
Під замок князівський
И клад кладуть для Дивобога,
Щоб ставсь для них благий...

А в княжім замку тихо, сумно...
Стогнуть двері, стогнуть старі сноси,
Наче их гостець скрутив на ложу,
Наче замок весь лягає в трунву.
Там не чути співу господині,
Ні служниць веселого говору;
Глухо, тихо на вкруги княгині,

У світлиці, мов на дні у морю.
Навіть діти дрібнесенькі Мала
Лячно мовчки нині споглядали
И не їли, молока не пили,
Що им няня тихо подавала
В мисочках пахучих ялівцевих.
Ключниця лиш тихо говорила,
Клала зіле й листе ясеневе
На огонь в печі, потом з полиці
Зняла свічу громову й водицю
(Из семи криниць свячених Древи)
У судині з круглявої дині,
Що торік еще на Паликопи*)
Висушила газдівна княгиня
И смолою зляла з середини —
До ужитку на воду и ропу...
Зняла, паню зілем обкадила
И водою голову скропила
И встромила в руку божу свічу.
А в княгині білоє обличе
— Наче маймур — було недвижимо.
Біля неї кужіль похилилась,
Веретено кедрове зкотилось

*) *День грома Паликопи* се тепер день св. Іллі пророка.
Вода з семи криниць була, як гадали, лічною, чарівною.

Аж під ноги, аж на рогожину.
Око дивить ся, а не сияє, —
Бідне серце неначе не билось, —
Слух душі нічого не вділяє, —
А уста від вчора не відкрились.
И що шепчуть чари, замовляють
Від пристріту — ні, не помагає...
Ходять слуги неначе побиті,
Шепчуть лачно про жертву святую,
Що забав днесь Дивобог сердитий :
Коли глянуть на вдову блідую...
Чудо, диво ! — Встала, подивилась...
— У волосю до кісточок білих —
З личка слёзи жгучі покотились
И виходить з замку — вже на силу.

А там готовий клад стояв
На княжій, широкій площині.
Народ на жертву божу ждав,
А д' жертві підходить княгиня.

Вступались люде по боках,
Княгиню поклоном витають, —
В тім всі поблідли... Боже ! — страх !
На клад бо княгиня вступає...

Стоить неначе смерть бліда —
Пачоси, як золото, світили, —

Рукою взяла ся стовба
И устні свої одчпила:

„Древляне ! Наш закон святий
Нам каже : Як жребій на кого
Унав, пустити клич звінкий, —
Щоб кликав в народі такого,“

„Котрий би добровільно сам
На жертву богам посвятив ся.
Тому приходжу нині д' вам —
— Мені отсей жереб годив ся!“

„Я, я, княгиня Древлян
И дочка русалки, богині,
Посвячую ся за Древлян
На смерть. — Зажжіте ж, ний гину!“

„И чей вблагаю я богів
И вирагує вас небо...
Кормимір, що вас досі вів,
Вам стане еще у потребі.“ —

Рекла... Народ весь остовбів —
Жерці не дають підпаляти...
Не чути в общім шумі слів
И клад починає палати.

В тім тлум на боки розступивсь
И з страхом когось пропускає —
И воин аж під клад пробивсь
И голову людську виймає

И каже : „Ворог кинув нам
Сю голову, люде, з грізьбою,
Що як не піддамоь, Древлян
Усіх нас виріжуть в бою.“

Підніс : — „Ой, князя голова!“
Всі люде в розпучі вскричали ; —
Княгиня руки простягла —
И бідній главу подали.

И заглянула в то лице
И голосом дивним вскричала,
За серце вхопилась, паде —
— Душа в білій груди вздрижала —

И на уста святі взлетіла —
Поцілувала прекрасні —
Заблисла ще раз — догоріла —
И наче свічечка згасла.

А клад заняв ся и горить —
Народ весь до неба взиває —
И ободрен на вал снішить
И ворога з валу друляє ;

А понад клад, а понад дим
Голубонька біла взлетіла,
Високо знялась понад всім
И в синяві неба зотліла...

XXIV.

Блаженна Ольга.

Рвуть ся струни золоті,
Слухи ображають,
А за ними мої думи
Тихо умирають.

Чом' рвете ся, любі струни?
Струни золоті!
Чом' лишаєте мя, думи
Чисті, святі!
Не лишайте тої груди,
Що вас викохала;
Хиба ж волю, хиба ж славу
Вам не дарувала?

„Дарувала... що ж нам з того?
Нас твоїм країнам

Не потреба — и завзяті
На нас и не глянуть.
А як глянуть, то огудять, —
Бо вже полюбили
Північну думок царицю
Від усєї сили..“

Правда, правда... Умирайте!
Але ще хвилину
Ту при мині заспівайте
Галицькому сину.
Тихо, сумно, величаво,
Струни, заиграйте
И порвітесь з плачом, стоном...
Замовчіть, сконайте!

Минуло літо золотое,
Минув день Пятниці*) святої,

*) *Пятниця, Пятка*, у Сербів *св. Петка*, то богиня *Лада*.
У північних Вендів звалась она *Ванадіс* = *Ванда* у Поляків. От
и розвязаний мит о Ванді королівні, що не хотіла іти за Німця.

Крок, або *Крак*, що мав збудувати Краків и зміню убити,
то Хорс (сонце), що звершення тьму.

Пяст (kołodziej) также сонце, а *Ziemiowit* син его Ярець.
Що королі польські від Пяста рід свій виводять, то нич дивного, —
всі королі старини були потомками сонця. —

Сховалась Лада у воді
Перед Морозом (не хотіла
За него вийти Лада мила),
Щоби взлетіти из води
Гагілков на своє весіля
З солодким Ярцем на весні. —

Минула осінь золотая,
Зійшла на землю и вітає
Волхвіля, білая зима;
У білу шубу землю вкрила,
По ній брилянти розпустила
И просить Ладу вже сама,
Щоб вийшла на весіле миле
З Морозом — а єі не ма. —

Минає и зима грізная, —
В останне землю обіймає
Завзятий Марот, замерза
Уся живая плоть морозом;
Тільки не мерзнуть Древи злѣзи...
Плине в день роковий*) слѣза
И молить вічні сили божі —
Даремно... Лютая гроза...

*) 1-ого Марта ходили наші предки з смолоскіпками на могилки и поминали умерших (*Rakowiecki „Prawda ruska“*).

Не відступає и княгиня...
Мордує люд по всій країні
И під столицею стоить
Вже рік цілий и протинає
Всі жерела життя (грізна), —
Що люд у Скоростні терпить
Уже и голод и не має
Вже більш' чим душу закропить.

Однак валів ще не лишає
И сміло ворога друляє
Из частокола стін своїх
И не иде в табор благати
Княгиню київської рати. —
И дармо лютая на них
Полк за полком и рать за ратю
Шле, наганяє Россів всіх...

Так вихор бурі и пагуби
Наткнувшись на старого дуба
Даремно бісять ся по нім :
Не може сильного покласти,
Бо жилавий и коренастий...
И тільки конарам сухим
Скрутивши вязи, мусить впасти...
Паде в пісок и по дрібнім

Тачаєсь, гине безпритомно...
Однак княгиня невгомона
Не відстунає города.
И коли військом годі взяти
Єго, то яла промишляти,
Чи би хоть лестю ворота
Не відчинили ся — завзято
Боронені від ворога.

Безсиьной люти дика згага
Єі пече и пімсти спрага
Єі и спати не дає.
Глядять на містові забрала
— Понад ними голуби знялись —
Мисль блисла, вигрілась, встає...
А того, що там вигадала,
Самое пекло не утне.

Піднялась бистро и сплеснула
В долоні, страшно уеміхнулась
— Зареготалась від душі —
Поцілувались злющі брови,
Під ними блисло, воздух поре;
А з уст, що мов гадюки дві
Сплелись, скусали ся до крови,
Грімнуло слово горя, мсти.

Явились Росси и княгиня
На руки взяла свого сина.
Спокійно, холодно глядя,
Им об'являє підступ дикий
И зраду страшную, велику —
И омертвіла Русь грізна.
Благає, просить, — но сердито
Княгиня Россам одвіча' :

„Така моя, боляре, воля;
Єі не відступлю ніколи,
За князя смерть всё мало, всё!“
Морозом лицарів прошило,
Княгини мовчки поклонились,
Пішли й окличника свого
Післали в місто, хоч не мило
Им Ольги слухати було.

Що то Ольга вимислила
Так дуже страшного,
Що навіть любий Свенгьельд
Відкланявсь від того?
(Не любий. Я минув ся
З правдов по неволи.)
— Тільки добра спотикне ся,
Лютая ніколи. —
Що се було, що дитина,

Святослав маленький,
Излякав ся и зіклавши
Рученьки дрібненькі,
Яв просити: „Мамо люба!
Закладників бідних,
— Діточок тих князя Мала —
Даруй мені, рідна!“

„„Добре, сину!““ одвічала,
„„Се твої песята, —
Можеш з ними всё робити,
Бо их батько тата
Твого забив на смерть в поли.
Тільки стережи ся
Милосердя й любови!
Тее не годить ся!
Ти вже князём, то ж учи ся,
Вчи ся панувати!““

„„Неприступним будь! И люд тя
Буде шанувати.
Князь приятелів не мае, —
В него слуги вірні;
Але знай, що лиш грізному
Суть они покірні.
Тому не давай ти волі
Серцю молодому!“

Серце гине на престоли...
Серце ні по чому...
То для черни — а великий
Чоловік не знає,
Лиш ту ціль, що его кличе;
За решту не дбає.“

„Добре, мамо солоденька;
Але ж я не знаю,
Що такого ціль... Навчи мя,
Бо не відгадаю.“

„Цить! Чи хочеш бути славним
Сином батька свого?“

— „Хочу!“ — „То ж міркуй, дитино,
Що великі люде,
То великі самолюби...
— Так було, так буде —
А мали, наче хміль той,
Що навколо дуба
Веть ся, пнеть ся у покорі —
Боячись пагуби.“

„Більший чоловік більш люда
За собою тягне —
И те ціль его, що думка
Гордая забagne.
Єму землі здобувають

И богатства зносять,
З за ёго в борбах конають,
Честь ёго голосяць.““

„Все то миле... И я люблю,
Мамо, воювати;
Лиш скажи, чи завсе треба —
Завсе розбивати?“

А княгиня одвічає:

„Князь не розбиває,
Не мордує и не кривдить:
Князь, як бог, карає!““

Оттак вчила удовиця
Синонька дрібного
— Наче люта пардужиця
Пардуса малого. —
Научала, наповала
Трутою вже рано,
Щоби ріс неначе пламень —
И пішов по мамі.
А те серденько дитинне,
Спрагненая губка, —
Ссе, що дала з повной груди
Маменька голубка...
В тім у княжое велике
Кожами пошите

Пишное шатро вкотив ся
Вучаєст сердитий
И промовив поклонившись:
„Світлая княгинє!
В місті бунт; удармо й місто
Возьмемо ще нши.“

„Не потреба!““ одвічає:
„Руськое желізо
Их би знову поєднало;
То ж нехай ся ріжуть!““
Встала и взяла за ручку
Святослава сина
И пішла до військ готових —
Світлая княгиня.

Що ж в місті стало ся такого,
Що гук аж під табір несесь?
Чи справді бунт? Та из за чого?
На кого підняв ся люд весь?..

Перед святинєю Дивбога
Стоить безчисленна толпа
И слухає жерця святого,
Що мече огонь, не слова:

„Древляне! Руськая княгиня
Прислала окличника з тим,

Щоб' мир чинити з нами нині,
Мир добрий из містом цілим —“

„И каже: Древа піддала ся
Мені вже и князёви вся
И весело за плуг взяла ся,
Оброблює ролі, поля;“

„А тільки ви одні завзято
Спираєтесь в місті сязтїм;
За дань не хочете ся брати
И гинете марно з усім.“

„Я вам не ворог, хоч помстила
Смерть Игоря; кривду мою
Давно я вам уже простила,
А ту під валами стою:“

„Щоб' ви мені, своїй княгини,
Дали знак підданства свого
И покляли ся мому сину,
Віддали єму, що єго,“

„Стались уклонїні и вірні,
А дани на вас не взищу;
Лиш в знак того, що ви покїрні,
Всю птицю зберїть городську“

„И принесіть! — Се не багато...
А Малові діти дрібні
Возьму на заклад и ховати
Их буду, з за мира, в добрі.“

„Так княгиня, але князь наш,
Кормимір не дбає,
И з нічим єї посольство
Гонить, відсилає.
Гей, ви люде! Чи нам вічно
Голодом моритись?
Чи не лучше з руським князём,
Коли рад, миритись?
По що опири старого
Слухаємо? Братя!
Годі крови! Мира, мира!
Яр зове орати.“

И заревла уся громада,
На замок, на княжий иде...
А той Кормимір бачить зраду
И вийшов и слово бере:

„О божевільні, схаменіть ся!
Хиба ж вам се тайна, що жрець
Из за Стратиміра так беть ся?
З за нёго спокою він чтець!“

„Не слухайте, бо мир зрадливий!
— Для нас безпечнійша борба!“ —
„Мовчи!“ — ревли, мов пажерлива
Розгукана вовча юрба

И кинулись гуртом в світлиці,
Найшли діточок там дрібних
И вирвали из рук ключниці
И радостно винесли их.

Даремно старець их спиняе
И пімстою грозить Варяг;
Толпа не дбає и гукає:
„Вон з князём, що гірший як враг!“

На те він справив меч ид груди
И топить желізо в нутру
И прорече: „Вас жде пагуба!
З очей! Нехай вольним умру!“

И чернь розширслась и ругає
Того, котрий не раз их спас.
Невдячна, дикая, сліпая
И безсердечная буває
Она під лиховістний час, —
Лиш рик медведя в груди чує
И глас пророка в сує, в сує

До неї говорить не раз...
— Як смів він над калюжу взбитись,
Коли ми рилом в болотах?
Як сміє він уміти, вчити,
Коли нам мила глупота?..

Чому так дієть ся на світі?
Тому, тому, що темнота,
Донька лінивого ума,
Дешево любить животіти...
Бо глупота — консерватиста,
А геній — революціониста...
Єго чоло нас зобижає,
Бо в божих радугах сияє..
И ми згнуцаєм ся над ним —
И ми з поморщеним лицем,
Лише на лік єго приймаєм.

Тому Древляне — их душила
Велич лядна Кормиміра —
Всі без жалю єго лишили
— Нехай старезний умира! —
Лишили и пішли — зібрали
Всю птицю, що тільки найшли
И вислали все за забрала,
В той табір, де Русси були.

А там у таборі княгиня
Послів деревських вже чекала;
При ній всі Русини стояли
И мудрий Асмуд той, що сина
Єї приучовав до бою —
И Свенгьельд, смілий воевода,
И Вуефаст, священник воів —
И інші, що Варяги з роду;
А другі так, як Владислав,
Або той Претич, що владав
В Сіверщині, не були з нею;
Вернулись з ратию своєю
Во свояси, щоб' стерегчи
Краю від дикої напасті.

Явилась Древа, поклонилась,
Вручила Ользі дань и тих
Закладників, дітей малих;
Однак чи Ольга незичлива —
Чи що таке — а хліба-соли
Не подавала, як звичайно.
И всі Древяне по неволи
Почали каятись потайно,
Коли повстала Ольга й каже:
„Плімя лукаве, плімя враже!
Ви нині хочете метати

Зі мною камінь мира в воду*)
И в одно начине плювати
На взаимну любов и згоду?
— Возьміть их! Няй их кров сплине
У те сріберне начине,
А групи их на бистру воду
Пустіть — в знак доброї загоди!¹²

Рекла — и послі здеревіли..
Однак не вклякли, не просили;
А сміло всі на смерть пішли..
Пішли, ні слова не рекли..
Тогді княгиня розказала,
Щоб' голубів військам роздали,
Що місто в дані принесло.
И каже птици під крило
Чир підв'язати и спішити,
— Бо вже під вечер день ишов —
Щоб' місто тее обступити
Навколо изо всіх сторон.**)

Обступили — знак им дала —
Всі чир запалили —
И пустили бідну птицю; —
В місто полетіла...

*) Обичай старий.

**) Вірно після Нестора.

Плачом небо розбиває,
На вітру палає,
В стрісі бідная ховаєсь
— И весь град палає..
Тисяч тисячу язиків
Огняних, страшених,
Горде місто пожерає
Пожаром геєни.
Вежа тогс Чернобога
З гримотом звалилась,
А из неї огняная
Змня розкотилась..
Розкотила ся, ревнула,
Зчезла в пітьмі ночі —
И блиснули блискавками
Ольги страшні очі..
Знялись вітри, знялись тучі,
Буря заgrimіла
И до Ольги гласом неба
Загорохкотіло:

„Ольго недобрая, пімсти голодная!
Горем утучена и ненасичена!
Кровю заливана и ще не пьяная!
Безмилосердная, пеклу заручена!..
Прийде на тебе час, о безсердечная,
Горя душевного, пізногс каюття!

Кара страшная, кара безпечная;
Як той загробний страх, жінко, обійме тя!
И будеш в пороху Господа вічного
Благать прощення, но на даремно всё...
Кривди бо людської, крові пролітої,
Сліз одчаання, стонів прокляття —
Не умолишь ні ціст ні молитви твої,
Ані щедрот твоїх всі благодатія!
Вічно, як пекло те, в тобі горіти ймуть,
Вічно твою душу, вічно палити ймуть!
И не здіме з тебе радуга святости
Сего пам'ятника твоєї завзятости
Пок світа, пок люда на світі!⁴

Ольга чує, Ольга каєсь,
Ольга задрижала,
А Варяги біли неї
Бранців добивали.
И заперла чорні очі...
— Сите серце, сите —
И пішла в шатро (лягає,
Щоби відпочити)
И утомлена неначе
Нежива унала.
Вже зоріло — Искоростно
Чезло, погасало...
Димом чорним весь покрив ся

Искоростень рано,
З димом душу віддав богу
— Сонцю — своєму пану.
И душа знялась на небо
Через дим и хмари
И заплакала, взридала:
„Кари, кари, кари!“
А слёза з небес спадає
На всю Древу рано —
Гасить угле й умиває
З крови землю маму.

Ходить туга по всім полю...
Древа омліває
З жалоців и вся в неволю
Впала и конає.
А Вітрило єі кличе,
Тихо промавляє,
Лучшов долею на світі
Бідну розважає, —
Каже: „Сходить из за моря
Той Христос, син божий,
Що гоить всё серця горе,
Утерає слёзи...“

И простяг широкі крила,
Дає серцю волю

И розвіяв порох міста
По ріли, по полю. —
Вітер порох по всім світі
Розвіяв, розкинув;
А з ним спомин Искоростна
Умер та й загинув.
И люд Древи себе „руським“
Нині величає
И блаженною, святою,
Ольгу називає...

Проща.

Світить каганець неясно,
Неначе дримає,
А навколо нього нетля
Беть ся и літає!
Біля світла, над книжками,
Сиджу та й думаю
И на нетли бідній мисли
Буйні зупиняю. —
Нам однака жизнь и доля:
Ми обое линем
И шукаем світла, світла —
И в тім світлі гинем.

Як из неї, так и з мене
Люде насміють ся;

Світло, правда... що шукаєм,
Нам ту не здадуться.
Не дадуть нам ані стріхи,
Ні майна, ні пиці —
Хиба тее величнее
Слави деревище.*)
Може й то ні — я не дбаю;
Небами літаю,
Хоч и знаю, що в тих світах
Долечки не найду,
Ні спочинку; лиш — як нетля
В світлі крилечками —
Засвічу, поки не згину,
Думами, мислями.

Тільки всього... Дармо мисли
Вють шляхи безпечні,
Мостять мости з зор на зорі
В небі безконечнім;
Даром чаром склянним око
В силу прибираю
И замовкою вселенну
В умі осаджаю...
Не поможе... Незміренні,

*) Так називають Бойки трупву — домовину.

Вічні світи божі!
Их узкая людська чашка
Змістити не може.
Велич сонць, зір, безконечна
И безкрайність творів
Осліпляє слабі очі,
Душу вчить покори
Перед силами вселенни
Вічними, без краю,
Що нас родять и годують
И у гріб вкладають.

Де ж той Бог всіх безчисленних
Сонць и зір ясенних?
Де ж творець небес безденних?
Серце, ум вселенни?..
Ми шукаем, ми питаем
— Серце ся бунтує —
Ми звиваем, ми благаем
— В сує, в сує, в сує...
А він в нас, у наших душах
З покон віку єє
И все красше и чистійше
Нам ся обьявляє.*)

*) Чим світліший народ, тим яснійше понятє о Бозі має.

Він мені не Бог Елогім¹⁾,
Ні Адонай²⁾ ясний,
Ні Єгова³⁾ той понурий,
— Як людство, пристрастний,
Що витворює из глини
Першого Єврея⁴⁾,
Кривду и обман спасає⁵⁾ —
Ні, не бог Мойсея.
Бог злодіїв,⁶⁾ бог невдячних

¹⁾ Євреї мали трьох богів: *Елогім*, *Адонай* и *Єгова*. Мойсей каже, що *Елогім* сотворив світ; але *Елогім* єсть множественное число од *Елог* и означає: боги, планети (*Volney*) так само, як грецькіи *Ἑεοί*, що походить від *Ἑεειν* (зри *Плутарха: Ізіс Озіріс*).

²⁾ *Адонай* здаєсь бути властиве богом сирийським *Адоніс*. Се бог сонця, котрого убиває дика свиня (созвіздіє Медведя або Веза звалось у Сирийчиків свинею, у Єгиптян ослом и одно значене — разрушаюче — мало: *Адоніс* однак воскресає, відроджуєсь.

³⁾ *Єгова*, бог *Мойсея*, стоить уже над вселенною. То уже бог-дух, однак понятє о нім нечисте, дике. Він показуєсь пристрастним и мстивим (зри *Пентатеух*).

⁴⁾ *Адам*, то не перший чоловік, а перший *жид*, бо син его Каин убивши *Абля* пішов в край званий *Нод*, оженив ся и збудовав місто *Енох* (так каже біблія. *Генезіс* — розділ IV. вірш 16. и 17.).

⁵⁾ Зри *Генезіс* оповіданя о *Якові* и дальше.

⁶⁾ Бог каже *Мойсеєви*, щоби наказав жидам випозичити много срібла и золота у сприяючих им Єгиптян під предлогом жертви и утечи з Єгипту злупивши его (*Пентатеух*, *Ексопус* розділ XI. вірш 2. и розділ XII. вірші 32. до 39.).

Бог пожежі, морду;
Котрому дітей душили
Израильські горди¹⁾
В безталанній Палестині,
Щоб' ві забрати
И на слёзах и на трунах
Винасшись вітати.

Ані бог, що свого сина
Дав закатувати
На хресті безмилосердно —
Не бог-слуга папи,²⁾
Що ходив у багряниці
З людських шкiр пошитій,
Під плащем домініканським
Слёзами підбитим.
Жер упечених з за віри
Тисячі, народи —

¹⁾ Книга Іозуе, розділ VI, вірш 21. и 27. розділ XI, вірш 11. 12. 15. 20.

²⁾ По словам Христа: „Що розрiшени на землі, то буде розрiшено на небесах и пр.“

В середних віках не лучше понимали Бога, стонть заглянути в историю папів.

И у морю сліз пияничив,
Кров цідив, як воду.*)

Ані Бог реформаторів
Чесних, а нещасних
Гусса и Савонаролі;
— Хоть той чистший, красший.
Ні окрадений святими
На своїм престолі**)
И без сили и без волі —
Вседержитель голий
Мого люду. —

Ні! Він в мене серця фенікс,
Що чим раз яснійше
Відроджаєсь в людських душах
И чим раз чистійше
Божество своє всесильне
Всім нам об'являє,

*) Во имя Бога вимордовано *Вальденців и Альбігенців*, винищено частію в огни, частію залізом *Маурів*, а підозріних о ересь випалила инквізиція (*Торквемада, Арбус* и пр. тисячі а тисячі).

Однако ще дикше представлялось божество и віра в часах реформації у диссидентів, як Анабаптисти, Пурітани, Индепенденти и пр. зри Томає Минцер Стробля и читай о часах Кромвеля.

***) „Через святих до Бога“ (нар. пословиця).

А чим раз недоступнійшов
Тайною сияє
В безчисленних міліярдах
Тварей, сонць ясенних —
И ніколи, ні, не узрять
Творця люде темні..-

То мій Бог! И я в покорі
Перед ним падаю,
Бо его тасмну сущність
В серцю прочуваю.
Визнаю его, до смерти
Визнавати буду;
Хоть мене з за нёго може
И осудять люде...
Не поможе — не покину —
Я бою ся, братя,
Лиш лукавить; не бою ся
Правду визнавати.

Не судіте ж! Помисліте
Над сими гадками
И загляньте в власну душу;
А чей перед вами
Стане образ чоловіцтва,
Що у тій вселенній
Малесеньке, наче петля,

Чезне у безденній,
Несвідоме правди, ціли —
Несвідоме Бога, —
Чуюче лиш божі сили,
А більше нічого...

И тогді мене безбожним
Не будете звати
И сі думи и сі пісни
Лихом поминати.

Прочитайте ж, — тихо, сумно
Деревлян помніте,
А „блаженною, святою,“
Ольги не зовіте!

КОНЕЦЬ.

Задля неприсутности автора на місци друку вкрали ся в текстї и в примїтках декотрі баламутні помилки, котрі той же простує:

Сторона	вірш	примїтка	в місто	має бути
44	—	2	Оліч	Олег.
45	6	—	Вусфаст	Вусфаст.
45	21	—	Стебелона	Стебетона.
49	10	—	Приветь	Приветь.
49	22	—	Тривяте	Тривяте.
59	—	3	Корочин	Корочун.
64	—	1	Litiavata	Sitiavrata.
64	—	1	Яворит	Яровит.
66	13	—	пляче	плаче.
69	12	—	дивив ся	дививсь.
82	8	—	повновидним	повновидн.
86	—	2	горизонту	восточного гориз.
90	6	—	пекельних	пекельних.
116	19	—	зойк, плач	зойк и плач
116	10	--	И стома	Стома
118	4	—	Паром неба	Паром в неба
123	6	—	по вітру	на вітру.
127	1	—	божий світ	світ божий.
133	18	—	Бойслава,	Бойславе!
149	10	—	рішбу	віщбу.
152	8	—	знати	знести.
155	23	—	пресвятую	тресвятую.
156	7	—	говорити	говорите.
156	22	—	Сонце землю	Сонце и землю.
158	—	1	налисто	наместо.

<i>Сторона</i>	<i>вірш</i>	<i>примітка</i>	<i>с місто</i>	<i>має бути</i>
160	12	—	неба	<i>небес.</i>
160	23	—	час мир	<i>час стане мир.</i>
172	14	—	на тоє	<i>на тому.</i>
176	15	—	поморочить	<i>наморочить</i>
180	22	—	доль	<i>долі.</i>
189	10	—	від разу	<i>відрази.</i>
211	13	—	хмар	<i>хмарі.</i>
211	16	—	розливались	<i>розливались.</i>
214	13	—	потокон	<i>покотом.</i>
222	21	—	Спочиваюєь	<i>Спочивають.</i>
224	8	—	Иржик	<i>Иржик.</i>
237	11	—	тяжку річ	<i>річ тяжку.</i>
242	17	—	маленька	<i>часами.</i>
252	16	—	рідить	<i>рядить.</i>
261	26	—	Що	<i>Щоб'</i>
270	25	—	яблінка	<i>яблінки.</i>
280	13	—	бодре	<i>бодрое.</i>
287	2	—	над	<i>понад.</i>
302	19	—	спозирають	<i>віддижають.</i>
333	24	—	прудуманім	<i>придуманим.</i>

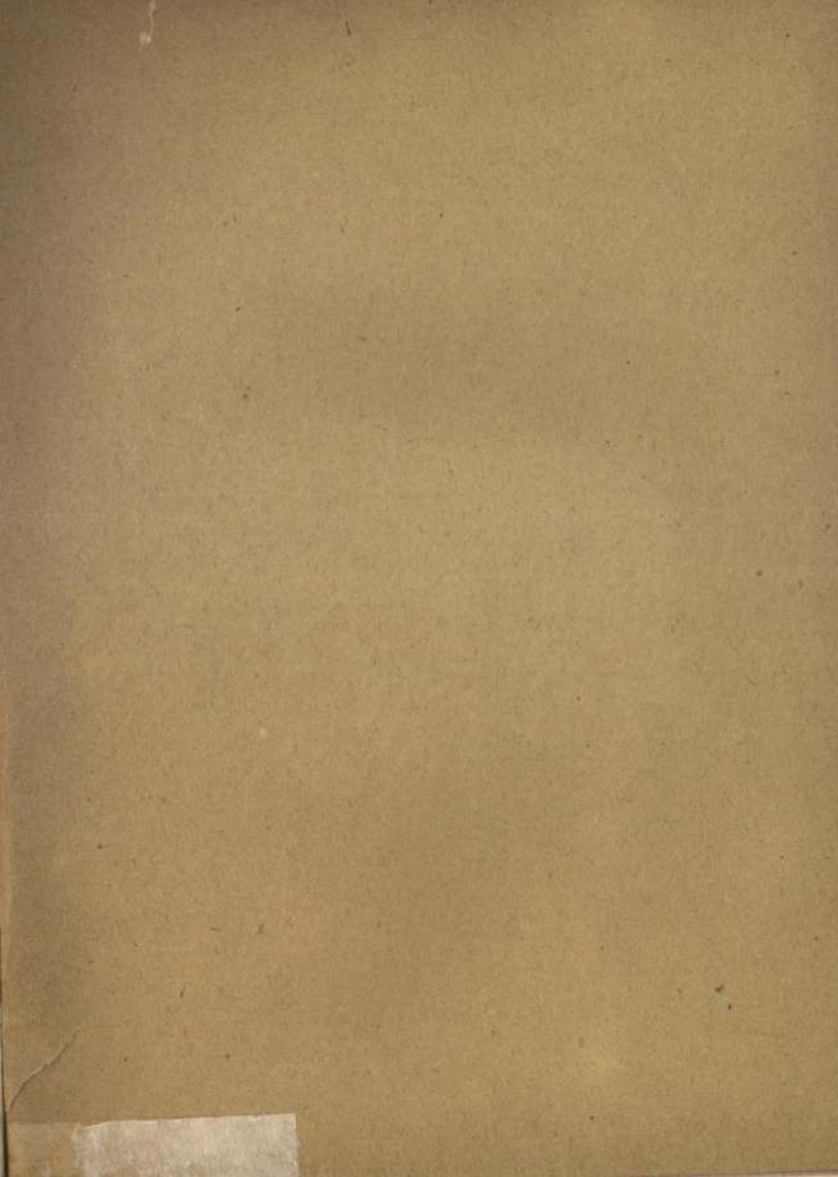
С П И С

предметів находячих ся в першій часті.

	<i>стор.</i>
Письмо до Пана Владислава Федоровича	1
Зступ	3
Вадим	19
Искоростень	35

THE HISTORY OF THE
CITY OF BOSTON

FROM THE FIRST SETTLEMENT
TO THE PRESENT TIME
BY
NATHANIEL PHIPPS
OF BOSTON

З ДРУКАРНІ ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Під зарядом Фр. Сарницького.